

מלחמת אחים / מלחמת ערכים וחג החנוכה

הקרב על הנס – מאת נועם ציון, רחל בן דור ותמר אורון

פתיחה – סקירת תוכנית הלימוד המודולרית. (כל פרק עומד בפני עצמו). עמ' 3

פרק א' – הקרב על הנס "בימים ההם בזמן הזה": המחלוקת הרעיונית לגבי נס חנוכה וגבורת המכבים בין קבוצות שונות בעם ישראל.

1. פתיחה – שמש אסוסיאציות 6
 2. שלב א' – חידון לבירור הידע שבידי הלומד/ת 6
 3. שלב ב' – עיון במתח בין המושגים 'נס' ו'גבורה': פעילות בקבוצות חקר. קבוצה 1 – בין נס פך השמן לנס הניצחון במלחמה. 9
קבוצה 2 – הקרב על הנס בימינו. 13
קבוצה 3 – בין גבורת המכבים לגבורת החלוצים. 15
 4. שלב ג' – במת דיון 18
 5. נספח – גבורה רוחנית בימינו בהשראת המכבים: 19
1. 'לא אירע רע' נתן שרנסקי (מחנה עבודה, רוסיה, שנות השמונים) 19
2. 'גבורתו הרוחנית של אבי' הרב הוגו גרין (מחנה השמדה, גרמניה, 1944) 22
- מאמר להעמקה: להאמין בהתחלה חדשה – להדליק את פך השמן ששרד/ דוד הרטמן 24

פרק ב' – בין "בני האור" ו"בני החושך" - 'מלחמת אחים' ו'מלחמת ערכים'.

מהי המורשת של המכבים? מי הם ממשיכי דרכם בימינו?

חלק ראשון: "בני האור" ו"בני החושך" בתקופת המכבים: יהודים בעד ונגד התייוונות על פי ספרי חשמונאים.

- מתודה ראשונה: מסע במנהרת הזמן לאסיפת מועצת המכבים. 28
- שלב א: מכתב בבקבוק 28
- שלב ב: אסיפת מועצת המכבים 29
- שלב ג: המשלחת הישראלית מתכנסת להתייעצות 30

מתודה שנייה: קריאה מודרכת במקורות המתארים את המתח סביב שאלת התייוונות

- בספרי מקבים. 32

חלק שני: "בני האור" ו"בני החושך" בתקופה המודרנית: המאבק על המורשת הערכית של מתתיהו ויהודה המכבי בין קבוצות שונות בעם ישראל היום.

1. מבוא – רקע למושגים "בני אור" ו"בני חושך" ולקבוצות המודרניות השונות שבהם נעסוק. עמ' 33
2. סיור חינוכי בבתי ספר – תחנה ראשונה: ביקור בירושלים של תחילת המאה העשרים במסיבת חנוכה ביה"ס לאומנויות בצלאל והוויכוח סביב פסל מתתיהו. 35
3. סיור חינוכי בבתי ספר- תחנה שניה: ביקור בניו יורק של סוף המאה העשרים, בבית ספר של תנועת חב"ד, לפני חג החנוכה. 40
4. סיור חינוכי בבתי ספר – תחנה שלישית: ביקור בניו יורק של סוף המאה העשרים, בבית ספר של התנועה הרפורמית, לפני חג החנוכה. 46
5. פעולות סיכום: מיהם היורשים של המכבים בימינו? **מתודה א:** הכנת שיעור לדוגמא באחד מבתי הספר שבהם ביקרנו. 50
- מתודה ב:** איזו מפלגה פוליטית בישראל של שנות ה-2000 ממשיכה את המכבים? 50

פרק ג' – "הנרות הללו"

חלק ראשון: פרסום הנס

1. פתיחה - "פרסום הנס" ופרסומת 52
2. חידון לבירור הידע שבידי הלומד/ת: כיצד מדליקים נרות? 54
3. עיון בדברי הרמב"ם 54
4. נספחים – דפי עזר להוראת דברי הרמב"ם על הדלקת נרות 60
- סוגי נרות ותפקידם בחיי האדם 66

חלק שני: השוואה בין נרות חנוכה לנרות שבת

עיון בהתנגשות בין הערכים שמסמלים נרות חנוכה לבין אלה שמסמלים נרות השבת.

- 69
- 69 נר החנוכה ומשמעותו הסמלית ע"פ הרמב"ם
- 72 נר שבת ומשמעותו הסמלית ע"פ הרמב"ם
- 75 סכום למחנכת: שלום מול מלחמה, פשרה מול גבורה.
- 77 **נספח:** ספור חז"ל על יריקה בעין למען שלום בית

פרק ד' – פרויקט סיכום: הכנת טקס מקורי לחנוכה לבית/לכיתה/לשכבה/לביה"ס/ למדינה.

79

מאמרי רקע:

1. מ. שטרן, **הגזירות על הדת היהודית ומדינת החשמונאים**, תולדות עם ישראל (בן ששון).
2. אהוד לוז, **התחייה של מיתוס המכבים**, 'האומה'.

הערות למורה:

התוכנית בנויה באופן מודולרי. המורה יכולה לבחור את הפרקים והיחידות המתאימים להוראה בכיתתו/ה על פי שיקוליו/ה.
הערה: גלעד שפירא תרם בעיבוד ובהתנסות גישה זו בכיתה י"א בחיפה הריאלי.

פתיחה

למרות שלכאורה יהודים חוגגים את חג החנוכה בדרך כלל בצורה דומה, דהיינו בהדלקת נרות, **במשחקי סביבון** ובאכילת סופגניות וכדו', ולמרות שיש למרבית היהודים זיכרונות משותפים של אותם אירועים : מעטים נגד רבים, יהודים לוחמי חירות מול עריצים יוונים וכו', לאמיתו של דבר אין הסכמה לגבי משמעותו של חג החנוכה. הבנת משמעות החג היא סלע מחלוקת עד היום **בין** קבוצות שונות ביהדות כשכל קבוצה מתייחסת בגינוי ובחשדנות לדרך הפרשנות והיישום של ערכי החנוכה על ידי הקבוצות האחרות. כל קבוצה מיחסת רק לעצמה נאמנות למורשת המכבים ובקבוצות האחרות היא תולה תכונה של חוסר נאמנות למורשת זו ומסריה.

קבוצות שונות **בקר** העם היהודי (ציונים חילוניים, יהודים ליברליים מארה"ב, חרדים, חסידי חב"ד וכו'), מתכוונות ל"פרסם" למעשה "נס" שונה (אם בכלל) בשעה שהן מקיימות את טקס הדלקת הנרות. כל קבוצה מנסחת סיסמא אחרת לגבי "הנס" שחוללו המכבים, ולומדת לקח אחר מהצלחתם. אפילו שם החג שנוי במחלוקת. האם לקרוא לחג "**חג החשמונאים**" כדעת הציונים, או "**חנוכה**" (חנוכת המזבח וחנוכת המקדש) כדעת הזרם הרבני? האם לאיית את שמם של המכבים באות "**ק**" = **מקבי**, במובן היווני של פטיש הולם, או באות "**כ**" = **מכבי**, המרכיב ראשי תיבות של המשפט המקראי משמות ט"ו: "מי כמוכה באלים ה'?" וויכוחים מתנהלים גם לגבי השאלה: אלו שירים יש לשיר בחג? **האם יש לשיר מזמור תהילים: "הלל לה'", או את השיר העממי – מודרני: "אנו נושאים לפידים"? הנפתח בהכרזה: "נס לא קרה לנו!", שעל פיו לא האל הושיע את העם, אלא היו אלה מאמציהם של האנשים עצמם, כשם שבכוחם של החלוצים הצליח המעשה הציוני.**

אפילו היחס אל גיבורי סיפור החנוכה שנוי במחלוקת. האם להעריך את חנה ושבעה בניה שמתו על קידוש ה', או להעדיף את הגבורה הצבאית של המכבים? האם לשבח את קנאותו של מתתיהו הכהן שהרג יהודי, אשר הסכים להקריב קורבן לאל זאוס בפקודת המלך אנטיוכוס, או נהפוך הוא, לגנות את הקנאות הפוליטית והדתית הבאה לידי ביטוי באישיותו של זה?

מסתבר כי אין הסכמה לגבי אופיים של אירועי החנוכה המקוריים, ואין הסכמה לגבי הלקחים הנלמדים מאירועים אלו. כל קבוצה זוכרת את ההסטוריה בצורה אחרת, מנציחה גיבורים וערכים אחרים, ונאבקת להמשך קיום העם לאור "נס" אחר שהיא מציינת. דומה כי מלחמת האחים בין היהודים לגבי היחס הראוי כלפי התרבות היוונית/ התרבות המערבית לא תמה. גם היום עדיין קיימת "מלחמת תרבות" בין יהודים ליהודים.

בעזרת לימוד הדעות והמחלוקות לגבי תפיסת חג החנוכה ננסה להשיג שלש מטרות:

1. הבנת שורשיו של המתח הרעיוני הקיים היום בין הקבוצות השונות בעם, הנובע מדרך תפיסתם ההיסטורית השונה את העבר המשותף.
2. גילוי משמעויות מורכבות ובוגרות יותר לאירועי מרד המכבים, מאלה הזכורות מבית הספר היסודי.
3. הצגת מספר טעמים להדלקת נרות חנוכה ועידוד התלמידים לבחור מתוכן משמעות המתאימה לתפיסת עולמם, מתוך הערכה לדעות האחרות שאותן הם דוחים.

סקירת תוכנית הלימודים (המודולרית)

פרק א' – הקרב על הנס "בימים ההם ובזמן הזה": המחלוקת הרעיונית לגבי נס

חנוכה וגבורת המכבים בין קבוצות שונות בעם ישראל.

בפרק זה נעסוק במושגים 'נס' ו'גבורה'. נתרכז בעיקר בשלוש קבוצות חקר כשהראשונה תבחן את השימוש היומיומי שלנו במושג "נס" ובמשמעויות המסורתיות של נס כעבירה על חוקי הטבע וכעבירה על הסבירות ההיסטורית, השנייה תבחן את הקשר בין שלוש תפיסות שונות של נס החנוכה: זו שבאגדת נס פך השמן התלמודית, זו שבתפילת "על הניסים" וזו המופיעה בשירים ציוניים חילוניים כגון "אנו נושאים לפידים" לבין התפיסות חרדיות, ציוניות חילוניות וציוניות דתיות, בתקופת קום המדינה. והשלישית תבחן את יחסן של קבוצות אלה למושג ה"גבורה" האנושית.

נסיים בשני סיפורים של גיבורים רוחניים מודרניים ששאבו השראה מגבורת המכבים: נתן שרנסקי והוגו גרין.

פרק ב' – בין "בני האור" ו"בני החושך" - 'מלחמת אחים' ו'מלחמת ערכים'.

מהי המורשת של המכבים? מי הם ממשיכי דרכם בימינו?

בחלק הראשון העוסק ב"בני האור" ו"בני החושך" בתקופת המכבים ובשאלת ההתייוות, נתרכז בפרקים מרכזיים בספרי חשמונאים. לצד מתודה של עיון במקורות אלה נציע גם מתודה אחרת, של מסע במנהרת זמן, על מנת להצטרף לדיון הרעיוני שיכול היה להתקיים בימי המכבים. נזמין את התלמידים לבטא את עמדותיהם בשאלות התרבות האקטואליות של אותם ימים ובמחלוקת סביב הניסיון להצדיק מרד צבאי להשגת עצמאות פוליטית ודתית.

בחלק השני העוסק ב"בני אור" ו"בני חושך" בתקופה המודרנית ננסה לברר מיהם היוורשים במאה העשרים, והעשרים ואחת, בעם ישראל, של מורשת מתתיהו והמכבים. את זאת נעשה באמצעות יציאה לסיור חינוכי דמיוני בשלושה בתי ספר ברחבי העולם היהודי במאה העשרים: הראשון, בירושלים בתחילת המאה, בית ספר לאומנויות בצלאל של הציונות החילונית, בשעת מסיבת חנוכה בית הספר, שנערכה סביב פסלו של מתתיהו. נתוודע גם לתגובות החרדים הקנאים בירושלים לפסל זה.

הסיור השני ייערך בניו יורק בסוף המאה העשרים, בה נבקר בשני בתי ספר יהודיים הנערכים לחג החנוכה. נברר מה לומדים התלמידים בבית הספר של תנועת חב"ד ומה הם לומדים בבית הספר של התנועה הרפורמית.

סיורים אלה יתנו כלים ויעודדו את התלמידים להבהיר לעצמם, מה לדעתם צריכה להיות תוכנית הלימודים לחנוכה, בבית ספר ישראלי במאה העשרים ואחת.

פרק ג' – פירסום הנס באמצעות הדלקת נרות - סמל ומסומל

בפרק זה נעיין בהתנגשות שבין הערכים שמסמלים נרות שבת לבין אלה שמסמלים נרות החנוכה. באמצעות הלכות הדלקת הנרות של הרמב"ם, נגלה ויכוח מהותי בין ערכי השלום והפשרה לבין אלה של המלחמה והעמידה על הכבוד הלאומי.

פרק ד' – הכנת טקס חנוכה

לאור הויכוח בעבר ובהווה לגבי משמעות החג, ננסה בכיתה לעצב לנו חג חנוכה משלנו שיבטא את הרב גוניות והייחודיות שלנו.

הערה: המורה מוזמנת/לבחור אחד מן הפרקים המוצעים וללמדו בצורה מודולרית לפני חג החנוכה. אין צורך, ובד"כ אין זמן ללמד את כל הפרקים בכיתה.

פרק א' – הקרב על הנס "בימים ההם בזמן הזה"

המחלוקת הרעיונית לגבי נס חנוכה וגבורת המכבים בין קבוצות שונות בעם ישראל.

מבנה הפרק:

1. פתיחה – שמש אסוציאציות
 2. שלב א' – חידון לבירור הידע שבידי הלומד/ת
 3. שלב ב' – עיון במתח בין המושגים 'נס' ו'גבורה': פעילות בקבוצות חקר.
קבוצה 1 – בין נס פך השמן לנס הניצחון במלחמה.
קבוצה 2 – הקרב על הנס בימינו.
קבוצה 3 – בין גבורת המכבים לגבורת החלוצים.
 4. שלב ג' – במת דיון
 5. נספח – גבורה רוחנית בימינו בהשראת המכבים:
 1. 'לא אירע רע' / נתן שרנסקי (מחנה עבודה, רוסיה, שנות השמונים)
 2. 'גבורתו הרוחנית של אבי' / הרב הוגו גרין (מחנה השמדה, גרמניה, 1944)
- מאמר להעמקה: להאמין בהתחלה חדשה – להדליק את פך השמן ששרד/ דוד הרטמן

1. פתיחה – שמש אסוציאציות

המורה רושמת/ת על הלוח את המילה **חנוכה** ומחלקת/ת פתקים, כשעל כל פתק מוזמנים התלמידים לרשום מילים המתעוררות באופן אסוציאטיבי למראה מושג זה ('חנוכה'). ייתכן והתלמידים יזכרו במושגים, מאכלים, שירים ואחרים).

המורה רושמת/ת על הלוח את הביטויים שהתלמידים ציינו ומקיימת/ת דיון סביב אופיים של הזיכרונות והמכנה המשותף של החוויה הקולקטיבית.

יש לציין שחג זה תופס מקום מרכזי בין חגי ישראל שאותם חוגגים בגיל הרך ובבית ספר יסודי. בדרך כלל הוא נתפס כחוויה המדגישה ערכים של אחווה וגאווה לאומית. לחג יש דימוי של אירוע המעורר שמחה ורגשות נעימים, אך האם אכן זו כל התמונה??

מסתבר שמתחת לפני השטח דווקא חג זה מבטא מחלוקת עמוקה לגבי האמונה בנס האלוהי ובערך הגבורה האנושית.

2. שלב א': חידון לברור המידע שבידי הלומד/ת:

בחר/י את התשובה הנכונה בכל שאלה:

הקריטריון	אפשרות א	אפשרות ב	מה הנכון? נמק/י
1. כיצד יש לאיית את שמם של גיבורי הסיפור?	מקבים	מכב"ים	
2. כיצד יש לכנות את החג?	חנוכה	חג החשמונאים	

	ה'	ישראל	3. מיהו/הם הגיבור/ים שאותם מהללים בשיר "מי ימלל גבורות..."?
	חנה/מתתיהו	יהודה המכבי/ אלעזר	4. מיהם הגיבורים המרכזיים של החג? מה ידוע לך עליהם? דרגי אותם לפי חשיבותם.

פירוט והעמקת התשובות - למורה

שאלה 1

- **המקבי** – מילה יוונית שמשמעותה פטיש, כלומר, ראש בצורת פטיש או פעילות צבאית יזומה שמזכירה פעולת פטיש. "יהודה המקבי" = "יהודה הפטיש".
- **מכבי** = "מי כמוכה באלים ה'", דרשה רבנית המדגישה שליהודה בנו של מתתיהו הכהן היה מניע רוחני. כתיב זה מדגיש את העזרה האלוהית במלחמה ע"י אותו אלוהים שהביס את המצרים בים סוף ושעליו נאמר שם – "ה' איש מלחמה" וכן "מי כמוכה באלים ה'" (שמות ט"ו).

שאלה 2

ראו מאמר רקע של אהוד לוז, "על מיתוס התחייה של המכבים" (האומה), המצוי בנספח. להלן קטע קצר מן המאמר:

בתקופת חז"ל (מאה אחרי הספירה) קראו לו "חנוכה" על שם חנוכת המקדש ובמיוחד המזבח שחל בכ"ה בכסלו, מדרש שעשועים מחלק את השם שם "חנו-כה" ל"חנו בכ"ה בכסלו". אך ציונים רבים העדיפו את השם "חג החשמונאים" או "המקבים" כדי להדגיש את הגבורה האנושית. בעצם חג החשמונאים הפך למעין יום העצמאות לתנועה הציונית לפני קום המדינה.

השאלה הראשונה והשניה הנ"ל מטרימות את הדיון לגבי השאלה האם החג צריך לסוב סביב הגבורה והנס האנושיים או האלוהיים. כן הן מטרימות את הדיון בשאלה: במידה והנס מתרכז בגבורה האנושית אזי: האם סביב הגבורה הפיזית (מקבים) או הרוחנית (מכבים)?

שאלה 3

"מי ימלל גבורות ישראל" הוא שיר שנכתב על ידי משורר ציוני חילוני – משה רבינא, ערב קום המדינה. המשורר השתמש בפסוקים ממזמור תהילים והפך את תוכנם באופן מכוון. בעוד משורר תהילים משבח את אלוהים ורואה בו את מקור הגבורה, המשורר הציוני מיחס את הגבורה לעם ישראל ומשבח גיבורים אנושיים ומתעלם מתפקידו של האלוהים בגאולה.

שאלה 4

פעמים רבות יהודה המכבי מוצג כגיבור האולטימטיבי בסיפורי הגבורה בגן ובבית הספר הממלכתי. סיפורים אלו מעלים על נס את תכונותיהם של **יהודה ואלעזר**, אחיו של יהודה, גיבורים בעלי עוז נפש, יוזמה ותושייה צבאית. שתי דמויות מופת אלה מהוות סמל ודוגמא בשל עמידתן הלאומית הגאה. הם מתוארים כמנהיגים אחראיים ואקטיביים הנכונים להקרבה עצמית לטובת הכלל. אמונתם בכוחם של המעטים להלחם נגד הרבים ולנצחם נסמכת על ביטחונם העצמי ועל דבקותם במאבק העיקש להשגת עצמאות לאומית וגרוש האויב הצורר את העם. לעומת לוחמי החופש, יהודה המכבי ואחיו אלעזר, נתפס **מתתיהו** אביהם, על ידי אנשים לא מעטים, כגיבור רוחני אך גם כקנאי דתי קיצוני השולח יד ופוגע בבן עמו בשל מחלוקת דתית. דמות אחרת המועלית על נס בחנוכה היא **חנה**, המוערכת כאישה אמיצה וגאה המוכנה למות על קידוש השם מתוך האמונה שרווחה בין כל מקדשי ה' – שמעשה זה יעורר את האל להתערב במציאות ולנקום את נקמת עמו מיד הצוררים אותו. יש המבקרים את חנה ואת העמדה שהיא מייצגת - של ההסתפקות בהקרבה עצמית ושל הניסיון לעורר את האל, וקוראים להעדיף על פניה את העמדה הקוראת לנטילת היוזמה והאחריות האנושיים כשם שעשו המכבים והציונים. שתי השאלות האחרונות, אם כן, מטרימות את הדין סביב השאלות מהי גבורה ומהי אמונה.

קיימו דיון בכיתה (רצוי לקבוע עמדה רק לאחר קריאת דפי ההעשרה על כל אחת מן הדמויות

שנזכרו לעיל):

- מכל גיבורי החג, מי היא דמות המופת של חנוכה, בעיניכם? מדוע?
- האם יש דמות מסוימת מבין גיבורים אלה שאת/ה מזדהה עמה באופן אישי? מדוע?

3. שלב ב': המתח בין המושגים 'גבורה' ו'נס'

פתיחה: הצגת מטרת הלימוד בפני התלמידים.

בשלב זה נבחן שני מושגי יסוד של חג החנוכה: נס (אלוהי?) וגבורה (אנושית?). מהו היחס בין מוטיב הנס למוטיב הגבורה? האם שני מושגים אלה סותרים זה את זה ומיצגים שתי תפיסות עולם מנוגדות לגבי ישועת העם ונצחונו על היוונים, או שאולי מושגים אלה משלימים זה את זה ומיצגים שתי פנים של רעיון מקביל? שאלת פרק זה לגבי היחס בין הנס והגבורה מעלה שאלות נוקבות המייצגות תפיסות עולם שונות. מה עומד מאחורי הויכוח בין תפיסות אלה המאפיינות פלגים שונים בעם? (ציונים חילוניים, דתיים לאומיים וחרדים). בטרם נגבש את עמדתנו שלנו בוויכוח עלינו ראשית ללמוד כל אחד ממושגים אלה ולהעמיק בו.

לימוד בשיטת החקר

המורה עורכת/חומרים מרוכזים לפי נושאים על גבי שולחנות מחוברים במרכז הכיתה. ניתן להפיק חומרים גם בעזרת האינטרנט. **לבקש ממריאנה אתרים מדוייקים** התלמידים יחולקו לקבוצות חקר על פי נושאים. כל קבוצה מקבלת מספר דפי מקור ומתבקשת להשיב על השאלות המצורפות ולדון בס. התלמידים רשאים לשאול שאלות לגבי המקורות ואין חובה לסיים את כל המקורות, אלא, לדון במה שיספיקו.

קבוצה 1 – בין נס פך השמן לנס הניצחון במלחמה

קבוצה זו תעסוק בשאלות הבאות:

- מהו נס? תנו דוגמה לשימוש במילה "נס" בשפת היומיום. האם אתם מכירים משהו שהתרחש לו נס?
- האם יש מקום לאמונה בניסים בחברה המושתתת על מדע ושכלתנות?
- למי מיחסים את היכולת לבצע נסים? למי את/ה מייחסת את היכולת לבצע נסים?
- מהו היחס שבין גבורה אנושית לאמונה בכוחם של נסים? (מנוגד? משלים? אחר...)

נס הוא תמיד מאורע מפתיע. ישנם נסים המהווים **עבירה על חוקי הטבע** וישנם נסים המהווים **עבירה על סבירות היסטורית** שמאורע כזה יתרחש. דפי המקורות ינסו להכיר לתלמידים את שני סוגי הנסים הללו על מנת לרדת לעומקם של ההבדלים בתפיסות 'הנס' שאירע בחנוכה.

קבוצת המקורות הבאים מציעה: מבוא לגבי טיבם של נסים בכלל ויצירת מעורבות אישית של התלמיד/ה בנושא (1), עסוק בנס **כעבירה על חוקי הטבע** הכולל ציטוט של הפילוסוף יום (2), דוגמא לנס שכזה: קריעת ים סוף (3), ביקורת של שפינוזה על תפיסת הנס כעבירה על חוקי הטבע (4), **עסוק בספור פך השמן התלמודי כנס של עבירה על חוקי הטבע** (5), בחינת האפשרות להתייחס לניצחון במלחמת השחרור כנס של עבירה על סבירות היסטורית (6), **עסוק בתפילות "על הנסים" ו"הנרות הללו" כמגדירות את נס חנוכה כנס של עבירה על סבירות היסטורית** (7)

ושאלות סכום לגבי תופעת הנס, משמעויותיה, השלכותיה ועמדתם האישית של התלמידים לגביה (8).

1. "כל מה שאני צריך עכשיו זה...נס!"

- א. מתי שמעת לאחרונה שמישהו/י אמר/ה שנעשה לו/ה נס? מתי אנשים משתמשים באמירה שנעשה להם נס? (ניצחון במשחק, החלמה ממחלה באמצעות ברכה...).
- ב. למה אנשים תופסים אירועים אלה כנסים?
- ג. האם, לדעתך, האמונה בנסים מעצימה – מעודדת יוזמה ומעוררת תקווה, או שהיא מחלישה – גורמת לפאסיביות?
- ד. האם את/ה מאמינ/ה בנסים? האם יש נסים שאת/ה שוללת/ת ונסים אחרים שהם אפשריים מבחינתך?

משבררנו את השימוש המודרני במונח 'נס' ואת יחסנו אליו, נפנה להעמקה בנושא זה ולבדיקתו ביחס לחג החנוכה.

2. הפילוסוף הסקוטי **דוד יום**¹ הגדיר את תופעת הנס כך:

"הפרה של חוק טבע על ידי הכרעה של האל או על ידי התערבות של שליח אלוהי בלתי נראה"

3. בספר שמות פרק יד מתואר נס:

(יג) ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תסיפו לראתם עוד עד עולם:
(יד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון:
... (כא) ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים:
(כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חמה מימינם ומשמאלם:
... (לא) וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו:

* האם לדעתכם מתאימה הגדרתו של הפילוסוף יום למושג 'נס', לסיפור קריעת ים סוף המתואר בספר שמות?

(שאלת רשות) 4. הפילוסוף היהודי ברוך שפינוזה², שנולד באמסטרדם במאה ה-17, אינו מכיר בקיומם של נסים והוא מייחס את האמונה בניסים לראייה הסוביקטיבית של ההמון הפשוט.

¹ דיוויד יום, יליד סקוטלנד, מאה 18.
² שפינוזה, מאמר תיאולוגי מדיני (תרגום ח' וירשבסקי), ירושלים תשכ"ב, עמוד 66-64.

תפיסתו המדעית גורסת שלתופעות שנתפסו בעבר כ'ניסיות' וכ'יעל טבעיות', עם התפתחות המדע, ניתן למצוא הסברים מדעיים מה שמותיר אותן בגדר תופעות טבעיות התואמות את חוקי הטבע. הנסים המתוארים בתנ"ך משקפים לדעתו תפיסה של האנושות בילדותה בטרם התפתחות המדע.

לפיכך מכנה המון העם את המעשים שאינם רגילים של הטבע בשם נסים או מעשי אלהים... נס הוא מעשה שאין בידינו להסביר את סיבתו הטבעית לפי דוגמתו של דבר אחר רגיל.

* מה דעתך על תפיסתו של שפינוזה? האם גם את/ה סבורה שלכל תופעה ניתן, או שיהיה ניתן בעתיד, למצוא הסבר מדעי, ולא יהיה עוד צורך במונח 'נס'?

5. נס החנוכה כנס על טבעי – ספור פך השמן

קראו את תאור נס חנוכה כפי שמופיע בתלמוד בבלי מסכת שבת דף כא עמוד ב'

מאי חנוכה? דתנו רבנן: בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון [שמונה הם], דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון [שלא מספידים בהם ולא מתענים בהם]. שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה.

- מהו הנס שאירע בחנוכה, ע"פ התלמוד?
- מי חולל את הנס, ע"פ התלמוד?
- במה דומה, ובמה שונה נס פך השמן מנס קריעת ים סוף? (מה התרומה של כל נס מהם, לעם ישראל?)
- האם ראוי לקבוע חג, לעם שלם, על מנת לזכור נס כנס פך השמן? מה נס פך השמן סמל עבור המכבים באותו זמן? מה הוא מסמל לדורות?

המקורות הבאים עוסקים בתפיסת הנס כמאורע בלתי סביר מבחינה היסטורית ואת נס חנוכה, בעקבות כך, כנס ניצחון המעטים את הרבים.

(שאלת דשות) 6. מלחמת העצמאות

ביום ששי ה' באייר תש"ח (14 במאי 1948) הכריז דוד בן גוריון על הקמת מדינת ישראל. בטקס, שנערך באולם מוזיאון תל אביב קרא בן גוריון את מגילת העצמאות, ולאחר מכן חתמו עליה חברי הממשלה הזמנית של המדינה הצעירה. כעבור מספר שעות, בחצות הלילה, הסתיים המנדט הבריטי על ארץ ישראל. שעות מספר לאחר הכרזת המדינה פלשו צבאות ערב לארץ ישראל, וקיומה של המדינה החדשה הועמד בסכנה.

כאן מופיעה בדף המקורות טבלת נתונים המתארת את יחסי הכוחות ערב מלחמת השחרור של ישראל ושל מדינות ערב.

- לו הייתם מומחים צבאיים, מה הייתם חוזים כתוצאות מלחמת השחרור, בראותכם נתונים אלה?
- באיזה מובן ניצחון ישראל על מדינות ערב במלחמת השחרור הוא 'נס'?

הערה: להרחבת מושג הנס כעבירה על הסבירות ההיסטורית, והקשר בין נס חנוכה ל'נס הקמת מדינת ישראל' ראו מאמרו של **דוד הרטמן 'להאמין בהתחלה חדשה'** המצורף בסוף הפרק.

7. קראו את התפילות המפארות את נס החנוכה: **"על הנסים"³** ו"**הנרות הללו"**.

- מיהו גיבור אירועי החג במקורות אלה?
- בשתי תפילות אלו לא מופיע סיפור פך השמן? כיצד ניתן להסביר עובדה זו?
- מהו הנס לפי כל אחת מן התפילות הללו? איזה אירוע מדגישה כל אחת?
- יהודים שונים בקשו להוסיף לתפילות שהם מתפללים ביום העצמאות תפילה דומה לתפילת 'על הנסים' שמתפללים על נס פך השמן בחג החנוכה – תפילת "על הנסים" על נסי הניצחונות במלחמות ישראל בכלל, ומלחמת העצמאות בפרט. האם יש מקום, לדעתך, לקרוא לניצחון במלחמת השחרור 'נס' בדומה ל'נס' פך השמן?

בתפילה העתיקה "על הנסים" מוגדר הנס הראוי להודיה – לא כנס פך השמן, שכלל אינו מוזכר בתפילות חנוכה – אלא כנס המעטים נגד הרבים, נס המלחמות ולא נס הפכים.

8. **שאלות סכום בנושא הנס העל טבעי והנס הלא סביר היסטורית:**

- מתוך סוגים הנסים שסקרנו עד כה, האם יש סוג של נסים כלשהו שאתה מאמין בו או שאתה חושב שראוי לחגוג?
- מה אנו עלולים להפסיד בחוגגנו את חנוכה, אם נוותר על הדגשת אחד הנסים הללו (נס פך השמן ונס הניצחון במלחמה)?
- יש הטוענים כי האמונה בנסים עלולה להוביל את המאמינים לעמדה פסיבית ביחס למציאות ואחרים הטוענים שהיא דווקא עשויה לחזק את היוזמה של המאמינים לפעול למען הצלתם.⁴ מהי עמדתך בנושא? תני דוגמא לתשובה שנתת מסיפור שאת מכיר/ה או ששמעת עליו.

³ תפילת "על הנסים" מופיעה בסידורים הראשונים שנערכו בבבל במאה ה-10-9. היא נאמרת בתפילת העמידה ובברכת המזון במשך שמונת ימי החנוכה.

⁴ ראו דבריו של ר. כשר, התפישה התיאולוגית של הנס במקרא, בשמ"א, עמ' 105: "נס הוא אחת מן הדרכים לגילוי עוצמתו של ה'. בנסים יש כדי לפאר את האל ולרוממו, להצביע על יכולתו ושליטתו בעולם. מצד שני, האמונה בכוח הנס מעניקה לבני האדם תקווה בישועה העתידה להופיע ולגאול אותם מייסוריהם, גם במצבים שבהם דומה כי כלו כל הקיצים".

קבוצה 2 – הקרב על הנס בימינו – בין ציונים חילוניים, ציונים דתיים וחרדים (לא ציוניים).

1. יחסם של ציונים חילוניים אל הנס.
בין הציונים החילוניים היו ששללו את מושג הנס בכלל ונס חנוכה בפרט, ואחרים שצינו את נס החנוכה כשהם מפרשים את מעשי החלוצים כהמשך הנס.
עינו בשיר "אנו נושאים לפידים" של אהרון זאב והשיבו:
 - השיר מכריז "נס לא קרה לנו". לגבי איזה נס, מהנסיים שראינו בדפי המקורות, טוען המשורר שהוא לא התרחש לחלוצים: נס פך השמן (המובא בתלמוד הבבלי) או נס חנוכה בגרסה שמופיעה בתפילת "על הנסים"? נמקו את תשובתכם.
 - בשיר מכריז המשורר "ויהי אור"! גם את מוטיב האור לוקח המשורר מחג החנוכה וטוען אותו במשמעות אחרת, מתוך ביקורת למשמעות האור שבמסורת. מה מסמל האור בשיר? כנגד איזו משמעות של אור הוא יוצא?
 - בשיר נאמר: "נס לא קרה לנו..." ובכל זאת היו חלוצים באותו הדור שראו בהתנהלות האירועים ההיסטוריים בימיהם, ובתוצאותיהם, נס גדול. מהו הנס ש"קרה" לחלוצים? במה הוא שונה מנס פך השמן? בתשובתכם תוכלו להיעזר בדבריו של **יצחק בן צבי**, נשיאה השני של מדינת ישראל. שימו לב לקשר שבין האירועים שהתרחשו בעבר לחשמונאים, לבין האירועים שקרו לחלוצים בתקופתנו:

"נס כפול חוגגים אנו בחג החנוכה: נצחון האומה על שונאיה החיצוניים, שחרורה מעול זרים, ושחרור המוני העם מלחץ הנוגשים היהודיים [המתיוונים, ראשי השלטון היהודי בירושלים ובמיוחד הכהנים הגדולים] שנשענו על חיל יוון, ויחדיו דיכאו את עם יהודה".

2. יחסם של יהודים חרדים אל הנס:
יהודים חרדים בקרו באופן מחמיר את המגמות הציוניות הני"ל. את ניצחון המכבים בקרב לא ייחסו ליוזמתם וכוחם, אלא לרוחניותם. הנס הוא הודות לצדיקותם.
במכתב של הרב בן ציון מבילסק ליעקב ליפשיץ בשנת תרס"ג (1903)⁵ נאמר על הציונים:

והנה בימינו הגדילו את חג המכבים שעשו חיל בכוחם ובעוצם ידם ובאמת זאת טעות גדולה... שלפי דרך הטבע לא היה ביכולתם לנצח במלחמה ורק משום שהיו צדיקים גמורים והלכו במסירות נפשם להציל דת קודשנו.

את התפיסה שבהקמת מדינת ישראל ע"י הציונים ניתן להעריך כנס, חולקים עם ציונים חילוניים גם ציונים דתיים⁶.

⁵ נדפס ב"ספר מחזיקי הדת", פיעטרקוב, תרס"ג.
⁶ 1. לא בכדי אנו מקפידים לציין ציונים חילוניים ולא 'הציונים החילוניים' וכן לגבי ציונים דתיים, לא מדובר בתפיסה של כל הציונות הדתית.

1. יחסם של דתיים ציוניים אל הנס :

הרב משה צבי נריה, מראשי המחנכים של הציונות הדתית ליקט והסדיר סדר תפילות ליום העצמאות על דעת הרבנים הראשיים לישראל. בסדר תפילות זה משתקפת התפיסה שהקמת המדינה הייתה נס.

בפתח הספר מוצגת 'הסכמה' שנתן הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, הפותחת במילים אלה :

דעתי היא שבנס זה שאירע לכלל ישראל – אף לאחינו שבחוי"ל – שהורם כבוד ישראל בעיני העמים ושהפיח תקווה חדשה בלבם של ישראל בגולה אחרי השואה האיומה, ושממילא הביא לידי חיזוק האמונה, ושהכין מקלט לאומה כולה עד שלא יבוא המשיח אם חס וחלילה יארעו רדיפות לחלק מהאומה בכל מקום שהוא – הכל יודו שראוי לקבוע יום זיכרון לחיזוק האמונה, שזוהי באמת אתחלתא דגאולה [התחלת הגאולה]...

בתפילה בסיזור זה של תפילות יום העצמאות הוחלט לשבץ את תפילת הבקשה שמופיעה גם בתפילות בהזדמנויות מיוחדות אחרות, תפילת 'מי שעשה נסים' מה מעיד שוב על הקשר בין הגאולה המתרחשת והנס :

מי שעשה נסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות לחירות, הוא יגאלנו גאולה שלמה בקרוב ויקבץ נידחנו מארבע כנפות הארץ, חברים כל ישראל, ונאמר אמן.

2. ביחס לנס הניצחון במלחמות ישראל (במקרה זה ביחס לניצחון מלחמת ששת הימים) מצאנו : ...

"ומכל שכן בנידון דידן במלחמת הציונים עם הערבים לא היה אפילו ממשות וריח של נס, כי ידוע שהערביים והישמעאלים אינם אנשי חיל...

ואנו רואים זאת בחוש שמחציפין פניהם [הציונים] בעזות מצח וחוצפה לדבר קשות אף נגד מלוכות עצומות ומושלים אדירים והם מתגרים בממלכות באופן נורא וה' ירחם. וברור שלא היה בניצחון מלחמתם שום נס..." (קונטרס על הגאולה ועל התמורה, תלמידיו של הרבי מסאטמר מסכמים את דעתו)

קבוצה 3 – בין גבורת המכבים לגבורת החלוצים.

המאפיין המרכזי של המכבים הוא גבורתם. יוזמתם ותעוזתם היוו מקור השראה גם בעת החדשה, אך שוב, גם בסוגיה זו חלוקות הדעות. הציונים העריצו גבורה זו, וראו בעצמם את ממשכיכה, והמתנגדים לציונות התנגדו לה והעדיפו לראות את גבורת המכבים כגבורה רוחנית, או להדגיש מוטיב אחר בחג. קבוצת חקר זו תבחן את יחסם של הציונים למכבים דרך השיר "מי ימלל גבורות ישראל" וציטוטים של דמויות ציוניות שונות. לעומת יחס זה יוצג יחסם של חרדים ליוזמה הציונית באמצעות ציטוט ממאמר של הרב שך ב"יתד נאמן", שם הוא מבקר את הגאווה הלאומית הציונית.

1. בין גבורת המכבים לגבורת החלוצים

קראו את השיר "מי ימלל גבורות ישראל" מאת מ. רבינא.

באחת משורות השיר מכריז המשורר: "הן בכל דור יקום הגבור, גואל העם". מיהו הגבור בשיר, ומי שלח אותו לגאול את העם? העזר/י בתשובתך בדברי **יצחק בן צבי**, שהופיעו בעיתון השילוח, בשנת תרע"א:

תהילתם וערכם של החשמונאים הם מה שהעירו את העם להיות לעצמו גואלו ופועל עתידו.

2. משורר השיר "מי ימלל גבורות ישראל" הושפע מהמקורות המקראיים ומתייחס אליהם. עיינו במזמור תהילים ק"ו פסוק ב'. מה שינה המשורר בדברי המקור המקראי? במה שונה תפיסת הגבורה בשיר הישראלי מתפיסת הגבורה במקור בתהילים?

תהלים פרק קו

(א) הללויה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו:

(ב) **מי ימלל גבורות ידוד ישמיע כל תהלתו:**

... (ח) ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו:

3. השיר "מי ימלל גבורות ישראל" מתאר דרך אחרת לגאולה מזו המתוארת בתפילה "הנרות הללו".

אילו מילים עומדות בשיר בניגוד למילות התפילה:

"הנרות הללו אנחנו מדליקים על הנסים ועל הנפלאות ועל התשועות ועל המלחמות, **שעשית** (ה') לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, **על ידי כהניך הקדושים**"

ניתן להיעזר בתשובה בדברי זרובבל, אחד מאבות הציונות המודרנית, המתייחס בדבריו לקברי המכבים המצויים באזור מודיעין (קברים אלו הפכו למקום עליה לרגל של תנועות נוער ציוניות במאה העשרים) ועליהם הוא אומר:

"לא בתפילות הסתפקו החשמונאים. את דמם שפכו בעד החופש העממי, ורגשות מלחמה מעוררים קבריהם בלבבות היהודים החדשים בארץ מולדת הישנה".

4. החלוצים הזדהו עם חג החנוכה יותר מאשר עם כל חג יהודי אחר. ההזדהות עם חג החנוכה גברה אף על ההזדהות עם חג הפסח שנהוג להגדירו כ"חג החירות".
מה הסיבה לכך, לדעתך? תוכלי להיעזר בשני הקטעים הבאים:
א. הקטע הראשון הוא של **אליעזר בן יהודה**, מחייה השפה העברית, שכל חייו לחמו בו החרדים האנטי-ציוניים בירושלים.

החשמונאים נטלו גורלם בידיהם, ואילו יציאת מצרים נכפתה על העם הר כגיגית...חנוכה הוא "זמן חרותנו" ולא פסח!

ב. הקטע השני הוא של זאב **ז'בוטינסקי** אביה הרוחני של תנועת החירות. ז'בוטינסקי שיסד את לגיון החיילים היהודיים-ישראליים, כחלק מן הצבא הבריטי במלחמת העולם הראשונה. דבריו המצוטטים לעיל מופנים לחילי הלגיון העברי.

כמו המכבים בשעתם נירשם גם אנו הליגיונרים בדברי ימי העם העברי...נוכיח לכל העולם, כי בעורקינו עוד נוזל דם גיבורינו הקדומים.

5. התגובה החרדית ליוזמה הציונית הלאומית:
הציטוטים הבאים הופיע בעיתון החרדי "יתד נאמן"⁷ במאמר שכתב הרב שך – מראשי המנהיגות החרדית האשכנזית הישיבתית בבני ברק, שאצלו התחנכו גם הרבנים הצעירים של ש"ס. במאמר זה שואל הרב שך מה הותיר את עם ישראל קיים, לאורך היסטוריה של אסונות וכו', בלשון "מה הוא סוד הנס הגדול הזה?". בתשובתו הוא דוחה את הניסיון הציוני ויומרותיו הלאומיות ומשיב תשובה אחרת לגבי הכלים שאנו זקוקים להם על מנת להמשיך להתקיים ולהיגאל:

⁷ "יתד נאמן" י"ט חשוון התשמ"ט.

הביטו נא, וכי זו "לאומיות"?! הלא אנחנו לאומיים משנות דור, אנו מחזיקים בלאום היהודי מימי אבותינו! וכי הם ציוניים?! הלא אנו, ורק אנו זכאים לתואר זה באמת. כי על כן מדי שנה [בתשעה באב] אנו יושבים על הארץ, מתאבלים ומקוננים על חורבן ציון וירושלים, ועוד אשר הם אינם מתענים אלא משחקים במשחקהם אף גם באותו יום אבל. ולא זו בלבד, לא רק פעם בשנה דורשי ציון אנו, כי אם שלוש פעמים ביום מתפללים אנו בציפייה וכיליון "ותחזינה עיננו בשובך לציון ברחמים"..

...יעזרנו ה' ויצליח דרכנו. איני יודע אם אזכה לראות בזאת...אולם אתם שתזכרו שהיה יהודי זקן אחד אשר הזכיר לכם להתפלל אל הקב"ה שיחזיקנו במעמדנו להמשיך ללמוד ולהתפלל כי אלו בלבד הם כלי מלחמתנו. אלה בנשק, אלה ברכב, אלה בציונות...

...מחד אם [הציונים] מחללים שבת אין בכך כלום, ומאידך אם [אנחנו] "מחללים" את "יום העצמאות" מקימים המה קול צעקה. מי חידש את "העצמאות" הזו ואת חגיגה?...

6. שאלות סיכום:

- * כיצד ניתן להגדיר "גיבור היסטורי"?
- * האם "גבורה" היא תופעה שגרתית או יוצאת דופן?
- * האם יש מקום לגבורה בחברה המודרנית? אם לא – מדוע? אם כן – מתי ואיך?
- * מניין שואב אדם את המוטיבציה והכוח להיות גיבור?
- * מהו היחס בין 'גבורה אנושית' ל'נס אלוהי' (מנוגד? משים? אחר..)

שלב ג' – במת דיון

האם קיימת סתירה בין אמונה בנס אלוהי לבין אמונה בכוח הפעולה האנושי? האם נס וגבורה הם שני קטבים סותרים או משלימים?
נסכם באופן סכמטי את שלוש התפיסות של נס החנוכה:

1 נס אלוהי על טבעי – מציאת פך השמן (המקור התלמודי)

2. נס טבעי אנושי, ניצחון מעטים מול רבים בעזרת האל. (בתפילה "על הנסים" – המופיעה ב"סידור").

3. נס הנובע מהפעולה האקטיבית האנושית, ניצחון המעטים את הרבים ("אנו נושאים לפידים" משירי החלוצים הציוניים במאה העשרים).

1. אלו מקורות מן המקורות שקראנו שמים דגש על כוח הפעילות האנושית?
2. אלו מקורות זוקפים את הנס והניצחון לאל?
3. אלו מן המקורות קושרים בין הגבורה האנושית וההשגחה האלוהית?
סביב קום המדינה, החלוצים הסוציאליסטים-חילוניים ראו באמונה בכוח האלהי העל טבעי גורם לפסיביות גלותית. עם זאת, העריצו החלוצים את החשמונאים הגיבורים ולכן הדגישו בחג החנוכה, לא את חנוכת המזבח ונס פך השמן, אלא את הגבורה האנושית. בתוכם היו גם כאלה שכן בחרו להתייחס למושג 'נס' וייחסו אותו להקמת המדינה ולניצחון על האויב שהיה בלתי סביר. גם הציונות הדתית לא הסתפקה בציון ישועת האל ונס פך השמן, וראתה בניצחון המכבים חלק מרכזי בנס שחולל האלוהים בחנוכה, כשם שבמקורות הקדומים ובמיוחד בתפילת "על הנסים" מודגש נס "המעטים נגד הרבים", נס הניצחון במלחמות ולא נס פך השמן.
הקהילה החרדית ברמות אלו ואחרות סירבה להתייחס לגבורה האנושית כערך כשלעצמו ואם התייחסה לגבורה המכבית, הרי שהדגישה בה את הגבורה הרוחנית. נס פך השמן עדיין נחשב כערך המרכזי בקהילה זו, לצד הניצחון שהאל הנחיל למכבים. הקמת המדינה לא נתפסה כנס, כי נס מתרחש למי שראוי לכך, והציוניים הוערכו כמאיימים על המשך קיומו של העם, ולא כתורמים לו.
עמדות אלה, כפי שצינו, אפיינו זרמים שונים במגזרים הציוניים החילוניים והדתיים ובמגזר החרדי סביב קום המדינה, אך היום קיימים תזוזות ושינויים בכל מגזר. מה המגזרים השונים היו מוכנים ומעוניינים להדגיש היום כנס החנוכה??
נפנה את השאלות לתלמידים:
* האם הערכים של חג החנוכה עדיין אקטואליים בימינו? האם ניתן גם היום להגדיר תופעות ואירועים מסוימים כ"נסיים"?
* האם עדיף לדעתכם להדגיש את ערך הגבורה האנושית או את ערך הנס האלוהי? מדוע?
* האם מקור הגבורה האנושית נעוץ באדם בלבד, או גם בכוחות על אנושיים?
* המחזו רב שיח בין נציגי שלושת הזרמים שפגשנו, לגבי מהות נס החנוכה והניצחון בקרב (חרדים, ציונים חילוניים וציונים דתיים).

נספח – גבורה רוחנית בימינו בהשראת המכבים:

בדרך כלל גבורת המכבים מזוהה עם גבורה צבאית, אולם שני הסיפורים הבאים שואבים מדמותם של המכבים דווקא גבורה רוחנית:

1. לא אירע רע / נתן שרנסקי

חנוכה במחנה כפייה (גולאג) סובייטי (רוסיה שנות השמונים).

נתן (אנטולי) שרנסקי נאסר בשנת 1977 על פעילותו הציונית והתעקשותו על זכותם של יהודי ברה"מ לעלות לישראל. בכל מקרה, הוא הואשם באשמה כבדה יותר – בבגידה – ריגול לטובת ארצות הברית. הוא ישב בכלא מ-1977 – 1986 כולל שמונה שנים במחנה שבויים בסיביר. לאחר מחאה ציבורית מתמשכת במערב, שבראשה עמדה אשתו אביטל, שוחרר נתן שרנסקי בעסקת חילופי מרגלים בין ארה"ב לברה"מ ב-1986. לאחר שעלה לארץ וייסד מפלגת עולים ב-1996, נעשה שר התעשייה והמסחר ואחר כך שר הפנים. זיכרונותיו מהתקופה הסובייטית מלאי אנקדוטות תוססות על כוחם של המעטים כנגד הרבים – כוחות הנשאבים מ"לא אירא רע", הצוחקים בפניו של הדיכוי. הביטוי "לא אירא רע" לקוח מתהילים ששרנסקי נשא עמו במהלך מאסרו הממושך.

חג החנוכה התקרב. באותו זמן הייתי היהודי היחיד בשטח הכלא, אולם משהסברתי שחנוכה הוא חג של חירות לאומית, של השיבה לתרבות העצמית מול התבוללות כפויה, חברי ב"קייבוץ" החליטו לחגוג אותו עמי. הם אפילו הכינו לי מנורת עץ, קשטו אותה ומצאו כמה נרות. בערב הדלקתי את הנר הראשון וקראתי ברכה שחיברתי לרגל האירוע. תה נמוג והתחלתי לתאר את המאבק ההרואי של המכבים להצלת עמם מעבדות. לכל 'זק' (שבוי במחנה כפיה סובייטי) שהקשיב, הייתה לכך משמעות אישית. ברגע מסוים הופיע הקצין התורן בצרפנים. הוא עשה רשימה של כל הנוכחים אך לא התערב.

בכל אחד מערבי החג שלאחר מכן, הוצאתי את המנורה שלי, הדלקתי את הנרות והקראתי את הברכה המתאימה. אז, כיביתי את הנרות, כי לא היו לי נוספים. גבריליוק, משתף הפעולה שדרגשו היה סמוך לשלי, הביט ומדי פעם רטן "ראו אותו, עשה לעצמו בית כנסת, ומה אם תפרוץ שריפה?"

בלילה השישי של חנוכה הרשויות החרימו את המנורה שלי על כל נרותיה. רצתי לקצין התורן לברר מה קרה. "מתקן הנרות היה עשוי מרכוש המדינה; זה אינו חוקי. יכולת להעניש על כך בלבד, ושאר האסירים מתלוננים. הם מפחדים שתפרוץ שריפה".

התחלתי להתעקש. "בעוד יומיים חנוכה תסתיים ואז אשיב לך את 'רכוש המדינה'. עכשיו, מכל מקום, זה נראה כאילו שאתם מנסים למנוע ממני לחגוג את החגים היהודיים". הקצין התורן החל להתלבט. הוא התקשר לממונה עליו וקבל את תשובתו: "מחנה אינו בית כנסת. לא נרשה לשרנסקי להתפלל פה".

התפלאתי על התשובה גלוית הלב ומייד הכרזתי על שביתת רעב. בהצהרה לאחראי הראשי מחיתי על הפגיעה בזכויותי הדתית והלאומיות, וכנגד הק.ג.ב (השרות החשאי הסובייטי) על התערבות בחיי הפרטיים.

כשאתה פוצח בשביתת רעב בלתי מוגבלת אינך יודע מתי וכיצד היא תיפסק. האם באותו זמן הרשויות מעונינות לשים קץ מיידי לכך או שלא אכפת להן כלל? בעוד מספר שבועות משלחת ממוסקבה צריכה הייתה להגיע למחנה, דבר שלא ידעתי באותו זמן. הרשויות, יש להניח, היו מאד מודעות לכך, מה שמסביר מדוע זומנתי למשרדו של רב סרן אוסין יומיים אחר כך, בערב. אוסין היה איש שמן ועצום בערך בגיל חמישים בעל עיניים קטנות ועפעפיים נפוחים הנראה שמזה זמן רב אבד עניין בכל דבר מלבד אוכל. אך הוא היה אמן בתככים שעזרו לו בהצלחה להתגבר על מתחריו בדרך להשגת קידום. בתקופה הקצרה בה שהיתי במחנה, כבר הספיק להשתתף במספר סקנדלים ותמיד הצליח להפיל את התיק על הכפופים לו. יכולתי לראות שהוא נהנה להשליט את כוחו על השבויים ולראותם סובלים. אך הוא לא יכל לשכוח שאלה הם השבויים שבזכותם הגיע למעמדו, וידע איך לסגת בשעת משבר.

אוסין שלח חיוך נדיב לעברי בנסותו להניאני מלשבות רעב. הוא הבטיח שיאג לכך אישית, שבעתיד אף אחד לא יפר את זכותי להתפלל ושלא יהיה זה עניין של הק.ג.ב.

"אז מה הבעיה" אמרתי. "השב לי את המנורה כי הערב זהו הלילה האחרון של חנוכה. תן לי לחגוג כעת, ובהתחשב בהבטחותיך לגבי העתיד, אפסיק את שביתת הרעב".

"מהי מנורה?"

"מתקן לנרות".

אבל פרוטוקול לגבי החרמת המנורה כבר נערך ואוסין לא יכל לסגת בפני כל המחנה. בהביטי בטורף זה, ישוב בפני שולחן מצוחצח ומחייך חיוך נדיב, נתקפתי ברעיון אדיר.

"שמע" אמרתי, "אני בטוח שהמנורה אצלך איפשהו. חשוב לי מאד לחגוג את הלילה האחרון של החג. למה שלא תיתן לי לעשות זאת כאן, כעת, אתך? השב לי את המנורה, אדליק את הנרות ואברך ואם הכל ילך כשורה אפסיק את שביתת הרעב".

אוסין חשב לרגע ומייד הופיעה המנורה המוחרמת ממכתבתו. הוא זימן את גבריליוק שהיה בתפקיד במשרד ושלחו להביא נר גדול.

"אני זקוק לשמונה נרות" אמרתי. (למעשה הייתי זקוק לתשעה, אך בכל הנוגע לטקסים יהודיים הייתי אז טירון). גבריליוק הוציא סכין והחל לחתוך את הנר למספר נרות קטנים. אך זה לא הצליח. הסכין הייתה קהה מדי. ואז, אוסין שלף סכין כיס משובצת ובזריזות חתך לי שמונה נרות.

"לך, אקרא לך מאוחר יותר" הוא אמר לגבריליוק. גבריליוק פשוט ציית להוראות. הוא היה איש זועף וקודר ומה שראה בטח הכעיס אותו.

ארגנתי את הנרות וניגשתי למתלה לקחת את כובעי, תוך כדי שאני מסביר לאוסין ש"במהלך התפילה עליך לעמוד חבוש בכובעך ובסוף לומר 'אמן' ". הוא חבש את מצחיית רב הסרן שלו והזדקף. הדלקתי את הנרות וקראתי תפילה שלי בעברית שהייתה משהו כזה בערך:

"ברוך אתה אדוני על שנתת לי לשמוח ביום חנוכה זה, חג שחרורנו, חג שובנו לדרך אבותינו. ברוך אתה אדוני על שנתת לי להדליק את הנרות הללו. ולוואי ואזכה להדליק נרות חנוכה פעמים רבות בעירך ירושלים, עם אשתי אביטל, משפחתי וחבריי".

הפעם, תחת הרושם של מראו של אוסין עומד צייתן, הוספתי בעברית: "שיגיע היום בו כל אויבנו שהיום מתכננים להשמידנו, יעמדו לפנינו, ישמעו את תפילותינו ויאמרו 'אמן' ".

"אמן" אוסין ענה אחרי כהד. הוא נאנח בהקלה, התיישב והסיר את כובעו. למשך זמן מה הבטנו בשקט בנרות הבוערים. הם ניתכו במהירות והשעווה החמה נשפכה בנחת על פני הזכוכית שעל השולחן. ואז, אוסין תפס את עצמו, זימן את גבריליוק ובגסות הורה לו לנקות הכל. חזרתי לצריפים בהתרוממות רוח וה"קיבוץ" שלנו הכינו תה וחגגו בשמחה את סוף החנוכה. באופן טבעי, סיפרתי להם על "גירור" של אוסין מה שהפך במהרה לשיחת היום במחנה. גיליתי שנקמה הייתה בלתי נמנעת, אבל גם ידעתי שהיו להם מספיק סיבות אחרות להעניש אותי.

שאלות:

* מהם הערכים שסימל יהודה המכבי עבור נתן שרנסקי בהיותו בכלא בסיביר? האם ערכים אלה הם אוניברסליים ויכולים להיות משמעותיים גם ללא יהודים?
* נסו להסביר את הסיבות למלחמה הפסיכולוגית של השלטון הסובייטי נגד אסירי ציון ותארו את שיטות הפעולה של מלחמה זו. כיצד ניסה כל צד לנצח במלחמה הפסיכולוגית? האם גם את/ה מכיר/ה גילויי מאבק של מיעוט כנגד רוב הנלחם באמצעות לחץ חברתי ואמצעים פסיכולוגיים אחרים? (בסביבתך או בחברה שאת/ה מרגיש/ה שייכות אליה?)

2. הגבורה הרוחנית של אבי/ הרב הוגו גרין⁸ (מחנה השמדה, גרמניה, 1944)

מנורת המרגרינה

בגיל 13, הוגו גרין נשלח לאושוויץ עם אביו. לאחר המלחמה הפך לרב רפורמי מוביל בלונדון ולמשתתף ידוע בתוכניות רדיו של ה-BBC כמו התוכנית: "המבוכה המוסרית". בתוכנית על חנוכה ב-13.12.1976 הזכיר הרב גרין מנורת חנוכה מיוחדת ואת רוח הגבורה היחידה במינה של אביו.

ההגדרה שלי ל'גבורה'

בסוף השבוע הקרוב, יהודים וקהילות יהודיות יחגגו את חג החנוכה. זהו חג האור והוא מזכיר את גבורת המכבים.

האם הייתה גבורה מקבילה לכך, במהלך מלחמת העולם השנייה כשהנאצים רדפו את היהודים? אם גבורה מוצדקת רק ע"י ניצחון, כמו אצל המכבים, הרי התשובה היא שלא. אך אם אתם מסכימים עם ההגדרה שלי לגבורה שעל פיה גבורה מושגת כשרוחו של הפרט או של קבוצת אנשים גוברת על הברבריות הסובבת ומתגלה לא רק כמנצחת, אלא כעדיין תרבותית והגונה, אז כמוה היו שם, רבות.

"גיליתי את אלוהים בגרמניה"

גיליתי את אלוהים בגרמניה. ייתכן ותחשבו כי זו התבטאות מוזרה אולם בנעורי במחנות ריכוז נאציים בגרמניה, גיליתי את אלוהים. לא את אלוהי ילדותי. אותו איבדתי או את מראהו, ליד הקרמטוריום של אושוויץ. התפללתי ש"יעשה משהו" ומשלא עשה דבר, הפניתי אליו את גבי בחזרה. אבל מאוחר יותר במחנה העבודה, וממבט לאחור אני מניח שגם משהבחנתי בבהירות בהבדלים בין הדרכים השונות שהרוח האנושית יכולה להגיב לאנשים ולאירועים, גיליתי מחדש את אלוהים.

במחנות הייתה "התדרדרות חזרה לפרימיטיביות" כלומר, ענייננו הוגבל לצרכינו המיידיים והדחופים ביותר. אוכל, מים ושינה. מאחר וכמעט שלא היה מה לאכול, ותנאי צפיפות בשילוב עם קיומם של מזיקים פלוס 14 שעות עבודה ביום, לא הניחו לנו כמעט הזדמנות לישון, היינו בעיקר אפאתיים ועצבניים.

ההתפכחות מהאשליה הובילה לירידה מהירה בכוחות ההתגוננות של הגוף. כל החשיבה הוקדשה והתרכזתה בנקודה אחת פשוטה: לעבור את היום! לשרוד יום נוסף! את העצבנות וההתבהמות ניתן היה לדכא רק במאמצים אינטלקטואליים ורגשיים. אם לא הצלחת לעשות כן היית הופך לפחות, הרבה פחות, בן אדם מתורבת.

זה הפך לבחירה: או התאמת עצמך לסביבה ושחייה עם הזרם – שהייתה לעבר הפרימיטיביות. או היאבקות בסביבה האיומה ושחייה כנגד זרם חזק מאד. התחלתי אז לראות, ואני רואה זאת באופן עוד יותר ברור כעת: **היה זה עניין של מאמץ רוחני.**

נס חנוכה נובע מניצחון המעטים על הרבים. קומץ יהודים דתיים התייצבו מול עוצמת האימפריה של אנטיכוס אפיפנס ונצחו. דבר כזה מתרחש לעיתים כל כך נדירות, עד שזה נכלל

⁸ תעתיק של תוכנית אירוח ב-BBC מה 13.12.1976 שהודפסה מחדש ב-european Jedaism כרך 11 מס 1 תחת הכותרת "סבל: ארבע הגויות", בהסכמת משפחת גרין.

בקטגוריה של נס. המוטו של החג הוא שורה מתוך הנביא זכריה: "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות"⁹.

מורשת המכבים הייתה אמונה מאד "יהודית". יש מספר סוגים של אמונה ובטח יש זמן מתאים לכל סוג שהוא, למרות שבאופן אישי, אני לא בוטח בסוג הפנאטי. יש אמונה שבה האדם מקבל את גורלו. יש אמונה פשוטה בהשגחה אלוהית, או של ביטחון בסמכות. יש גם אמונה המורכבת מאמון ומתקווה. לא משנה כיצד ההווה נראה או מהם הסיכויים – אמונה זו ממריצה לשיתוף בין האלוהי לאנושי ולהבנה שתשועה וגאולה, בעולם הזה, כאן ועכשיו, אפשריות ואינן רק אשליית חלום דתית.

הנס של אבי

שעור זה לא למדתי בקולג' ללימודי דתות אלא במחנה ריכוז קטן ואומלל המכונה בנלעגות "Lieberose" (שושן יפה) בגרמניה השליזית. היה זה החורף הקר של שנת 1944 ולמרות שלא היו לנו לוחות שנה, אבי, שהיה שבוי עמי במחנה, לקח אותי וכמה מחברינו לפינת הצריף. הוא הכריז שזהו ערב חנוכה, הכין קערת חמר משונת צורה והחל להדליק פתילה טבולה במנת המרגרינה היקרה והבלתי מותכת. בטרם שהחל לומר את הברכה מחיתי על אבוד זה של אוכל. הוא נתן בי מבט – אחר כך במנורה – ולבסוף אמר: "אתה ואני ראינו שניתן לחיות שלושה שבועות ללא אוכל. פעם חיינו כמעט שלושה ימים לא מים: אבל לא ניתן לחיות כראוי אפילו שלוש דקות ללא תקווה!".

כך הונחלה לי מורשת המכבים ע"י אבי וזה היה הרגע שבו הבנתי בבהירות את משמעות המרכיב היהודי שבמסורת שלי.

הייתי רוצה לסיים בסיפור על נס אחר. הייתי רוצה – אבל אינני יכול. אלא אם כן תהיה זו העובדה שהשומרים שלנו, שנדמה שיש להם עיניים ורובים גם מאחורי הראש, לא ראו את החגיגה הקטנה שלנו. אבל זה קרה, משום שהמרגרינה הייתה יותר מים משומן ואחרי כמה נתזים ועשן הלהבה הקטנה נעלמה. גם אבי לא שרד. אבל אני רוצה לחשוב שרוחו, שהלכה בחזרה דרך יהודה המכבי והנביא זכריה כל הדרך עד אברהם, היא בתוכי גם, ועם מעט מזל ותקווה עברה לילדיי. גם זה, הוא סוג של נס.

שאלות:

*מהם הערכים שסימלו נרות חנוכה עבור אביו של הוגו גרין?

*מדוע לדעתכם העדיף אביו של הכותב לוותר על מעט האוכל שניתן לו, על מנת להדליק חנוכיה דלה?

*מה הקשר בין דמותם של המכבים למעשהו של האב?

*כיצד לדעתך השפיע האירוע המתואר במאמר על בחירת המקצוע של הבן שכתב את המאמר? (רב ומחנך בתנועה הליברלית הרפורמית באנגליה).

** שאלת סיכום: האם יש קשר לדעתך בין גבורה פיזית לגבורה רוחנית? מהו?

מאמר להעמקה:

⁹ זכריה פרק ד פסוק ו', מההפטרה של שבת חנוכה.

להאמין בהתחלה חדשה – להדליק את פך השמן ששרד/ זוז הרטמן

הנימוק הראשון המוצע בתלמוד לחגיגת חנוכה הוא נס דליקת פך השמן הטהור היחיד שנותר, שאפשר את טיהור המקדש ואת תחילת השקום הרוחני של הקהילה. בניגוד לציפיות ההגיוניות, המשיכה האש לבעור שמונה ימים. ובלשון התלמוד:

מאי חנוכה? דתנו רבנן: בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון. שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים.
(תלמוד בבלי מסכת שבת דף כא עמוד ב).

למרות שהיה די שמן בכדים שטומאו, יהודים התעקשו להשתמש בשמן טהור בלבד, על אף שהכמות שנמצאה, נראתה לא מספיקה. הנכונות להסתמך על כמות קטנה, אך טהורה, של שמן מסמלת את חוסר הרצון להתפשר בעניין הסטנדרטים של מצוינות ושל הערכים המוסריים. המחויבות חסרת הפשרות לטוהר, והאמון בכוח המחייב הנצחי של ההגינות האנושית, מבוטאים בסמל כד השמן שנבחר להדליק את הנר הראשון בחנוכה.

יהודים לאורך ההיסטוריה אהבו לספר שוב ושוב את סיפורו של פך השמן הקטן אשר סרב להפסיק מלבעור. בחזרה על הסיפור, הם העידו על תקוותם העמוקה, שהקהילה הקטנה של ישראל תשרוד ותאיר, למרות ממדיה וכוחה. המחויבות הלוהטת והאמונה באורח החיים הספיקו על מנת להחזיק בתקווה של עתיד לקהילה, מבלי להתחשב בתנאים האמפיריים ההיסטוריים. בעסקם בנס פך השמן שאלו חכמינו מדוע נחגג חג החנוכה שמונה ימים ולא שבעה. מאחר ומוסכם על הכל כי היה די שמן ליום אחד - רק שבעה ימים מתוך שמונת ימי הבעירה נתפסים כנס... על אף שהוצעו מספר הסברים מתוחכמים, מה שנראה לי כסממן הנסי של היום הראשון הוא הנכונות של הקהילה להדליק את הנר למרות שצפוי היה מראש שיבער רק זמן מועט. נס היום הראשון מתבטא בנכונות הקהילה להדליק פך קטן של שמן, בלא בטחון הגיוני שמאמצייהם יספיקו להשלמת טיהור המקדש. בחנוכה נחגג הנס של הדלקת הנר ולא רק זה של בעירתו הנסית לשמונה ימים.

"נס" הישרדות הרוח היהודית, בהיסטוריה של נדודים ודיכוי, יצויר בצורה הטובה ביותר ככוחו של עמנו לחיות גם ללא ערבויות להצלחה ובהתמקדותו ב: כיצד להתחיל מהלך, ללא הידיעה כיצד הוא יסתיים. חוסר בטחון לגבי ההצלחה פעמים קרובות משתק את היוזמה לפעול. אין זה בלתי שכיח שאנשים מסרבים ללמוד תורה, מפני שהם מאמינים שאין להם די זמן וכוח רצון להפוך לתלמידי חכמים מושלמים. ההגיון הטוען שמאחר ולא ניתן להבטיח את השלמתה של משימה נידונה, אין טעם לעשות את המאמצים הדרושים להתחילה, מערער את היוזמה האנושית.

אורות החנוכה מעודדים להאמין בהתחלות אנושיות ולהתמקד בהשקעת מאמצים למימוש ההזדמנויות הקיימות ברגע נתון. על האדם להעלות את כמיהתו האינסופית לכלים קטנים. להמשיך ולהתמיד בגדילה, באמצעות המעלה של האומץ ליזום תהליך, בהצתת הלהבה הראשונה. רק מאורות שהודלקו, אולי ימשיכו להאיר מעבר למשך הזמן שנצפה להם מראש. רק זה המקדיש אפילו חמש עשרה דקות ביום ללימוד, יגלה את כוחות הלימוד והריכוז הטמונים בו.

רק זה המשבר את כבלי השאננות המוסרית ע"י מתן צדקה מינימלית, יגלה יכולות גדולים יותר להיענות לנזקקים.

אדם מביא ילדים לעולם בלא לדעת עד כמה יוכל לאהוב אותם ולספק להם את צורכיהם במהלך החיים. רק ע"י הטפול המעשי בילדיו מגלה האדם ומרחיב את יכולותיו לאהוב ולדאוג. יכולותיו והישגיו של האדם צומחים כתוצאה מעשייה ולא כתוצאה מערכים אציליים ומכוונות טובות. מנורת החנוכה בערה שמונה ימים, בשל אלה שהיו מוכנים להדליק אותה עבור יום אחד.

שמונת ימי החנוכה כוללים את נס היום הראשון אשר מסמל את האומץ האנושי להתחיל לבנות בתוך סיטואציות אנושיות בלתי מושלמות. וודאי היו אנשים רבים שהיו ספקניים לגבי ההחלטה להדליק את מנורת המקדש בפך בודד של שמן. "מדוע להדליק להבה שנידונה לכבות בטרם השלמת טיהור המקדש? נותר את שרידי המקדש טמאים, עד שנהיה בטוחים שיש לנו די שמן לתקופה ארוכה. למה ליזום תהליך שאיננו יכולים להשלים? נחכה עד שהתנאים יבשילו!". אלה שפרצו קדימה והדליקו את המנורה התעלמו מ"קולות ההגיון" הללו, ניצלו את ההזדמנויות היקרות שהיו בידם. ונס החנוכה התרחש.

אלה שהחליטו להכריז על הקמתה של מדינת ישראל במאה העשרים היו יהודים שלמדו את המסר של חנוכה. היו קולות "הגיוניים" רבים שייעצו להיזהר ולהמתין לרגע הנכון. "היזהרו! המתינו עד שהצבא יתחזק. המתינו עד שרוב רובו של העולם היהודי יתמוך ברעיון הציוני ויבחר לקחת חלק בתחייה הלאומית – פוליטית של העם היהודי". למרות העולבים, חלק קטן מהעם היהודי פרץ קדימה, והכריז על תחייתה של מדינת ישראל.

הלהבה העצומה של ישראל הוצתה ב 1948 ע"י מרכיב קטן של העם היהודי. היום, רק מעטים יכחישו שההיסטוריה הראתה שאלה שהיה להם האומץ להדליק את הלהבה, צדקו. יהדות העולם הבינה שהנשמה היהודית חייבת להידלק בלהבה שמקורה בירושלים. אין זה מקרי שסימלה של מדינת ישראל הוא המנורה. הלהבה הבוערת בלבם של יהודים ברחבי העולם הוצתה לראשונה באמצעות להבה קטנה, התלקחה ע"י אלה שבאופן הרואי הכריזו: "קמנו לתחייה!".

פרק ב' – 'מלחמת אחים' ו'מלחמת ערכים', אז והיום מהי המורשת של המכבים? מי הם ממשיכי דרכם בימינו?

חלק ראשון: "בני האור" ו"בני החושך" בתקופת המכבים: יהודים בעד ונגד התייוונות על פי ספרי חשמונאים.

מתודה ראשונה: מסע במנהרת הזמן לאסיפת מועצת המכבים.

שלב א: מכתב בבקבוק

שלב ב: אסיפת מועצת המכבים

שלב ג: המשלחת הישראלית מתכנסת להתייעצות

מתודה שנייה: קריאה מודרכת במקורות המתארים את המתח סביב שאלת התייוונות בספרי מקבים.

חלק שני: "בני האור" ו"בני החושך" בתקופה המודרנית: המאבק על המורשת הערכית של מתתיהו ויהודה המכבי בין קבוצות שונות בעם ישראל היום.

1. מבוא – רקע למושגים "בני אור" ו"בני חושך" ולקבוצות המודרניות השונות שבהם נעסוק.
2. סיור חינוכי בבתי ספר – תחנה ראשונה: ביקור בירושלים של תחילת המאה העשרים במסיבת חנוכה ביה"ס לאומנויות בצלאל והוויכוח סביב פסל מתתיהו.
3. סיור חינוכי בבתי ספר – תחנה שנייה: ביקור בניו יורק של סוף המאה העשרים, בבית ספר של תנועת חב"ד, לפני חג החנוכה.
4. סיור חינוכי בבתי ספר – תחנה שלישית: ביקור בניו יורק של סוף המאה העשרים, בבית ספר של התנועה הרפורמית, לפני חג החנוכה.
5. פעולות סיכום: מיהם היורשים של המכבים בימינו?

מתודה א: הכנת שיעור לדוגמא באחד מבתי הספר שבהם ביקרנו.

מתודה ב: איזו מפלגה פוליטית בישראל של שנות ה-2000 ממשיכה את המכבים?

פתיחה:

במרכז הפרק הקודם עמדו נושא הגבורה ונושא הנס. השווינו את סיפור חנוכה שבמסורת חז"ל (בבלי מסכת שבת) לדרך שבה עיצבה התנועה הציונית את החג. עיינו בתפילות, בשירי חנוכה ובדברי הגות. ראינו כי כל קבוצה בעלת ייחוד מנציחה ומדגישה הבט אחר ומפרשת באופן שונה את החג.

בפרק זה נתרכז במאבק התרבותי בתוך העם היהודי הן בימי החשמונאים והן בימינו אנו. השאלה המרכזית בימי החשמונאים לא סבבה רק סביב העצמאות הפוליטית, אלא גם סביב שאלת הזיקה לתרבות היוונית. גם לאחר שזכו החשמונאים בעצמאות פוליטית, המשיכה שאלה זו לפלג את העם לקבוצות, כהיום.

בחלק הראשון של הפרק נציע שתי מתודות ללימוד המחלוקת ההיסטורית סביב התייוונות. כל מורה מוזמנת/לבחור בזו המתאימה לו/ה. הלימוד יסוב סביב מקורות מספר החשמונאים

במשחק תפקידים של מנהרת הזמן או בלימוד עיוני מונחה של דפי מקורות. המתודה הראשונה מתאימה לחטיבת הביניים. במידה ותלמידי כתות בוגרות יותר מסוגלים להתגבר על הציניות שלהם, כדאי מאד לעודד אותם גם להשתמש במתודה זו, בשל האמפתיה למורכבות ההיסטורית, שהיא מאפשרת.

הלימוד יערוך מסע בזמן אל העבר ההסטורי. נפגוש את גבורי התקופה, נכיר את המאבקים הפנימיים בין הפלגים השונים של העם: בין התומכים בשמירת המסורת לבין המתיוונים. אין בכוננתנו ללמוד את ההיסטוריה של בית שני כשלעצמו, אלא לנסות ולהסיק מהי המורשת שביקשו המכבים להנחיל לדורות הבאים וכיצד בקשו המכבים לעצב את זיכרון המרד בתודעת צאצאיהם. נתמקד במבחר תיאורים דרמטיים של האירועים, על פי גרסת המכבים ונסה לגבש עמדה לגבי הערכים שאותם הם העלו על נס.

שחזור תקופה היסטורית אינו דבר של מה בכך. עלינו לשים לב מי הוא המתעד של האירועים ומהי נקודת המוצא שלו. תיעוד תקופת המכבים נכתב ברובו על ידי תומכי המדינה החשמונאית העצמאית, שקמה ב- 140 לפני הספירה. היסטוריה זו תועדה ב"ספרי החשמונאים", שנשמרו בקובץ הנקרא "ספרים חיצוניים" (ספרים שלא הוכנסו לתנ"ך ולא נתקדשו על ידי היהודים בארץ ישראל, ורובם הגיעו אלינו מהתרגום היווני לכתבי הקודש, שנשמר על ידי הנוצרים ואבד ליהודים למשך אלפיים שנה). ספרי החשמונאים אינם עשויים מקשה אחת, שכן כל כרך נכתב בתקופה אחרת, על ידי מחברים אחרים. ספר חשמונאים א' נתחבר ב- 125 לפני הסיפירה, קרוב לתקופת התרחשות האירועים. הכותב הוא כנראה מתומכי המכבים ולכן מחובתנו לנסות ולדלות את המידע הנתון, ולשחזר את האירועים מתוך גישה ביקורתית. במהלך הלימוד ננסה לעמוד על הניגודים בין עמדות תומכי המכבים לעמדות המתיוונים. המכבים ותומכיהם הם שהרימו את נס המרד נגד השלטון היווני-סורי, אך הם גם שפתחו במלחמת אחים בין יהודים ליהודים מתוך ניסיון להגשים את האידיאלים שלהם.

בחלקו השני של הפרק נשאל את עצמנו מי הם ממשיכי דרכם של המכבים ומי הם ממשיכי דרכם של המתיוונים. למשל, יש הרואים במתתיהו החשמונאי ובבנו, יהודה המכבי, דמויות של משחררים לאומיים, ולעומתם יש הרואים במתתיהו מנהיג קנאי וקיצוני. לו קמו מנהיגים כמו המכבים היום, האם היו זוכים לאותה ההסכמה והאהדה על ידי מרבית הזרם המרכזי של החברה הישראלית? כיצד כל פלג בעם מתאר את גבורת המכבים ואיזה לקח הוא מסיק מתיאור זה לגבי מציאות חייו בהווה??

את ברור השאלות נבצע באמצעות סיור חינוכי דמיוני בשלושה בתי ספר בעולם היהודי במאה העשרים. התחנה הראשונה תהא במסיבת חנוכה שהתקיימה בביה"ס "בצלאל" בתחילת המאה, השניה, בניו יורק בבית הספר של חב"ד לקראת חנוכה והשלישית, בבי"ס בניו יורק של התנועה הרפורמית לקראת החג. לאור העמדות השונות העולות מהביקורים, ביחס למשמעות החג, ננסה לגבש עמדה בנושא משמעות המאבק בין כוחות האור והחושך.

את החלק הזה נפתח בהקדמה של בירור מושגים בנושא. ("בני אור" ו"בני חושך", תנועות חב"ד והתנועה הרפורמית, ועוד).

מתודה ראשונה: מסע במנהרת הזמן לאסיפת מועצת המכבים.

כל תלמיד/ה מקבלת/ת כרטיס ובו תפקיד לייצג. ניתן להמחזיז את הקטע בצורה דרמטית או להסתפק בקריאה של הטקסט הכתוב. המשחק מאפשר מספר רב של משתתפים, אולם, במידה ותלמידים מתביישים לקחת חלק פעיל בהצגה, ניתן לבחור בחבורת מתנדבים שתציג את ה"מחזה" בפני כל הכיתה.

שלב א': מכתב בבקבוק

ראש הביון האמריקאי הזמין מספר עמיתים להתייעצות. בין הבאים גם ראש המוסד הישראלי וסגנו, הממונים על קשרי ישראל וארצות הברית. סגן זה, ד"ר עמית, הוא במקרה גם חובב ארכאולוגיה ומומחה לתולדות תקופת בית שני. לאחר דברי הקדמה קצרים מושיט אדוארד, ראש הביון לנמרוד, ראש המוסד, מסמך סודי ומבקש לעיין בו. לטענתו מסמך זה הגיע בדרך מוזרה ביותר לאחד מאנשי הביון האמריקאי המשרתים באזור המזרח התיכון, מכתב בתוך כד חרס. את המכתב מצאו דייגים בתוך ספינה טבועה בים. מומחים שבדקו את המסמך טוענים שהזמן המשוער לחיבורו הוא השנים 164–167 לפני הספירה. לאחר שהועבר המסמך למוזיאון לחקר ההלניזם ושוחזר בזהירות, החליטו החוקרים לערב גורמים צבאיים, וזאת בשל החשד, שמעורבים בנושא עניינים הדורשים בדיקה בטחונית. וזה תוכן המסמך:

ידידים יקרים, באשר הנכם.
זוהי קריאה לעזרה. במידה ויגיע מכתב זה לידיכם דעו שהוא נכתב על ידי אנשים הזקוקים לכל תמיכה, שמסוגלים להעניק אנשים שעדיין החופש והצדק יקרים לליבם. אם יש בידכם לגייס עזרה לטובת עם הנרדף על ידי כובשים חסרי מצפון, יברך אתכם האל.
מה גורם לנו לשלוח לכם מכתב זה?
על ארץ ישראל שלחופי הים התיכון, השתלט עריץ הממרמר את חיי התושבים היהודיים. שמו אנטיוכוס הרביעי, מבית סלבקוס. אנטיוכוס החליט לחסל את התרבות והאמונה היהודית מתוך מניעים תועלתניים ומתוך שנאתו ליהודים. קודם כל הוא הפך את ירושלים לפוליס בשם אנטיוכיה והקים גימנסיון על פי סגנון היוונים. הנורא מכל הוא שהגימנסיון הולך ותופס את מקומו של בית המקדש, המקום הקדוש ביותר ליהודים, כמוקד החיים החברתיים בירושלים. הכהן הגדול חוניו הודח ובמקומו מינה השליט את אחיו של הכהן, יאסון, שללא בושה לא מסתיר את נטיותיו המתיוונות. הרבה זה לא הועיל לו מפני שגם אותו הדיח השליט המרושע. אנטיוכוס העז לעשות צעד מרחיק לכת ומינה לכהן גדול, במקומו של יאסון את מנלאוס, שאין לו כל קשר לבית הכהונה הגדולה, מעשה שכל השומע אותו יתפקע מרוב כעס.
המצב הולך ומדרדר. גזירה רודפת גזירה. אסור לנו יותר לקיים את מצוות דתנו הקדושה. עונש מות צפוי לעובר על צו המלך. כופים עלינו פולחנים אליילים משוקצים, ומאכלות טמאים ואסורים, ובראש ובראשונה אכילת בשר חזיר. נאסר עלינו אפילו למול את עוללנו הרכים. בית המקדש חולל, ומכאן ואילך נקרא עליו שמו של זאוס, האליל היווני.
אנא, בואו לעזרתנו והושיעונו, כי נחושים אנו להלחם עד האדם האחרון.
היו שלום,

לאחר קריאת המכתב שנתגלה בבקבוק, התבקש ד"ר עמית לתת רקע היסטורי נוסף, שיבהיר את האירועים המתוארים במסמך שנתגלה זה עתה. הוא הביא בפנינו קטעים מספר החשמונאים, ספר ששרד אך באופן חלקי. מאחר והטקסט כתוב ביוונית תרגם ד"ר עמית את הטקסט לעברית, כך שנוכל לרדת לעומקם של הדברים.

ניתן לחלק לתלמידים את המקורות הבאים:

1. התייוונות מרצון ספר המקבים א' פרק א' פסוקים י-טו וספר המקבים ב' פרק ד'.
2. התייוונות מאונס - ספר המקבים א פרק א' פסוקים מא-סד.

בעקבות הקריאה וההסברים שקבלו המשתתפים התקיימה התייעצות ממושכת, שהרי מדובר על אירועים שקרו בארץ רחוקה, ושזמנם הוא בעבר הרחוק. אך עקרון הערבות ההדדית הכריע את הכף. לבסוף הציע ראש המוסד לשלוח חבורת קומנדו ישראלית, מסיירת מטכ"ל. אלו אמורים להגיע למקום בעזרת מכשיר חדשני שפותח בארצות הברית בהשפעת מכונת הזמן המפורסמת. משימתם היא לחזור בזמן, להסתגל ליהודה מבעד שטח האויב, וליצור קשר עם קבוצת המורדים, המכבים.

שלב ב': אסיפת מועצת המכבים

יוני, ארז, שני ודודי, מגיעים לאחר תלאות רבות לאזור הררי. בחסות החשיכה הם חודרים לחבל ארץ שומם למדי. רק שיחים נמוכים מפוזרים פה ושם. לפתע הם מבחינים בדמויות המסתננות אחת אחת לכוון סלע ענק. קשה לזהות את הדמויות משום שהן עטויות גלימות ארוכות וכחות.

החבורה מזדנבת אחרי אחת הצלליות ומגיעה בסופו של דבר אל פתח מערה חבויה. למזלם מצויה באמתחתו של כל אחד מהם תלבושת הולמת. הם מתחפשים בחפזון ונכנסים מבעד לפתח האפלולי למערה. עד מהרה מתברר שהגיעו לאסיפת עם. הקהל מסתופף במעגל גדול סביב. האור היחיד המגיע למערה הוא מתוך המדורות שבפינות השונות. הם מחליפים מבטים מהירים והנה מתחיל הדיון להתגלגל.

אחד המשתתפים קם וקורא בפני הקהל: רעי, התאספנו כאן הערב להכרעה גורלית. שעות קשות עברו על כולנו. בודאי תסכימו עמי כי לא נוכל לסבול יותר את המשך המצב הנורא הזה. עוצו עצה אחים, ונחליט מה נעשה. רשות הדיבור ליהונתן.

יהונתן: אחי ורעי, תסלחו לי אם דברי ישמעו לכם מבולבלים ונסערים. חזרתי לפני דקות קצרות מירושלים, ומה שראיתי שם שבר את לבי. יהודים טובים ומסורים עוזבים את מנהגי אבותיהם, את מצוות האל הקדוש והולכים אחר מנהגי הגויים. לא למקדש הולכים הם להתפלל כי אם לבת מרחצאות ולאיצטדיונים. שם הם שותים ומתהוללים כמנהגי הגויים. אוי לנו כי הגענו לכך!

הקהל: מות לבוגדים ולמתיוונים!

יעל: מה בצע כי נהרוג את אחינו? האם לא די לנו בסבל של עול הכובש? האם שפיכות דמים, דם עצמנו ובשרינו תועיל?

אביתר: די עם יפי הנפש! זוהי מלחמת חרום! חרות או מות! לא נחיה תחת עול כובש! לא נתרפס עוד בפני הלגיונות היווניים.

דן: צודק אביתר! ראיתי יהודים מתפלצים באוכלם חזיר! עד לאן הגענו! אם נמשיך כך לא ישאר בעוד דור יהודי עלי אדמות. תרבותנו ומורשת אבותינו תיעלם ובמקומה יגורו על אדמתנו נוכרים. התבוללות בגויים תביא אסון. אנו עם קטן בעל יעוד והסטוריה, אסור לנו לזנוח את הייחוד שלנו ולאמץ את דרכי הגויים.

יוכבד: אך אל תשכחו שלא כל היהודים מרוצים מהכפיה הדתית של היוונים. הם פועלים מחוסר ברירה. היוונים חזקים מבחינה צבאית ושולטים עלינו ביד רמה. מה יהיה אם נמרוד והיוונים יפתחו במלחמת חרמה שתחסל אותנו ואת ילדינו. האם אז יהיו יהודים על הארץ או מתחת לפני האדמה? דרושה זהירות וחכמה. לפעמים צריך להתפשר עד יעבור זעם.

מישהו מהקהל צועק: די עם רפיון הידיים! אלוהים יעמד לעזרתנו, נגרש את הכובש הזר או נמות בכבוד!

יוכבד: חמומי מוח כמוך יכולים להביא לאובדנו. איזה כח יש לעם קטן כמו שלנו מול האמפריה של אנטיוכוס אפיפנוס, השליט ההלניסטי על כל אזור סוריה וישראל? האם נלחם במקלות ובאבנים?

ציפורה: אלוהים יושיענו! גבורת ידינו תושיענו! נלחם ביוונים כמו שדוד נלחם בגלית!

שלב ג': המשלחת הישראלית מתכנסת להתייעצות

המשלחת הישראלית חומקת מן המערה בהתגנבות יחידים. הם מחלקים חוויות ומתיעצים.

שני: אני לא מבינה מה הם עושים עניין כזה גדול מההתיונות. זה די טבעי שכל אחד מושפע מהיוונים. קודם כל הם חתיכים, הם יודעים להתלבש ולהנות מהחיים, הם מתקדמים מבחינת מדע וכדומה. אפשר לחשוב שבתקופה שלנו לא מחקים את האמריקאים.

יוני: תארו לך שמישהו ינסה להגיד לנו לא לנעול נעלי נייק או ריבוק, או לא ללבוש מכנסי ליוויס כי זה חיקוי זול של האמריקאים.

דודי: אפשר לחשוב שכיום לא הולכים לאצטדיון. אני עצמי אם רק אני בבית הולך בשבת לראות כדורגל. אצלי בבית ערוץ חמש זה קבוע.

ארז: זה בדיוק העניין. הפכנו לעולם ריקני וצרכני. הכל כסף ונהנתנות. לדעתי, באמת העולם נסחף אחרי התרבות האמריקאית. הייתי המון בחו"ל. תאמין לי כל הנוער מתלבש בתלבושת אחידה. כולם שרים את אותם השירים. העולם ממש משעמם ורדוד.

דודי: זה בגלל הטלוויזיה והאינטרנט. קוראים לזה פוסט-מודרניזם.

יוני: איזה מילים קשות. איפה למדת את זה?

שני: שכחתם? היוונים הם הרעים. אנחנו הטובים. חוץ מזה, איפה הם ואיפה אנחנו?

ארז: זה מזכיר לי! די עם הויכוחים. בואו נמשיך במשימה! שני, שמעתי שישבת על יד אחד מהמכובדים הגדולים של התקופה. ספרי מה שמעת.

שני: שמעתי שהולך להיות עוד מעט ארוע חם. תשאלו על יד מי ישבתי? ובכן, לא פחות ולא יותר: ליד כבוד מנהיג המרד, יהודה המכבי. ומה שמעתי? ציפור קטנה לחשה לי שמתתיהו החשמונאי ובניו מתכנסים בעוד חצי שעה במטה הפיקוד של המכבים, ליד המערה הצפונית.

יוני: בחיך. ממתתיהו זה צריך לתפוס מרחק. כשהוא מתעצבן לא מומלץ להיות בסביבה. תראה איזה מידע קיבלתי בתדריך. כשבאו חילים יונים למודיעין וניסו לשכנע את התושבים לזבוח לאל היווני. מתתיהו שחט שם לעיני כולם את אחד המתיונים, שהקריב קרבן לזאוס ובאותה הזדמנות גם את שליח המלך אנטיוכוס. לא פלא שהוא וילדיו נאלצו לקחת את הרגלים ולנוס אל ההרים הללו.

חבורת הישראלים מחליטה ללכת לשם. מתברר שהמכבים תפסו את יאסון, אחד ממנהיגי המתיוונים. נפלו לידיהם גם כל מני מסמכים סודיים. מסתבר שלישיבת המטה הוזמן היסטוריון מכובד, שעוסק בתיעוד המרד החשמונאי.

רקע היסטורי - העשרה למורה:

מנחם שטרן, "ימי הבית השני", בתוך *תולדות עם ישראל בימי קדם* בעריכת ח. ה. בן ששון, עמ' 207-177, הוצאת דביר, 1969.

מתודה שניה: קריאה מודרכת במקורות המתארים את המתח סביב שאלת

ההתייונות בספרי מקבים.

- א. התייונות מרצון ספר המקבים א' פרק א' פסוקים י-טו וספר המקבים ב' פרק ד' .
- ב. התייונות מאונס - ספר המקבים א פרק א' פסוקים מא-סד .

הפעלות אפשריות בעקבות שתי המתודות :

1. במידה וחברי הכיתה ייצגו את המכבים בדיון שערכו באסיפה במערה, ניתן לצרף לדיון את שאר חברי הכיתה, כיהודים מאותה תקופה, ולבקשם לחוות דעתם, כיצד ראוי לנהוג בשעה גורלית זאת.
2. במידה וחברי הכיתה ייצגו את חיילי סירת מטכ"ל שפרשו מאסיפת המכבים וקיימו התייעצות בין עצמם, מה עליהם לעשות, ניתן לשתף את שאר חברי הכיתה, כחברים נוספים בצוות, ולבקשם לחוות דעתם, בשאלה מה עליהם לעשות, מהפרספקטיבה של המאה העשרים, ו"מהמקום" שלהם, ברגע זה.
3. נבקש מהתלמידים להביא בכוח דמיונם, אל הכיתה, יהודי/ה מאסיפת המכבים, או מהתקופה המתוארת בספר המקבים, ולברר איתו/ה מה דעתו/ה על המציאות הישראלית היום. (ניתן לבקש מתלמיד/ה בכיתה לייצג דמות שכזאת).

חלק שני: "בני האור" ו"בני החושך" בתקופה המודרנית: המאבק על המורשת הערכית של מתתיהו ויהודה המכבי בין קבוצות שונות בעם ישראל היום.

בפרק זה נעיין בתפיסות עולמם של זרמים שונים ביהדות ויחסן לחג החנוכה: פלג קנאי בקהילה החרדית בתקופת היישוב הישן בירושלים והציונים בתקופה זו, תנועת חסידות חב"ד והיהדות הליברלית של ארצות הברית.

מבוא – רקע למושגים "בני אור" ו"בני חושך" ולקבוצות המודרניות השונות שבהם נעסוק.

'בני אור' ו'בני חושך'

המושגים "בני אור ובני חושך" לקוחים ממגילות ים המלח שנכתבו ע"י קבוצות של איסיים שחיו בקומראן שעל יד ים המלח מ 170 לפנה"ס עד חורבנם ע"י הרומאים ב 68 לספירה. מונחים אלה חוזרים שוב ושוב במהלך אלפי השנים שלאחר מכן, וניתן למצוא הד להם בשיר הילדים הציוני "באנו חושך לגרש" של שרה לוי תנא.

המונחים "בני אור" ו"בני חושך" מבטאים למעשה שלוש תפיסות יסודיות:

- (1) העולם כמתחלק לקבוצות נאורות ולקבוצות חשוכות. החושך הוא לעיתים רק חוסר ידיעה שניתן "לגרש" באמצעות 'הארה' – חינוך, אך לעיתים הוא מסמן רשעות והתנכרות לאור – ניסיון לכבות אותו.
 - (2) אור וחושך כקייטוב בלתי ניתן לפישור, בין תנועות, המוביל למלחמת חרמה הצפויה באחרית הימים.
 - (3) תפיסה עצמית של היות "בני אור" בעלי שליחות של הפצת האור והבאת גאולה לכל. היוונים בזמן העתיק והמשכילים המודרניים זיהו את התרבות המערבית עם הנאורות, בניגוד לחשכת הברברים, ואת עצמם ראו כמפיצי אור. גם היהודים והנוצרים תארו את ההתגלות כהתוודעות לאור ופקיחת עיני העיוורים.
(קיים סרט אנימציה בשם "אורות" של יהודה וורצל, בהוצאת 'גשר', המספר את סיפור המחלוקת בימי המכבים, בין תפיסות שונות של אור, בשפת האנימציה. הסרטון מזמין דיון מרתק בנושא ההתייוונות לעומת הנאמנות לאור הפנימי של בתרבות היהודית).
1. תנו דוגמא לתנועה/ רעיון/ תפיסה המייצגים "חושך" לעומת תנועה/ רעיון/ תפיסה המייצגים "אור".

1.א. מה גורם לאדם להיות חלק מ"בני חושך" הללו?

1.ב. האם ניתן להפוך "בני חושך" כאלה, ל"בני אור"? כיצד?

1.ג. במפגש בין "בני אור" ו"בני חושך" כאלה, כיצד ניתן לגרש את "החושך"? האם זה רצוי??

2. מה יכול להיות מועיל, ומה יכול להיות מסוכן בשימוש בשפת המונחים "בני אור" ו"בני חושך"?

3. קראו את השיר: 'באנו חושך לגרש' של שרה לוי תנא

באנו חושך לגרש

בידינו אור ואש

כל אחד הוא אור קטן

וכלנו – אור איתן

סורה חושך!

הלאה שחור!

סורה – מפני האור!

למה התכוונה לדעתך, המשוררת הציונית במילים "באנו חושך לגרש"?

בהמשך הפרק נלמד למי היו מתכוונים אנשי תנועת חב"ד, במילים אלה, ואנשי התנועה הרפורמית.

בין התנועה הציונית לחרדים הקנאים ביישוב הישן בירושלים

סיפור החשמונאים ומאבקם ביוונים, שאנו מגדירים כמלחמת "בני אור" ב"בני חשך" מעורר ויכוח בין פלגים שונים בעם. קבוצות שונות הרואות עצמן כממשיכות דרכם של החשמונאים, דוגלות במאבק בכוחות החושך ואינן מסכימות לגבי ההגדרה של מהות האור והחושך בתרבות היוונית והיהודית. נוכחנו לדעת בפרק א', כי **התנועה הציונית** במאה העשרים, אימצה את הסיפור וראתה בו סמל למאבקם של החלוצים. בגלות היא ראתה את התקופה החשוכה של עמנו כאשר היהודי החדש בעיניה היה החלוץ שמתמסר לתקומת המדינה הציונית החדשה, או הסופר והמשורר העברי היוצר תרבות עברית יהודית, המוציא את עמו מחושך לאור. צבא ההגנה לישראל נתפס כהמשך הטבעי לדרכם של המכבים. אולם גם **החרדים** במאה העשרים ראו את עצמם כממשיכי המכבים בדרך שונה ומנוגדת לזו של חברי התנועה הציונית. דווקא בסירובם של המכבים לאמץ את התרבות ההלניסטית הנוצצת הם ראו את עיקר הגבורה של המכבים ואת הערך שיש להדגיש ולאמץ גם בתקופתנו. את הציונות העריכו כניסיון להדמות לגויים ולחקות את מוסדותיהם המערביים, שהם מורשת תרבות יוון. כל מי שמגדיר את עצמו כציוני הרי הוא, לדעתם, לא פחות ולא יותר: ממשיך דרכם של המתיוונים. רק החרדים מוערכים בתפיסה זו כממשיכי דרכם של מתתיהו ויהודה המכבי.

רוב הציבור החרדי דוחה גם היום את ערכי העולם המערבי. בקרב ציבור זה ישנו מיעוט קיצוני שרואה את המאבק נגד הציונות כהמשך המאבק של המכבים נגד המתיוונים. פלג מסוים בקהילה החרדית הקנאית בירושלים קרא לעצמו החל משנות השלושים של המאה הקודמת – **"נטורי קרתא"** ["שומרי העיר"]. כבר בראשית המאה העשרים היו התנגשויות בין נטורי קרתא לבין הציוניים החילוניים, (עדות להתנגשות זו נפגוש בדבריו של אליעזר בן יהודה אותם נלמד בהמשך).

בניגוד לרוב החרדים המתרחקים מהחברה החילונית ומתבדלים ממנה, יש גם מיעוט חרדי שהחליט לנסות לקרב את החילוניים לדרכו. **חב"ד** [ראשי תיבות: חוכמה, בינה ודעת] היא תנועה חסידית משיחית "מיסיונרית" – ששמה לה למטרה להחזיר יהודים חילוניים לעבודת ה'. את חנוכה היא אימצה כחג מרכזי.

ננסה לעמוד על גישתה לחג החנוכה על סמך עיון במקורות שונים ובמיוחד בסיפורים שנועדו ללימוד ילדי חב"ד, המשתתפים בתנועת הנוער הנקראת "צבאות ה'".
להוסיף דף מידע על תנועת חב"ד

התנועה הרפורמית

להוסיף דף מידע על התנועה הרפורמית

ליהדות הרפורמית הייתה בעיה עם חג החנוכה בשל הדגשים המושמים בו על פולחן המקדש, על בקשת עצמאות פוליטית יהודית, על הדימוי של התרבות המערבית כשלילית, על ההרואיות המיוחסת למיליטריזם המכבי ועוד. בניסיונם להחזיק בכל זאת במסורת חג זה (בייחוד כחלק ממאבק בחגיגת ה'כריסטמס' ע"י יהודים) הם החליטו להדגיש דווקא את האלמנטים של חירות התודעה ושל האמונה באל ובמוסר המצויים בסיפור החג. ננסה לעמוד על חילוף והדגשת אלמנטים אלה, כפי שמשתקפים במאמרו של המחנך הרפורמי הארי גרש.

שיטת ההוראה

ניתן לפתוח בשמש אסוסיאציות לגבי המושגים "בני אור" ו"בני חושך". בעקבות האסוסיאציות נזמין את התלמידים לסיור חינוכי בבתי ספר יהודיים בעולם, הדנים בסוגיה באמצעות סיפור החנוכה. הסיור הראשון יפליג לראשית המאה, לביה"ס "בצלאל" החוגג את מסיבת החנוכה סביב פסל חדש של מתתיהו. נתוודע למחלוקת בין אליעזר בן יהודה, מחייה השפה העברית עם חבריו הציוניים מוסינזון ובריס ש"ץ לגבי המורשת שמתתיהו זה מייצג. האם זו מורשת המשתקפת בערכיהם של הציונים או של החרדים? הסיור השני יפליג לניו יורק שם יבקר בשני בתי ספר יהודים בסוף המאה העשרים ויבחן כיצד הללו מכינים את התלמידים לחג החנוכה. ביה"ס הראשון הוא של תנועת חב"ד, והשני של התנועה הרפורמית.

סיור ח'ינוכי פמתי ספר - תחנה ראשונה: ביקור בירושלים של

תחילת המאה העשרים במסיבת חנוכה ביה"ס לאומנויות בצלאל והוויכוח סביב

פסל מתתיהו.

כשבוחנים מקרוב את היחס למכבים ובעיקר למתתיהו, של שתי הקבוצות המנוגדות במטרותיהן ובאופיין זו לזו, נחשפת התהום הפעורה בין שני מחנות אלו. בעוד שהחרדים מהפליג הקיצוני ראו במתתיהו דמות מופת של מנהיג הנאבק מתוך להט קנאי למען מטרות דתיות ונגד ההתבוללות ישראל בקרב עמים אחרים, ראה המחנה הציוני-חילוני בדמותו של מתתיהו דגם של מנהיג הלוחם למען ערכי העצמאות הלאומית והחרות של עמו.

מבוא לויכוח בין החרדים לציוניים בירושלים של 1908

מה בין אנשי הרוח הציוניים לחרדים ביחסם למתתיהו החשמונאי?

התנועה הציונית, עוד בראשיתה הוקסמה מדמותו של מתתיהו החשמונאי שבה ראתה סמל ודוגמה לדמות הציוני הנאבק על חרות עמו ועל ערכים לאומיים. ההתלהבות הסוחפת זכתה לביטוי אומנותי, כאשר הפסל שץ יצר פסל של מתתיהו. פסל זה זכה מצד אחד להתפעלות רבה בקרב אמני התקופה, אולם היו גם ציונים שהסתייגו מההזדהות עם מתתיהו עצמו ועם הערכים שאותם הוא מיצג.

ביטוי לויכוח הנמרץ הזה ניתן למצוא בכתובים של אותה תקופה. במסיבת חנוכה ב-1908, נערך טקס חנוכת פסל זה של המייסד של ביה"ס לאומנויות בצלאל, בוריס שץ. שץ קרא לפסלו – "מתתיהו הקנאי", שם שעלה בקנה אחד עם תפיסתו הציונית, המעלה על נס את המאבק על החירות הלאומית. בפסל מתתיהו מעוצב כיהודי זקוף קומה המחזיק סכין שלופה בידו. כנגד ביטויי הערצה למתתיהו, יצא אליעזר בן יהודה, אחד ממנהיגי המובהקים של התנועה הציונית. הוא התריע בדבריו נגד האידיאליזציה הנערכת לדמותו זו. ראיית מתתיהו הקנאי כלוחם חירות לאומית דגול, הראוי לחיקוי, הדליקה אצל בן יהודה אורות אדומים. בן יהודה השכיל להבין שהחרדים תופסים את דמותו של מתתיהו בדרך שונה מן החילוניים, ושאלו ניצבו בפני פסל זה היו מגיבים בחריפות גדולה. (מעבר לכך שפסל אדם נתפס ביהדות החרדית כעבודה זרה). הוא שאל את עצמו את השאלה: לו מתתיהו היה קם לתחייה, לאיזו קבוצה יהודית הוא היה מצטרף? כיצד הוא היה מגיב אילו ראה את מלחמת ההתרבות במאה ה-20? דעה זו של אליעזר בן יהודה התגבשה בעקבות חוויות שעבר בתקופה שגר על יד שכונת מאה שערים, שם סבל מהתנכלות חרדית קיצונית ועמד על טבעם הקיצוני של הפלגים הקיצוניים בקהילה זו. הוא ניסה להעביר לציונים החילוניים ובמיוחד לחברי האקדמיה לאמנות "בצלאל" שהוקמה על ידי התנועה הציונית, את תפיסתו ופרשנותו ביחס למלחמת החשמונאים. לפי תפיסתו ניתן לפרש בדרך שונה בתכלית את מעשי הגבורה של מתתיהו, אביו של יהודה המכבי. עדות לויכוח הנוקב תמצאו בדפים הבאים.

הפלג הקנאי בין החרדים בירושלים: הרקע להתנגדות לציונות

ההתנגדות לציונות בארץ ישראל עוד בתחילת המאה העשרים, באה לידי ביטוי גם כאשר אליעזר בן יהודה ניסה להחיות את השפה העברית ולייסד עיתון עברי בארץ. הקנאים החרדים התנכלו לו ואף הלשינו עליו לשלטונות הטורקים. הם טענו שהוא מארגן התקוממות צבאית. עד היום החרדים הקנאים במאה שערים שוברים ומחללים את השלט לזכרו של בן יהודה, התלוי על דלת ביתו הסמוך למאה שערים.

בשנת 1936 בערך, קמה בירושלים קבוצה קטנה של פעילים חרדים שכינתה את עצמה בכינוי "נטורי קרתא" [שומרי העיר] וראתה בעצמה קבוצה המקנאת לאל. את המודל האידיאלי שלהם הם ראו בדמותם של שני כוהנים גדולים, פנחס ומתתיהו, שפעלו בהיסטוריה היהודית הקדומה, האחד בתקופת המקרא והשני בתקופת בית שני. דמויות אלה פעלו בקנאות קיצונית: א. **פנחס הכהן** חי בתקופת נדודי העם במדבר ונקט צעדים אלימים נגד התבוללות ישראל בקרב התרבות והדת המדינית (במדבר כ"ה).

ב. **מתתיהו החשמונאי** חי בתקופת שלטון יוון, וסימן את פרוץ המרד בשעה שהרג ללא היסוס את אחד מבני עמו, תושב מודיעין, משום שנאות לרצות את שליחי אנטיוכוס ולסגוד לזאוס, האל היווני.

למרות שנטורי קרתא אינם שואפים למרד מזוין, אין הם שוללים עימות פיסי מתון כאמצעי למאבק נגד ה"מתיונים" – הגדרה הניתנת על ידם לציונים המודרניים של היום. הישראלי הציוני מצטייר בעיניהם כגרוע יותר מהאויב הלאומי החיצוני, משום שעל פי תפיסתם, הוא מטמא את ארץ הקודש, עיר הקודש, את השם "ישראל" ואת השם "המכבים". אחת הדמויות השליליות ביותר ביניהם היא דמותו של יאסון, הכהן הגדול, שהיה בין המתיוונים בתקופת אנטיוכוס. כהן זה בנה גימנסיה בסגנון יווני והכניס פסל למקדש ואף שלח נציגות ישראלית לאולימפיאדה ביוון העתיקה, אולימפיאדה שכללה את עבודת האל הרקולס. החילוניים - הציוניים נתפסים כממשיכי דרכו של כהן זה ובמפעליהם הם מוצאים סממנים של התבוללות: "האוניברסיטה", "המוזיאון" "האצטדיון", "האולימפיאדה" בה משתתפת ישראל ואפילו קבוצת הספורט "מכבי" הנושאת את שם המכבים פסולים בעיניהם. מושגים אלו, הנזכרים לעיל, השאולים מן התרבות היוונית מאיימים, כי התרבות המערבית ממשיכה להיתפס כמאיימת.

מסיבת חנוכה לכבוד הפסל של בוריס שץ - בי"ס בצלאל ירושלים, 1908

רקע:

פרופ' בוריס שץ הקים את ביה"ס לאומנויות הלאומי "בצלאל" על שמו של בצלאל בן אור, שנתפס כמעצב המשכן במדבר. מטרת ביה"ס הייתה להקים לתחייה את האמנות היהודית ברוח מודרנית וציונית. שץ פיסל את מתתיהו הקנאי כסמל לדור הציוני הלוחם והיוזם, המגן על כבודו מפני צר ואויב. בחנוכה – החג הציוני המובהק – התכנסו אורחים ירושלמים לחגוג את חנוכת הפסל.

אליעזר בן יהודה תיאר את המסיבה בעיתונו "השקפה" 1908

בכתבתו באחד מעיתוני התקופה מותח אליעזר בן יהודה ביקורת על תגובת ההתפעלות של קהל הצופים למראה פסלו של בוריס שץ, וכך הוא אומר:

"...הצלם החי של מתתיהו של פרופסור שץ העיר התפעלות בקרב כל הקהל"
(השקפה, שנה ח', גל' כה', ט' טבת תרס"ז)

זו הייתה יריית הפתיחה לויכוח שהמשיך שנה אחר כך, כאשר **המחנך הציוני בן-ציון מוסנזון** (1878 – 1942) תיאר במאמר שכתב, את הציונים המודרניים, כיורשים של החשמונאים ששילבו בין היסוד היווני והיסוד היהודי, ודחו את העמדות הקוטביות של המתיוונים המתבוללים מחד גיסא, והחסידיים החרדים מאידך גיסא. לדעתו הם היו נאמנים לאומה, אבל פתוחים ללמוד מתרבות יוון המכונה "יפת" (שלושה בני נוח – שם וחס ויפת היו על פי המקרא אבותיהם של שלשת הגזעים: השמיים, הגזע האפריקאי (בני חם) והגזע האירופאי-יווני (בני יפת).

בן יהודה התווכח עם טענותיהם של בוריס שץ ושל מוסינזון, בעיתון "השקפה", והגיב לגילויי ההערצה כלפי אישיותו ופועלו של מתתיהו החשמונאי, בדברים אלה:

"האדון בן משה (מוסינזון) אמר, כי החשמונאים מצאו את הדרך האמצעי, להשלים בין התוכן הזר והצורה לאומית ולהכניס יפיפותו של יפת באוהלי שם בצורה ישראלית, ולכן הצליחו, ולכן נתקבלו על העם.

אדוני בן משה (מוסינזון) בזה טעית. אולי ידע ידעת האמת ונתכוונת לשם שמים, למרד בה. כי מי שקורא את דברי הימים ההם בעיניים לא משוחדות, הוא רואה, כי החשמונאים לא היו עיסה אחת אמצעית בין החסידים וההילינים (היוונים ההלניסטים), שנהיה רשאים לומר, כי מפני זה, מפני שהייתה דרך אמצעית, נתקבלה על כל העם וגם על החסידים. הדבר לא היה כך! **החשמונאים היו שתי עיסות. הראשונים, מתתיהו בעצמו, היה חסיד ככל החסידים, והיה מתנגד ואויב לכל דבר זר כמו שאר החסידים. אף לא לתכלית מדינית הרים דגל המרד. זו הייתה קנאה דתית בכל פשטותה ובכל טוהרתה, וזו בלבד הייתה הסבה שתחת דגלו הדתי נתקבצו כל החסידים. אבל, טבע הדבר מחייב, וכזאת רואים אנו בדברי הימים בכל מקום ובכל זמן, כי גם הדגל הדתי מתחלף במהרה ביד ראשי הנושאים אותו ומשתנה לדגל מדיני. וזהו מה שארע גם לחשמונאים במהרה.**

זו היא האמת האמיתית של דברי הימים ההם. החשמונאים לא מצאו שום דבר אמצעי, שום השוואה [לא הלכו בדרך ממותנת, לא מצאו שיוויון – דרך אמצע שתרצה את כל הזרמים], מפני שאולי לא היה אפשר למצוא גם אז, כמו שאי אפשר באמת למצוא דרך אמצעי גם בימינו.

החשמונאים היו גיבורים, וזו גדולתם, אבל, צריך להודות, כי לו קמו עתה החשמונאים הראשונים מקברם, בוודאי היו הם קוראים גם אותנו מרשיעי ברית (מפירי ברית).

ולכן, כשחגגו בשנה שעברה את חג החנוכה במדרש (בביה"ס) "בצלאל" ופרופ' שץ ביקש ממני לדבר מעל הדוכן, נמנעתי מזאת, כי יראתי מפני האף והחמה של צורת דמות צלמו של מתתיהו מעשה פעל כפיו של פרופ' שץ, שהייתה מתוחה על כותל החדר. מדמה לי כי העיניים הללו מביטות עלינו בזעם, וחשתי כי לו נפחה רוח חיים בצורה הזאת, או אילו קם מתתיהו מקברו ונמצא פתאום פה בינינו, בזה מקדש האמנות, מוקפים בצלמים ותמונות, כי אז דקרני בחנית שבידו ממש באותו רגש הקדש שדקר את מי שהעלה חזיר על המזבח במודיעין, והיה ממגר את כל הצלמים ארצה והיה מרעים עלינו בקול אדיר: 'הילינים (הלניסטים) ארורים, מרשיעי ברית, הבשביל זאת קראתי מי לה' אלי. הבשביל זאת שפכו בני את דמם, כדי שתבואו אתם ותטמאו את נחלתי ותכניסו צלם בהיכל?'"

(השקפה, שנה ט' גל' כד, ו' טבת תרס"ח, עמ' 2).

בן יהודה, אם כן, טוען שמתתיהו היה קנאי דתי ('חסיד') כמו קנאי הדת בימיו. הוא מדגיש שלו הוא היה קם לתחייה, היה מזדהה עם החרדים ולא עם החלוצים הציוניים שמתרפקים על דמותו. לצד זה הוא גם מבקר (לגינולי) את ההתלהבות הדתית של מתתיהו ושל שאר הקנאים

וטוען שהניסיון ההיסטורי מוכיח, שהתלהבות דתית מתחלפת עם הזמן בפוליטיקה (הדגל הדתי מתחלף בדגל מדיני).

בפרק זה סקרנו שלש גישות כלפי מתתיהו החשמונאי:

- א. גישתם של חרדים הקנאים הרואים במתתיהו דוגמה ומופת למנהיג הקנאי לה', מנהיג הדבק במאבקו נגד כל התבוללות וסטייה מהנאמנות לה' ומהווה מודל לחיקוי, במאבק נגד הציונות.
- ב. גישתם של ציונים, הבאה לידי ביטוי בדרך עיצוב הדמות של מתתיהו על ידי בוריס שץ, בפסלו "מתתיהו הקנאי", הרואה במתתיהו לוחם חופש, הנאבק על חרות עמו. הפן הדתי מודחק באישיותו על חשבון הפן הלאומי. מתתיהו כחלוץ הציוני הנלחם על מולדתו. גישה נוספת היא גישתו של מוסינזון שאינו רואה במתתיהו קנאי קיצוני, אלא נהפוך הוא, דמות המפשרת בין התפיסות הקיצוניות של **החסידיים** מצד אחד ו**המתיוונים** מצד שני.
- ג. גישתו של אליעזר בן יהודה הרואה במתתיהו קנאי דתי קיצוני שאינו שונה בהרבה משאר החסידים ששמרו בדבקות על זהותם הדתית. את הקנאות הזו הוא מבקר (שהופכת מקנאות דתית לאינטרסנטיות פוליטית) על מנת להתריע על הסכנות בהערצתה.

שאלות:

1. לאיזה מתתיהו, כפי שציירו אותו בעלי הגישות השונות הנ"ל, דומה באמת מתתיהו ההיסטורי?
נסו להשיב על שאלה זו באמצעות קריאת המקור הבא: ספר מכבים פרק ב' פסוקים 25-15. שימו לב לנקודות הבאות:
 - א. כיצד מנסים אנשי השלטון היווני ללחוץ על מתתיהו לזבוח?
 - ב. כיצד מתתיהו מגיב למראה המתיוון שבוחר כן להקריב?
(י"קנא לתורה כאשר עשה פנחס לזמרי". מעשה הקנאות של פנחס מובא בספר במדבר כה' ו' ועליו נאמר "ותחשב לו לצדקה לדור ודר עד עולם" (תהילים ק"ו ל"א).
2. מה לדעתכם, הניע את מתתיהו להתנגד ליוונים? האם אתם מזדהים ומצדיקים את התנהגותו של מתתיהו בנסיבות שבהן התרחשו?
3. לאור כל המקורות שקראנו מה ניתן להגיד להצדקת מי שבחר מהעם להתיוון?
4. איזה צביון של חברה אתם מעדיפים: זו המיוצגת על ידי החשמונאים או זו המיוצגת על ידי המתיוונים? מדוע?
5. האם ניתן לתאר את החברה הישראלית המודרנית כחברה שאמצה את ערכי המתיוונים או את ערכי המכבים?

ס'ור ח'ינוכי' כפתי ספר- תחנה שנייה: ביקור בניו יורק של סוף המאה

העשרים, בבית ספר של תנועת חב"ד, לפני חג החנוכה.

דברי רקע: חב"ד בנושאי דגל המכבים

חב"ד היא תנועה חרדית שונה במגמותיה ובאופייה מקהילת "נטורי קרתא". זוהי תנועה שולית בעולם החרדי, בעלת להט אמוני – משיחי, הסבורה שהיא ממשיכת דרכם של החשמונאים. חסידיה סגדו למנהיגם הרוחני, הרבי מלובביץ'¹⁰, שהלך לא זה מכבר לעולמו בניו-יורק, והאמינו (חלקם עדיין) שהוא המשיח. התנועה שואפת להשפיע על כל עם ישראל לחזור בתשובה, ומתאפיינת במאמצים הרבים והמגוונים שהיא משקיעה בשכנוע ההמוני. כל אדם החוזר בתשובה נתפס כמי שניצל מעולם של חושך והתייוונות. כשם שהמכבים הצילו את העם מהתבוללות בתרבות היוונית, כך מבקשים גם חברי חב"ד, להציל את העם מטמיעה בתרבות המערבית-האמריקאית. בכל יהודי הם מאמינים שמצוי "ניצוץ יהודי" שנשמתו. שליחותם של חב"ד היא למלא תפקיד של "שמש" בחנוכייה ולהדליק את הנרות הכבויים הללו בליבותיהם של יהודים. צרוף האורות, להבנתם, הוא שיביא לגאולה הנכספת. חב"ד סולדים משימוש בכוח פיסי להשגת מטרתם ואת השכנוע הם מקיימים באמצעות דיבור ובשיטות פרסום עכשוויות. בניגוד לזרמים חרדים אחרים אין התנועה מתבדלת ומסתגרת. היא שואפת לחדור לקהל הרחב ולהפיץ את מסריה וניתן לראות את חסידיה בכל רחבי הארץ, בכיכרות הערים, במחנות צה"ל ועוד. בחנוכה חסידיה מדליקים חנוכיות ענק בכל מקום ציבורי.

חסידי חב"ד מעוררים התפעלות בדרך הפגנתם את אהבת ישראל כלפי כל יהודי באשר הוא, אך יש לשים לב למרחק העצום בין אהבה זו לבין העובדה שהם שוללים פלורליזם ביהדות – קבלת קיומם של זרמים שונים.

במקורות הכתובים, של ספרות חב"ד שבהם נעסוק, תתברר פרשנותם הייחודית של סמלי החנוכה. מתוכם לא עולה דגש על הנס העל – טבעי, נס פך השמן, אלא דווקא דגש על מאבק המעטים הדבקים באמונתם ברבים ההולכים בדרכי הגויים, המסמל את מאבקם האידיאולוגי. כל יהודי מאמין, כמוהו כמכבי – גיבור הרוח הלוחם נגד השפעות זרות, ויכול להן. ברם, גבורתו אינה ניכרת בכוח ובאלימות פיסי, אלא בכוח רוחני. מאחר ולעולם המודרני, הם מעריכים, אין מה להציע ליהודי, הם פתוחים לתת ולהשפיע, אך לא לקבל ולהיות מושפעים. למרות שהעולם המודרני מצטייר כחשוך ערכית, אין הם בוחלים בשימוש באמצעי התקשורת, ובמיוחד בטלוויזיה לצורך חשיפת מנהיגם ודבריו. גם את העולם הטכנולוגי הם רואים כאמצעי לעבוד את האל. כל העולם הנברא, על פיתוחיו האנושיים¹¹ נועד להיות כלי המשרת את הרוחניות היהודית הצרופה. בחלק זה נציג קטעים מספרות חינוכית לילדי חב"ד¹². ספרות זו משקפת את הערכים שלאורם מתנכים את ילדי חב"ד.

¹⁰ לובביץ' היא עירה קטנה במזרח אירופה

¹¹ הרבי האחרון, שניאור זלמן למד הנדסה בסורבון, בפאריז.

¹² נועם ציון, מחבר היחידה הזאת, קיבל לידי את הספר כאשר הוא הוענק לבנו כמתנת בר-מצווה.

בביה"ס היסודי למדו התלמידים את הסיפור הבא. מיד לאחר מכן קיבלו התלמידים משימות על מנת ליישם את המסר המופיע בסיפור. קראו את הסיפור והשיבו על השאלות שלאחריו.

נר החנוכה – סיפור לילדי חב"ד, מתוך "חגי ישראל ומועדיו" – לקט מתוך ספרי שיחות לנוער שערך ר. זמיר.

כשחזר ישראלייק הקטן מה"חדר" בערב חג החנוכה, בין הערביים, חיכו לו כבר כל בני הבית, כדי להדליק את נר החנוכה. הוא נפל לתוך זרועות אביו, כשחיוך רחב על שפתיו, ופניו מפיקות אושר, וקרא: "אבא, כבר באתי, הבה ונדליק את נר החנוכה..."

ישראלייק התיישב בכורסה המרופדת. בעיניו הנוצצות הסתכל באש שדלקה בבהירות מיוחדת. בחוץ שרר חושך, שלג כבד כיסה את כל הרחוב, להבת הנר השתקפה מבעד לחלון וישראלייק, כדרכו תמיד, החל להעלות מחשבות וזיכרונות על מה שסיפר להם היום המורה אודות חנוכה... להבת נר החנוכה כאילו הדליקה דבר מה במוחו של ישראלייק אשר שקע בעבר הרחוק. "כמה תאב אני להיות אחד מאותם החשמונאים, ויחד עם יהודה המכבי להלחם נגד מלכות יוון הרשעה, שביקשה להפריד את עם ישראל מתורתם הקדושה" חלפה המחשבה במוחו הצעיר. תשוקה פנימית השתלטה עליו להיות חלק בלתי נפרד מהחשמונאים של אז.

עיניו הנוצצות לא יכלו למוש מהנר המהבהב שכמעט ודעך. השלהבת עלתה וירדה חליפות. משל הנר מבקש: רוצה אני עוד לחיות, רצוני עוד להאיר... עיני התכלת של ישראלייק נעצמו לרגע ונדמה היה לו כי הנר משוחח עמו ונפרד ממנו טרם יכבה:

"בני יקירי, מבין אני לרגשותיך להיות חשמונאי להיות חלק בלתי נפרד ממחנה הגיבורים של אז, שמוכנים היו למסור את נפשם על קיום וקדושת התורה ושמירת מצוות-ה'... מבין אני לרוח היטב... ועל כן באתי לומר לך כי בכוחך להיות חשמונאי. את אשר עשו החשמונאים בימים ההם, יכול אתה לעשות בזמן הזה.

כיצד? הבה ואספר לך: לא הרחק מביתך נמצאים מאות ואלפים ילדי ישראל, אף בתוככי גופם הם נמצאת ושוכנת נשמה יהודית קדושה כשלך, אך היא מוסתרת. אין הם יודעים מה גדול וקדוש היום הזה לעם ישראל, מה מסמלים לנו נרות החנוכה... הם אינם יודעים מכל אותם הנסים והנפלאות, האותות והתשועות אשר סיפר לך היום מורך ב"חדר"... הם אינם יודעים מאומה.

הנה לך, בני יקירי, הזדמנות נפלאה להיות חשמונאי, להלחם נגד הרוח הזאת העוצרת בעד הילדים הללו, והמרחיקה אותם, מרוח החשמונאים. לך ושוחח עימם, הסבר להם את אשר הנך יודע, ספר להם מכל אותם הסיפורים הנפלאים ששמעת. ואולי תוכל גם להשפיע אז על הילדים הללו, שגם הם ילכו, יחד אתך, מדי יום ביומו ל"חדר".

ולפני היפרדי ממך – סיים הנר את דבריו – הנני להבטיחך, כי באם אתה רוצה באמת בכך, יש

בכוחך להיות חשמונאי... כן, חשמונאי כאותו יהודה המכבי..."

כשפקח ישראל'יק את עיניו כבר היה נר החנוכה כבוי. הדברים שסיפר לפניו נר החנוכה מצאו אצלו אוזן קשבת. בשמחה קם ישראל'יק ממקומו, נכנס אל חדר האוכל וקורא: אימא! ברצוני להיות חשמונאי!...

שאלות:

- לאיזה ספור היית מצפה, תחת הכותרת "נר החנוכה" כסיפור לילדים? האם הופתעת מתוכן הסיפור של חב"ד, תחת כותרת זו?
- מה מרגש בסיפור את הילד? לאיזו סוג של גבורה הוא שואף? כיצד מסר זה דומה או שונה למסר שלמדת והרגשת כשקראת את ספור החנוכה בבי"ס היסודי?
- נניח שנקלעת למפגש עם צעירי חב"ד, מה לדעתך הם היו משיבים על השאלות הבאות:
 - א. מדוע נאבקו המכבים נגד היוונים? אלו ערכים סמלו היוונים?
 - ב. מהו הנשק שעמו נצחו המכבים את היוונים?
 - ג. מהו הלקה לדורות הבאים הנלמד מפעולתם של המכבים? מי הם "המכבים" של היום? מי הם "המתיוונים" של היום?

מהו חסיד חב"ד? מדליק פנסים.

רבי מנחם מנדל שניאורסון

חמי סיפר לי על שיחתו עם אביו, רבי שלום דוב בער בהיותו הרבי מלובביץ':
החסיד שאל: רבי, מהו חסיד?
הרבי השיב: חסיד הוא מדליק פנסי רחוב. בימים עברו, בכל עיר היה אדם שתפקידו היה להדליק את פנסי הגז באש שבערה בקצה מוט ארוך שהיה בבעלותו. בפינות הרחוב חכו הפנסים להידלק. למדליק הפנסים היה מוט עם אש. הוא ידע שהאש איננה שלו והוא סבב והדליק את כל הפנסים שבמסלולו.
היום, הפנסים קיימים אולם יש להדליקם. כתוב: "נר ה' נשמת אדם" וכן "כי נר מצווה ותורה אור". חסיד הוא זה המניח את ענייניו הפרטיים בצד וסובב ומדליק את נשמותיהם של יהודים באור התורה והמצוות. נשמותיהם של יהודים מחכות להידלק. לעיתים הן מעבר לפינה. לעיתים הן במדבר ולעיתים בים. אבל צריך להיות מישהו שיתעלם מנוחיותו האישית ויצא לדליק את הפנסים בלהבתו או בלהבתה. זוהי פעילותו של חסיד אמיתי... ולמעשה של כל יהודי.

העשרה בנושא: חב"ד ויחסם למכבים: נספח ראשון

החשמונאים נגד המתיוונים - לקחי נס חנוכה, בתוך "חגי ישראל ומועדיו" ערך ר. זמיר

תרבות יוונית זו, שתי פנים היו לה. מן השפה ולחוץ נראתה מבריקה ומושכת, בעוד שבפנים הייתה רקובה ומושחתת. היא הייתה תרבות של "עולם הזה": ספורט, קרקס, תיאטרון ודומיהם, היו היסודות העיקריים של התרבות היוונית. בעולם נחשל של אליליות עקרה, זכתה תרבות יוונית זו להצלחה גדולה והיא כבשה עולם זה בסערה. ארץ ישראל נשארה בים סוער זה של התנגשויות תרבויות, כאי קטן ובודד.

אעפ"י שהתרבות היוונית רחוקה מרוח התורה והיהדות כרחוק מזרח ממערב, נמצאו גם בא"י אנשים שרצו להתבולל ו"לעשות חיים" כמו היוונים. יהודים רבים החלו לקשור קשרי ידידות עם היוונים ומגפת ההתייוונות התפשטה חיש מהר. לא הועילו אזהרותיהם של גדולי ישראל, מאורי האומה, שיצאו בדברים חריפים נגד נחשול הטומאה.

אולם יהודים משולים לזית, השומר בתוכו את שמנו ואינו מוציאו [אלא] רק תחת לחץ כבד. כבימי מרדכי ואסתר, לפני מאות שנים, שעה ששלח ה' את המן הרשע, כדי שהיהודים יחזרו בתשובה שלימה, כך עתה בימי היוונים. הוא שלח את אנטיוכוס הרשע, כדי שבעקבות רדיפותיו האכזריות – שהיו מכוונות לשבור את היהדות ולדכא את רוחה – ישובו ישראל לשמור את התורה והמצוות.

אנטיוכוס לא רצה לחכות עד שהיהודים יתבוללו מעצמם בתהליך איטי. הוא רצה להטמיעם במהירות – ובכוח הזרוע. הוא אסר על היהודים לשמור את השבת, לאכול בשר כשר, למול את הבנים ולנהל אורח חיים יהודי. הוא טימא את בית המקדש, ביטל את העבודה ואסר על ילדי ישראל את לימוד התורה, במגמה להביא אותם לידי עבודה זרה. אנטיוכוס טעה טעות גסה. הוא לא ידע כי דווקא כשלוחצים על היהודי לזנוח את אמונתו ומסורת אבותיו – דווקא אז מתעוררת אצלו "הנקודה היהודית" והוא מגלה התנגדות נמרצת במסירות נפש. זה טבעה של הנשמה האלוקית, זה טבעו של "עם קשה עורף".

ככל שרבו מעשי האכזריות של אנטיוכוס, כך גברה התנגדות היהודים.

קומץ יהודים ובראשם מתתיהו החשמונאי וחמשת בניו, יצאו בגלוי נגד הדיכוי היווני. הלפיד הקטן שהודלק במודיעין, הפך לאש להבה של מלחמת חרמה להגנת התורה והמצוות. ממודיעין התפשט האור, מוסיף והולך מיום ליום, כשם שאנחנו מדליקים היום נרות חנוכה, בכל יום יותר ויותר. אורות ההתנגדות הודלקו ודחו הרבה מהחושך היווני, עד שדחוהו לגמרי וטיהרו את ארץ הקודש.

אחד הלקחים הרבים, שאנו יכולים ללמוד מחג החנוכה, הוא לא להתפעל מרוב ולא להיסחף על ידו, או כדברי הכתוב, לא להיות "אחרי רבים לרעות". יהודי שהוא שומר תורה ומצוות יכול אפילו להיות יחידי בעיר, אין הוא צריך להתפעל מכך, אדרבה הוא צריך לחשוב, כי הוא משמש שם נר קטן ויחיד בחשכה הגדולה. אולם דרכו וטבעו של הנר, שאפשר להדליק ממנו עוד נר ועוד נר עד אין סוף.

העשרה בנושא: חב"ד ויחסם למכבים: נספח שני

"מאי חנוכה?" בתוך "חגי ישראל ומועדיו" ערך ר. זמיר

שאלה זו מציגים חכמינו, זיכרונם לברכה, בגמרא ומיד משיבים הם עצמם עליה: "בכ"ה בכסלו שכשנכנסו יוונים להיכל, טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי וניצחונם ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליקם אחד. נעשה בו נס והדליקו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה" (שבת כ"א, ב').

כאשר חז"ל מעמידים את השאלה "מאי חנוכה"? הם מתכוונים לשאול מהי משמעותה האמיתית, הפנימית, של חנוכה. מהי הנקודה המרכזית של חג זה ומהו הלקח שאנו יכולים וצריכים ללמוד ממנו?

ישנם אנשים שחושבים כי הצד החשוב ביותר במאורעות שקדמו לחג החנוכה הוא **הצד הצבאי**. הניצחון על האויב ושחרור ארץ הקודש מהעריצות היוונית, ואמנם זה היה דבר חשוב ביותר, אשר בלעדיו לא יתכנו שאר ההתפתחויות החיוביות שקבעו את חנוכה בהיסטוריה היהודית. בגלל זה אנו מודים לה' ב"על הנסים" על ניצחון ה"המעטים נגד הרבים". אולם כל זה היה רק צעד ראשון, הכרחי, "להשגת המטרה הסופית שהייתה טיהור בית המקדש משיקוצי הגויים, והדלקת המנורה הטהורה, המסמלת את המשך קיום חיי הרוח העצמיים ועצמאיים של עם ישראל. במילים אחרות: **המטרה הנכספת של לוחמי המכבים הייתה לסלק את השפעת האליליות היוונית שנכפתה על היהודים בכח הזרוע ולהפיץ במקום זה את אור התורה והמצוות, אור של קדושה וטהרה.**

זה מסביר את העובדה, התמוהה לכאורה, מדוע מזכירים חז"ל את הניצחון הצבאי כאילו דרך אגב, בעוד שהם מדגישים הדגשה יתירה את נס פך השמן.

כאשר אומה משועבדת לאומה אחרת, טבעי הדבר כי היא רוצה להשתחרר מעול זרים ולכונן מחדש חיים עצמאיים בארצה המשוחררת. אולם מה שחשוב הוא, זה לא כל כך החירות המדינית שהושגה, אלא מה שהאומה עושה עם חרותה ועם עצמאותה. למה היא מנצלת אותן. לנו, יהודים, חרות אמיתית ועצמאות אמיתית פירושה האפשרות לחיות באורח החיים היהודי המיוחד, שהוא דרך התורה והמצוות.

נס חנוכה לא היה שלם, עד שהמנורה הטהורה הודלקה שוב בבית המקדש שטוהר משרידי האליליות היוונית. גם השם חנוכה – חנוכת הבית – מורה על כך.

ישנם שני הבדלים יסודיים בין נרות החנוכה שאנו מדליקים כיום ובין המנורה שהדלקנו בזמן שבית המקדש היה קיים. 1) אחד ההבדלים הוא **כי המנורה הייתה בפנים המקדש** בעוד שאת נרות החנוכה אנו מדליקים כדי שיאירו החוצה. ההבדל השני הוא בזה שאת **המנורה היו מדליקים מבעוד יום** ואילו אנו מדליקים את נרות החנוכה אחרי שקיעת החמה. כדי שנבין את הסמליות שבהבדלים אלה, עלינו לזכור כי האור מסמל את התורה הקדושה ומצוותיה, כמו שכתוב כי נר מצווה ותורה אור. כנגד זה החושך הוא העדר אורה של תורה במקביל לכך פירוש ה"פנים" הוא הפנימיות, העולם הרוחני הפנימי ואילו ה"חוץ" מסמל את החיצוניות, את העולם החומרי. החיצוני.

כך נבין כי הלקח של חנוכה הוא כי עלינו להפיץ את אורה של תורה – החוצה, אל אלה שלא זכו לו מסיבות שונות. כי הרי התורה והמצוות אינן מוגבלות למקום ולזמן. אורח החיים היהודי המיוחד במינו אינו מותנה ואינו מוגבל לימים מסוימים בשנה. כגון ראש השנה, יום כיפור, חגים ושבתות. כמו כן אין הוא מוגבל למקומות מסוימים, כגון בית הכנסת או הבית. אורח החיים היהודי חל בכל יום בשנה, בכל רגע ובכל שעה ובכל מקום, אם זה הבית, בית הספר, השוק, מקום העסק ואפילו "בלכתך בדרך". התורה והמצוות הם חלק מחיינו היום-יומיים. שומה עלינו להכניס קדושה אפילו למקומות הציבוריים, ההמוניים ביותר. עלינו להקרין אור חיינו הפנימיים החוצה, אל העולם החומרי, החיצוני, כך שכל צעד ושעל מחיינו היום-יומיים האפורים יהיו מוארים באורה של תורה, מצוות ומעשים טובים. יתר על כן, עלינו לעשות את מלאכת הפצת אור התורה בצורה שיהיה [האור] מוסיף והולך, כמו נרות החנוכה. הלא ביום הראשון אנו מדליקים נר אחד, ביום השני – שני נרות וכך הלאה מוסיפים והולכים, עד שמגיעים לשמונה נרות. וכאשר כל אחד ואחת מאתנו ימלא את המוטל עליו, נוכל לצפות בבטחה כי תקוים ההבטחה האלוקית של "ולילה כיום יאיר" (תהלים קל"ט). אזי יהיה סוף וקץ לגלותנו ואורו של משיח יזרח ויאיר את חשכת העמים. אזי ייבנה בית המקדש השלישי ויועלה הנר במנורה הטהורה, אשר שוב לא תיכבה.

שאלות מנחות

- א. האם חב"ד שוללים את חשיבות הניצחון הצבאי?
- ב. מה הם שני ההבדלים העולים מהשוואת הדלקת המנורה בבית המקדש לבין הדלקת המנורה של חנוכה? מה לומדים חסידי חב"ד מהבדלים אלו?
- ג. יש אנשים בקרבינו המתקוממים נגד המטרה של חב"ד להפיץ את "אורה של תורה", משום שהם רואים בה ניסיון לכפיה דתית. האם תוכלו להציע לאנשים אלו תוכן אחר הקשור בחג החנוכה שראוי "להקרין" מ"אור חיינו הפנימיים", החוצה? איזה תוכן אחר הייתם בוחרים שישתקף ב"אור" (רעיון, אמונה אידיאל), שיקרין הציבור הישראלי בחנוכה?

ס'ור ח'ינוכי קמתי ספר - תחנה fe'ית: ביקור בניו יורק של סוף

המאה העשרים, בבית ספר של התנועה הרפורמית, לפני חג החנוכה.

את הסיור החינוכי בניו יורק נמשיך בביקור בביה"ס יסודי של הקהילה היהודית הרפורמית. נקרא את הסיפור שחולק לילדים לפני חג החנוכה וננסה להשיב על השאלה: במה דומה ובמה שונה הסיפור מהסיפור שעליו גדלנו בבתי הספר היסודיים שלנו, בארץ. המאמר שנביא בפני התלמידים נכתב ע"י הארי גרש, ובו הוא מתייחס לנקודות הבאות:

1. היחס למלחמה

לדעתנו המסורת היהודית תמיד סלדה ממלחמה ולא נטתה לפאר את גיבורי התהילה ולכן לא קבעה את חג החנוכה ביום הניצחון אלא קבעה אותו כיום חנוכה המזבח. כנראה שעמדות אלו משקפות את התנגדותו למלחמה של ארה"ב בוייטנאם בשנות ה-60. הוא מדגיש שהחיילים חגגו עם לולב – ולא עם חרב – ביד.

2. היחס לנס

הנס הוא אגדה מאוחרת על פך שמן ולא חשוב אם קרה או לא קרה. הנס הוא המצאה שנועדה להסביר את סיבת קיום החג במסגרת של שמונה ימים.

3. היחס ליוונים והיחס להתרבות היוונית

המחבר אינו שולל את עצם התרבות היוונית אלא את התופעות הקשורות בהתפשטות האימפריה ההלניסטית. לא התרבות היוונית היא הפסולה אלא העריצות של רודנים יוונים שניסו למנוע חירות הפרט והעם להאמין באל שלו.

4. הערך והלקח הנלמד מן המאמר לגבי ימינו

הלקח הוא שיש להלחם אך ורק כאשר אין ברירה ויש צורך להגן על החירות הדתית של הפרט. הערך הוא זכותו של היחיד לחופש אמונה.

חנוכה ביהדות הרפורמית - מבוא

התנועה הרפורמית שהיא הזרם הדתי הליברלי ביותר ביהדות, הדוגל בהתאמת האמיתות הנצחיות של היהדות לצורה דתית מודרנית, ע"פ רוח הזמן, מונה כיום כשני מיליון יהודים ברחבי ארצות הברית. ישנם אלמנטים בחנוכה שקשה ליהודים רפורמים לאמץ בשל הדגש שהם שמים על המקדש, על עצמאות פוליטית של הלאום היהודי, על הדימוי השלילי של התרבות המערבית (ההלניזם) כמו גם על התפיסה של התבוללות ככפייה וההרואיות של המיליטריזם המכבי. בניגוד לכך, חירות התודעה והאמונה באל ובמוסר הם ערכים רפורמיים מרכזיים.

לפיכך אין זה מפתיע שאייזק. מ. ווייז, שהחל את היהדות הרפורמית בארצות הברית והקים את המוסדות המרכזיים, הציע ב 1865 להשמיט את נרות חנוכה. בכל מקרה, שש שנים לאחר מכן הציגה מועצת אוגסבורג, עם צירים בעיקר מהקהילה הרפורמית בגרמניה, פתרון המשנה את אופן ההנצחה של חג החנוכה שממנו התעלמו בקהילות ובבתי ספר רפורמיים רבים. הרציונאל של הפתרון היה המאבק בחגיגת חג המולד, שהתקיימה בקרב משפחות יהודיות רבות "בניגוד ישיר לתודעה היהודית". מאה שנים מאוחר יותר, יהודי אמריקה המשיכו לייחס חשיבות רבה לחנוכה כמשקל נגד לחג המולד. בהתאם לערכיה המרכזיים של התנועה הרפורמית, הניסיונות החינוכיים ב 1971

וב 1993 של שניים מהמחנכים הרפורמים, בקשו לשכתב את המשמעות של החג, ולהדגיש שלום, ולא מלחמה וחירות דתית ולא טקסים דתיים מסורתיים. להלן דוגמא של אחד מניסיונות אלה.

תוכנית לימודים רפורמית לחנוכה לילדי בית הספר

החגיגה האנטי מלחמתית של המכבים (1971) / הארי גרש

חופש פולחן

חגים יהודיים עוסקים בטבע ובאלוהות, בצמיחת התבואה ובצמיחתו של העם היהודי. רק חג יהודי אחד – חנוכה – מתרכז במלחמה. אפילו חג זה אינו חוגג ניצחון, אלא את טיהור המקדש וחנוכתו מחדש.

יהודים אף פעם אינם נוטלים חרב מרצון. אף אחד לא יכול ליהנות במותו של בן אדם אחר. אך לעיתים אין ברירה. עלינו לעצור ולהלחם באלה המונעים מאתנו את החופש להיות יהודים. אם איננו עושים כן, למעשה, אנו מסכימים להיות לעבדים.

זוהי הסיבה לכך שמתתיהו, הכהן ממודיעין, הוא הגיבור האמיתי של חנוכה. היה לו האומץ להתייצב מול הסורים. **מתתיהו לא רצה במלחמה. כשהרבים קראו למלחמה, מתתיהו ברח מירושלים בתקווה להימנע ממנה.** אך משהבין שיצטרך לוותר על יהדותו הוא ידע מה לעשות. אם מלחמה ומוות הם המחיר שעל היהודים לשלם עבור הזכות להיות יהודים, כך יהיה. אלפיים שנה בטרם אברהם לינקולן אמר שאומה אינה יכולה לשאת חצי עבדות וחצי חרות, מתתיהו, הכהן ממודיעין שלח את חמשת בניו למלחמה בסורים, כי ידע שהיהודים לא יכולים להתקיים בחצי עבדות וחצי חרות.

כשחייליו של אנטיוכוס הגיעו לכפר מודיעין, מתתיהו התייצב. ספר מכבים (בספרים החיצוניים) מספר מה אמר:

”אם כל העמים אשר בבית מלכות המלך שומעים לו, יסורו כל איש מעבודת אבותיו ויבחרו במצוותיו; ואני ובני ואחי נלך בברית אבותינו; חלילה לנו לעזוב תורה ומצוות; לדברי המלך לא נשמע לסור מעבודתנו ימין או שמאל;... כל המקנא לתורה העומד בברית ילך אחריי”.

(מקבים א פרק ב: יט-כב, כז)

מתתיהו ובניו לחמו בחיילים הסורים והרחיקו אותם ממודיעין. המלחמה פרצה. יהודה בנו של מתתיהו אסף יחד קבוצות יהודים והקים צבא בהרי יהודה. במשך שלוש שנים הם לחמו והכו בסורים. בהגיע החורף של שנת 165 לפנה”ס נכנסו חייליו של יהודה לירושלים והגיעו למקדש. מזבח האבן הגדול עמד שם, עם פסל גדול של זאוס – ושמא היה זה אנטיוכוס?

טהור המקדש

החיילים פרקו את נשקם והחלו לטהר את המקדש. הם זרקו את הפסלים וטהרו הכל. כוהנים ולוויים יצאו מבין הלוחמים, ובעלי חיים להקרבה הובאו. הכל היה מוכן על מנת להתחיל בעבודת

הקודש – לבד מהמנורה הגדולה. אגדה אחת מספרת שאז החיילים מצאו שמונה מוטות נעוצים בקירות. הם הציבו אותם יחד בתורת מנורה והדליקו בהם נרות. וכך בכה' בכסלו, בדיוק שלוש שנים מהיום בו המקדש נלקח ע"י הסורים, החלה עבודת המקדש. **כל חייל נופף בענף של זקל במקום בחרבו**. שנים רבות לאחר סיומה של אותה מלחמה על העצמאות חגגו את חג החנוכה. אך היה זה מעין חג לוחמים, כשבוגרי הקרבות נפגשו יחד וספרו בקרבות ובניצחונות. כשחיילים אלה מתו, איבד החג מחשיבותו. בניו ונכדיו של מתתיהו מתו ומלכים חדשים עלו לשלט ביהודים. כמלכים רבים אחרים, הם הפכו לעריצים. היהודי ברחוב קלל את החשמונאים העריצים ולא חגג את חג הניצחון שלהם.

אגדת השמן

אז מהמלכים החשמונאים ניטל הכתר ע"י הרומאים. זרים שלטו ביהודים, והם היו אכזריים. היהודים שנאו אותם ורצו למרוד. כעת החלו האנשים להיזכר בקרב האחרון שלהם על החופש, מאנטיוכוס. והם נזכרו בחנוכה. סיפורים ואגדות חדשים החלו לפרוח סביב סיפור ניצחון זה. ייתכן שאז נולד סיפור השמן. זה מסביר למה חנוכה נחגגת שמונה ימים ולא שבעה... ספור החניתות והלפידים הוא סיפור אחר. איננו יודעים איזה מהסיפורים הוא האמיתי. אבל זה לא כל כך משנה. לעיתים יש יותר אמת באגדות מאשר בעובדות הגלויות (*היבשות?*) של ההיסטוריה.

הזכות לפולחן

היום יש אנשים המנסים באמצעות חנוכה לטעון שהיהודים היו אנשי מלחמה. הם לא היו. **רוב היהודים בכל התקופות חשבו שמלחמה היא טיפשית**. האנשים הגדולים של היהדות לא היו לוחמים. הם היו אנשי לימוד, מחוקקים, חכמים. על פני תקופה של כ 1500 שנה היו רק ארבעה מפקדים (*נגלים?*) בין היהודים. שניים מהם אינם נחשבים לכאלה – יהושוע ודוד. רק יהודה המכבי ובר כוכבא זכורים כלוחמים, והם יותר חשובים לנו היום, מכפי שהיו עבור המסורת היהודית.

אנשים שונים מנסים לשנות את המשמעות של חנוכה ולהציגה כמייצגת את המלחמה עבור עצמאות. לא היה זה כך. היהודים העדיפו שלטון ומלך משל עצמם, אך הם לא יצאו למלחמה עבור פוליטיקה. למעשה, הם קיבלו את אנטיוכוס; הם הסכימו למסים שלו אפילו כשאלה הוטלו על המקדש. אך הם לא היו מוכנים לקבל את התערבותו בפולחנם, באמונתם, בדתם.

החופש לעבוד את האל

אז מלחמה זו הייתה הראשונה, של אנשים בתוך מדינה, על הזכות להאמין כרצונם – כל עוד הם מצייתים לחוק המלך בעניינים גשמיים. במשך אלפי שנים, יהודים חיו תחת מלכים, נסיכים, דוכסים, חליפים, מושלים ונשיאים. והם היו נאמנים תמיד למושלים אלה, כל עוד הותר להם לקיים את דתם. **רעיון זה של חופש דת רווח בכל המדינות החופשיות היום. הוא ניתן לעולם בראשונה ע"י היהודים.**

דבר נוסף: אנטיכוס הציע ליהודים שוויון מלא לכל שאר נתיניו – כל עוד הם יסכימו להיות כמו כל שאר נתיניו. הוא אמר: אם אתם, יהודים, תהיו כמו כל שאר אנשי, תוכלו ליהנות מהם נהנים כל נתיני. אז היהודים לחמו, לא עברו שוויון, אלא עברו הזכות להיות שונים.

ליהודים החיים מאד מאד חשובים. אך אין הם הדבר החשוב ביותר. יהודים לא יעשו כל דבר על מנת לשרוד. בשביל דברים מסוימים על האדם להתייצב ולא לוותר. המכבים סיכנו את חייהם עבור החופש לעבוד את האל. זוהי הסיבה מדוע חנוכה לא מתקיים היום הקרב הגדול. הוא לא נערך ביום בו נכבשה ירושלים. הוא מתקיים במהלך השבוע בו טוהר המקדש ואש חדשה הודלקה במנורה. יום כזה הוא יום כה חשוב שהוא חייב להיות נחוג. זוהי המשמעות של חג החנוכה. חנוכה הוא חג ההתקדשות. הוא מזכיר לנו את ערכו של חופש הפולחן. הוא קורא לנו להתקדש לאלוהים.

בעקבות הקריאה נשאל: מדוע הדגישה התנועה הרפורמית את ערך החירות של דת? היהודים הרפורמים מאמינים במסורת של הנביאים שלחמו למען זכויותיהם של החלשים בחברה ונאבקו על אופייה של החברה, כחברה מוסרית תוך גינוי תופעות של שחיתות. הרפורמים מזדהים בדרך כלל עם תנועות ליברליות כגון תנועת המחאה נגד מלחמת ויטנאם, תנועות לשלום במדינת ישראל, כגון תנועות לזכויות הפרט. הם מחפשים את הערכים המשותפים בין היהדות ובין ערכי הדמוקרטיה בארה"ב. בשל היותם מיעוט בארה"ב (5,000,000, פחות מ-2% מתושבי המדינה כולה), הם נאבקים על חירות הדת להם ולשאר המיעוטים, בעולם. המציאות הישראלית שונה מהסיטואציה של הרפורמים בארצות הברית, משום שהישראלים מהווים רוב במדינתם. האם בכל זאת, יכולים אתם להזדהות עם פרשנותם לגבי ערכי החנוכה. האם מסכימים אנו, למשל, עם השקפותיהם שיש להימנע מכוח פיסי כל עוד יש ברירה ואין סכנה קיומית? האם אנו מקבלים את דעתם שיש לשמור על חופש הפרט של כל אדם בין אם הוא יהודי ובין אם הוא בן דת אחרת?

5. פעולות סיכום: מיהם היורשים של המכבים בימינו?

מתודה א: הכנת שיעור לדוגמא באחד מבתי הספר שבהם ביקרנו.

הכינו בזוגות שיעור לדוגמא שיכול להינתן באחד מבתי הספר שבהם ביקרנו בפרק זה. השיעור יכול להבנות באופן יצירתית המשלב ציור, שירה נגינה וכדומה. על השיעור לתת ביטוי לאחת ההשקפות שנלמדו בחלק זה, שהובאו לידי ביטוי באמצעות סיפורי החג שהיוו פרשנות ייחודית של ערכי חג החנוכה. ניתן להציג את עמדתם של בוריס שץ, או את עמדתם של החרדים הקנאים, חב"ד, או דעת התנועה הרפורמית בארה"ב. כמובן שתוכלו לבחור בהצגת דעה שונה מהדעות המפורטות לעיל, שתשקף את דעתכם האישית. העבודה יכולה לעסוק בביטוי סמלי של הנושא.

מתודה ב' לפעילות סיכום: העמדה הפוליטית של יהודה המכבי שנת 2000

פתיחה נוסח א':

המצביא יהודה המכבי מגיע לישראל. כל המפלגות מחזרות אחריו. כל אחד ממנהגי המפלגות בישראל משוכנע כי יהודה המכבי קרוב בדעותיו למפלגתו. יהודה מקיים מגעים חשאיים עם מנהיגי המפלגות ופעילים שונים. **הוא צריך להכריע לאיזה מפלגה הוא מצטרף.** יהודה מציג בפני המפלגות השונות תנאי ברור: במצען לבחירות הקרובות בישראל עליהן להבליט סמלים, רעיונות וערכים התואמים את המאווים של תנועת המקבים, כפי שהם באו לידי ביטוי בתקופת מאבקים כנגד היוונים, או המתיוונים. קבוצת תלמידים מכיתתך מלווה את יהודה המכבי כיועצים. בסוף התהליך עליכם להכריע איזו מפלגה השכילה להציג קו הקרוב ביותר ליהודה המכבי. איזו מן המפלגות, היא לדעתכם, הרחוקה ביותר מעמדותיו המקוריות של יהודה המכבי?

או פתיחה נוסח ב':

בסקר שערך מכון מינה צמח לקראת הבחירות המוקדמות שיערכו אחרי חנוכה התברר שיהודה המכבי הוא סמל שרוב הציבור מקבל ואוהב. מפלגות שונות החליטו לגייס את דמותו לתעמולת הבחירות שלהם, ונתנו לסיפורו פרשנות שתתאם את עמדותיהם. בואו ונסה להצביע על המרכיבים השונים באישיותו ונראה כיצד כל מפלגה יכולה להשתמש בצדדים השונים בתעמולת הבחירות שלה.

הליכוד כממשיכה של תנועת החרות – (מנהיגיה הבולטים של תנועה זו בעבר היו ז'בוטינסקי ובגין), במפגשיו עם חברים בליכוד התרשם יהודה המכבי כי אחד הערכים החשובים ביותר לחברי תנועה זו הוא הכבוד הלאומי, הזיקה לארץ ישראל השלימה, והמאבק על החירות והעצמאות של המדינה.

מרץ – מפלגה לזכויות הפרט המתנגדת לכפייה דתית – הציעו ליהודה לאמץ את רעיון המאבק של מתתיהו כנגד כפייה של תרבות אשר אינה מקובלת על האזרחים, והיא סוג של כפייה דתית. בשיחתו עם חברים בתנועה זו קלט רמזים לשילוב הנושא של ערך ההגדרה העצמית, הן לעם ישראל והן לעמים אחרים כגון הפלשתינאים. מתקופת המכבים הם מסיקים כי יש לעורר התנגדות לכיבוש זר ולאמפריות השולטות על עמים אחרים, כמו שהמכבים התנגדו לשלטון היווני.

מפלגת העבודה – שם שמע יהודה המכבי חברים המתבטאים בהתלהבות לגבי ערך ההתנדבות והצורך לגייס צבאי לכל יהודי. כממשיכים של בן גוריון, הם מדגישים את חשיבות המאבק על קיומה ובטחונה של מדינה עצמאית, וחשיבות גיוס כל העם לצבא.

מפלגת יהדות התורה – שם מצא יהודה המכבי נטייה לאמץ כמופת את דמותו של מתתיהו ואת עמידתו הקנאית נגד ההתייוונות של מדינה יהודית שמחנכת להשתלבות בספורט ובתרבות הבינלאומית ואף קוראת לקבוצת כדורסל שלה "מכבים" למרות שכוכביהם בכלל אינם יהודים. מושגים וערכים יוונים ורומאים כגון: דמוקרטיה, ארכיאולוגיה אוניברסיטה, מוזיאון ואצטדיון, מאפיינים למגנת ליבם, את ירושלים, בירת ישראל, במקום ערכי התורה כגון: שמירת שבת לימוד תורה וכבוד המת. יהודה המכבי נדהם להיווכח כי קיימת תופעת השתמטות של בחורי הישיבה מן הצבא בטענה שלימוד תורה יגן על העם מפני אויב, ולכן אין חובה להתגייס ולהלחם בכוח הזרוע על הגנת המולדת.

המפד"ל הציגה את עצמה בפני יהודה, כממשיכת דרכו. שהרי הוא שדחה מצד אחד, את דרך המאבדים עצמם לדעת, אשר סירבו להלחם בשבת, אך מצד שני, שילב מלחמה צבאית עיקשת עם אמונם באל ובעזרתו הניסית שסייעה להביס אימפריה שלמה. שיקולי דמוגרפיה ושיקולי לחץ בינלאומיים לא יכריעו בנושאים של התנחלות בארץ ישראל השלמה.

חלק ראשון: פרסום הנס באמצעות הדלקת הנרות – סמל ומסומל

1. פתיחה: פרסום הנס ופרסומת

לשם המחשה ויזואלית של הנושא תפקיד הפרסום, בו נדון להלן, אנו ממליצים למורה להביא חנוכייה לכיתה, להציבה על אדן החלון ולהדליק בה נרות. ניתן להקליט שירי חנוכה ולהשמיעם בכיתה.

בעקבות הדלקת הנרות הנעשית בדרך כלל על פי הנוהג וההרגל של התלמידים ועל פי הניסיון שרכשו בבית, ניתן להציג מספר שאלות ותמיהות. ייתכן ושאלות אלו לא הוצגו מעולם בפני התלמידים.

השאלות לגבי אופן ההדלקה, כגון: "מתי להדליק נרות?" "כמה נרות להדליק?" "היכן להדליק את הנרות והיכן להציב את החנוכייה?" הן שאלות שתחילה נראות כשאלות טכניות. ייתכן והתלמידים יתמהו ויאמרו "מה זה בעצם משנה? מה זה כל כך חשוב המקום והזמן? האם אין העיקר הכוונה הנעלה, והפרטים הם חסרי ערך? יעשה כל אדם כחפצו ובלבד שתמשיך מסורת הדלקת הנרות!".

אכן, למרות שאין מצוות הדלקת נרות חנוכה בתנ"ך או אפילו במשנה, ואין זו מצווה אלוהית וגזרת הכתוב (כלומר, גזרת החוקים המופיעים בתורה), מצאו לנכון חז"ל למסד מסכת של חוקים קבועים והוראות מפורטות לגבי צורת הדלקת הנרות. אלו מגדירים את שעת ההדלקה, המקום שבו תונח החנוכייה ומספר הנרות שיודלקו בה מדי יום.

מסתבר כי הצורה חשובה לא פחות מהתוכן. למעשה קשה מאד להפריד ביניהם - הצורה החיצונית שבה אנו אומרים את דברינו היא חלק חשוב ומהותי במסר שאנו מוסרים לאחרים. הטון, הבעת הפנים, בחירת המילים וניסוח המשפטים חשובים לא פחות מהתוכן הקונקרטי של המילים. לפחות כך טוען אחד המומחים הגדולים לתקשורת של הזמן המודרני: "The Medium is the Message" = "אמצעי המסירה הוא המסר".

כשם שהדגל - סמל מדינתנו הוא חלק מההוויה הישראלית-יהודית, כך גם אופן הדלקת הנרות היה חלק מהוויית התרבות היהודית. האחידות היא שנתנה את הזהות המיוחדת של החג-חברה בין כל הפרטים והפכה אותם לקהילה בעלת זיכרון ורגשות משותפים.

אם נשאל אנשי פרסומת מה פשר סכומי העתק שהם דורשים מן הלקוחות תמורת הפרסומות שהם מעצבים, האמורות להעביר מסרים פשוטים של תרבות הצריכה, או של בחירה במפלגה מסוימת, הם ישענו על ניסיונם ומומחיותם ב העברת תכנים ומסרים **בצורה ובעטיפה המדברת אל הציבור**. ניתן להגדיר את חז"ל כ"פרסומאים קדומים" שכן גם הם היו מודעים מאד לחשיבות הפרסומת המעצבת צורה ומקלה על העברת המסרים. לכן הם שקדו על פרסום הנס, באמצעות דקדוק בפרטי הדלקת הנרות.

היכן צריך להדליק את נרות החנוכה?

בעקבות חז"ל נציג שאלות ותמיהות לגבי המקום בו נקבע שיש להדליק את הנרות ולמקום בו יש להציג את הנרות לאחר הדלקתם:

מדוע נעשית הדלקת הנרות בתוך הבית ולא במקום פומבי?

ההדלקה נעשית בבית של כל משפחה, ולא מחוצה לו. היום נוהגים להדליק את נרות החג גם במוסדות ציבור כגון: בבתי ספר, בבית הכנסת, בכנסת וכדומה, אולם, אין הם חלק מהחובה המתחייבת מתוך ההלכה, והם נחשבים לקישוט נאה ולא יותר. חז"ל העדיפו לציין חג זה דווקא במקום הצנוע והפרטי ביותר, ביתו של האדם. וזאת למרות שלכאורה תוכן החג הוא דווקא לאומי: ניצחון החשמונאים ושחרור ירושלים מעול כובש זר.

לעומת חז"ל, הישוב הציוני בתקופת קום המדינה, ראה את עיקרו של החג בחגיגה לאומית-ציבורית והנהיג מרוץ לפידים הנפתח במודיעין, שם מצויים קברי המכבים לפי המסורת. כמו כן, נהגו כבר בראשית קום המדינה להדליק חנוכיות גדולות ממדים על גגות של בניינים ציבוריים במטרה להעביר מסר של ניצחון לאומי ושל ציבוריות.

נשאלת השאלה: מדוע לא הנהיגו חז"ל כבר בעבר את המנהג להדליק נרות במקומות ציבוריים?

האם חז"ל לא ראו בחג זה חג ציבורי אלא פרטי? מה חז"ל ניסו ללמד בקבעם את ההלכות המחייבות את הדלקת הנרות בבית?!

היכן יש להניח את הנרות הדולקים על פי חז"ל?

את המנורה עם הנרות הדולקים יש להניח ליד חלון או במפתן הדלת החיצונה - למען תראה. מדוע הדגש הוא על הנחת המנורה במפתן החיצוני של הבית? מדוע דווקא במקום המפגש בין הבית לרחוב, בין הפרט לציבור?

ייתכן שחז"ל התכוונו לכך שכל משפחה תשתתף בפרסום הנס ותצהיר שביתה נאמן לתרבות ישראל, כמו ביתו של מתתיהו ובניו שסירבו לתת לתרבות היוונית לחדור לביתם ולשנות את אורח חייה של המשפחה היהודית על ידי החדרת התרבות החיצונית, תרבות הרחוב היווני.

האם אין זה מוזר שדווקא את חנוכתו של בית המקדש חוגגים בבית? מדוע דורשת ההלכה לחגוג את הניצחון הלאומי, את עצמאות המדינה החשמונאית ואת שחרור ירושלים דווקא בבית, בהדלקת נרות בשעות הערב, ולא כפי שחוגגים היום את יום העצמאות, בחוצות העיר, בקרב עם רב?

2. חידון לבירור הידע שבידי הלומד/ת: כיצד מדליקים נרות?

בטרם נפנה לעיון בספרו של הרמב"ם, העוסק בפרוט הלכות הדלקת הנרות בחנוכה, הבה נבדוק את הנוהג המקובל כיום בקרב הקהילה המקומית. לצורך הבדיקה נציג שאלות הקשורות באופן הדלקת הנרות. רשמו בעמודה השניה את הידוע לכם מהנהוג בביתכם או בבתי מכריכם.

המנהג	הנוהג בבית
כמה נרות מדליקים בכל אחד משמונת הימים?	
מהי שעת ההדלקה?	
האם מספר הנוכחים בבית משפיע על מספר הנרות?	
היכן מדליקים את הנרות?	
היכן מניחים את החנוכייה?	
באיזה סוגי נרות משתמשים?	

עיון בדברי הרמב"ם

שלב א – בחן/י את ידיעותיך:

מתודה ראשונה לבחינה עצמית:

לפניכם מספר שאלות בנושא הדלקת נרות חנוכה. יתכן והשאלות יראו "מוזרות" בהתחלה, אך אל חשש! בשלב ראשון אתם נדרשים להעלות השערות וניחושים בלבד. נסו לענות בכוחות עצמכם, או בעזרת חבריכם לכיתה לפחות על שתיים – שלש שאלות מתוך השמונה. בהמשך, ילכו ויתבררו סוגיות אלו, כשנלמד את התשובות מתוך דברי הרמב"ם.

מתודה שניה לבחינה עצמית:

ניתן לערוך פזל של שאלות ותשובות. יש להכין כרטיסיות משני סוגים - בשני צבעים שונים. על כל כרטיס בצבע אחד יש לרשום שאלה אחת מתוך השאלות המופיעות להלן. על כרטיסיות בצבע השני יש לרשום תשובה אחת. את הכרטיסיות יש לפזר סביב חדר הכיתה.

- התלמידים יחולקו לקבוצות. כל קבוצה צריכה למצוא את התשובה לשאלה אחת.
- נציג מכל קבוצה מסביר לכל כיתה את השאלה ואת התשובה.

שאלון לתלמידים – לבדיקת ידע אישי (עבודה בזוגות):

1. על פי הדין, מהי כמות הנרות המינימלית שחייבים להדליק בחנוכה, עבור עשרה אנשים ועשר נשים בערב החמישי (לא כולל השמש).
2. האם יצאנו ידי חובה אם הדלקנו חנוכייה בשעה 21:00 בערב, בדירה מול כיכר דיזינגוף בת"א?
3. האם מותר לכבות את החנוכיה שהדלקנו בשעה 17:00 על מנת לצאת למסיבת חנוכה הנערכת שעה 18:00?
4. לא מצויים בידך נרות חנוכה, האם מותר להשתמש לשם הדלקת נרות החג, בנרות אחרים, כגון נרות שבת?
5. האם נדרשת חנוכייה בכדי להדליק נרות חנוכה, או שניתן להדליק נרות גם ללא מתקן מיוחד?
6. מהו ההבדל בין "מצווה מן המובחר" לבין "הידור מצווה" על פי מנהג הדלקת נרות חנוכה?
7. האם מותר להדליק חנוכייה על השולחן, באמצע החדר? באילו נסיבות מותר להדליק חנוכייה באמצע החדר ואפילו במקלט?
8. האם הדלקת נרות בחנוכייה המצויה על מגדל גבוה כגון, מגדל עזריאלי, נחשבת להדלקה על פי דרישות ההלכה?
9. האם חובה להשתמש ב"שמש"?

נבדוק את תשובות התלמידים על פי דברי הרמב"ם:

עיון בדברי הרמב"ם, משנה תורה, הלכות מגילה וחנוכה פ"ד הלכה א-ב-ה-ז-ח

הלכה א

כמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד, והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים, והמהדר יתר על זה ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד ואחד בלילה הראשון ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד.

הלכה ב

כיצד הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלשים עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים נרות.

הלכה ה

אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה לא מאחרין ולא מקדימין, שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, וכמה הוא זמן זה כמו חצי שעה או יתר, עבר זמן זה אינו מדליק, וצריך ליתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק, הדליקה וכבתה אינו זקוק להדליקה פעם אחרת, נשארה דולקת אחר שכלתה רגל מן השוק אם רצה לכבותה או לסלקה עושה.

הלכה ז

נר חנוכה מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ בטפח הסמוך לפתח על שמאל הנכנס לבית כדי שתהיה מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ואם היה דר בעליה מניחו בחלון הסמוכה לרשות הרבים, ונר חנוכה שהניחו למעלה מעשרים אמה לא עשה כלום לפי שאינו ניכר.

הלכה ח

בימי הסכנה מניח אדם נר חנוכה בתוך ביתו מבפנים ואפילו הניחו על שולחנו דיו, וצריך להיות בתוך הבית נר אחר להשתמש לאורו, ואם היתה שם מדורה אינו צריך נר אחר, ואם אדם חשוב הוא שאין דרכו להשתמש למדורה צריך נר אחר.

להלן תשובות על פי הרמב"ם לשאלות שנשאלו לעיל. מאחר והסגנון הספרותי של דברי הרמב"ם אינו מוכר, הוספנו דברי הסבר למורים ולתלמידים שיקלו על הלימוד. מתודית, המורה יכולה להביא את התשובות הנכונות לתלמידים ולקיים דיון במליאה. או לחלק את הכיתה לקבוצות ולחלק דף עם התשובות. על כל קבוצה לזהות את התשובות הנכונות והשגויות ולנסות לנמק אותן. **הערה:** בנספח שלאחר התשובות מובאים דפי עזר ללימוד 'הלכות החנוכה' של הרמב"ם בדרך העיונית של דפי מקור ושאלות מנחות.

תשובות והסברים להלכות מגילה וחנוכה, של הרמב"ם, עבור המורה:

(1) רמב"ם 'הלכות מגילה וחנוכה' פרק ד' הלכה א - חובה להדליק נר אחד בלבד

חובת הדלקת נרות חנוכה היא על הדלקת "נר אחד" בלבד, "כל בית נרות". ואכן, בנוסח הברכה נאמר: "ברוך אתה ה'... וצונו להדליק נר (ולא להדליק נרות) של חנוכה". היחידה הבסיסית של פרסום הנס היא **הבית והמשפחה** ולא הציבור הלאומי, אפילו לא האדם כיחיד.

מכאן עולה השאלה: מדוע נושא הבית בחג החנוכה הוא כה חשוב – הבית הפרטי ולא בית המקדש? האם ניתן להסיק מכך שכוונת חז"ל הייתה להדגיש שהסכנה שבה היה נתון העם בשל גזרות אנטייוכוס, סיכנה לא רק את עבודת המקדש, אלא את עצם קיומו של הבית היהודי. אולי זו הסיבה לכך שהיוונים גזרו גם על קיום ברית המילה ועל אכילת אוכל כשר. במאבק נגד היוונים בולט מקומו של הבית החשמונאי, משפחת מתתיהו. משפחה זו פעלה כיחידה אחת והיא שעוררה את ההתנגדות לגזרות היוונים. הייתה זו משפחת החשמונאים שהעלתה את נס המרד.

(2) רמב"ם 'הלכות מגילה וחנוכה' פרק ד' הלכה ה' - מדליקים נר סמוך לשקיעת החמה, כאשר

יש עדיין אנשים ברחוב.

לא מדליקים נר מעבר ל"חצי שעה" אחרי "שקיעת החמה" בגלל שכבר אין "רגל בשוק" – אין עוברים ושבים העשויים לצפות בנר. לכאורה, לפיכך, אין טעם להדלקת הנר בשעה 21:00 בשעות הערב של החורף, משום שבשעה זו כבר חשוך ואין הרבה אנשים בחוץ. אולם מאחר וכוונת הרמב"ם היא שהעיקר להדגיש את נוכחותם של אנשים "בשוק" – אנשים המסתובבים בחוץ, שלהם נועד פרסום הנס באמצעות הנרות, היום לגרים סמוך לכיכר דזינגוף יש בהחלט קהל יעד ער בשעה זו, והם יכולים לתרום לפרסום הנס, בהדלקת הנרות גם בשעה שכזאת.

כנראה שכוונת הרמב"ם הייתה שפרסום הנס צריך להתבצע לא רק כלפי יהודים אלא גם כלפי **נכרים** המסתובבים ברחובות. בכך כל משפחה אמורה לפרסם בגאווה את עמדותיה כלפי החוץ – ולהזדהות עם האמירה: אנחנו יהודים, ואנחנו שמחים שהמכבים סירבו להתבולל לקבל את הדת והתרבות היוונית ולהיכנע לתכתיבים של המעצמה ששלטה באזור, ואנחנו מודים לאל שעזר לחולל נסים של ניצחון מעטים נגד רבים.

(3) רמב"ם 'הלכות מגילה וחנוכה' פרק ד' הלכה ה' - מותר לכבות נרות חנוכה לאחר תום זמנם

כפי שצינו בסעיף הקודם, תוקפו של פרסום הנס הוא אך ורק חצי שעה, כאשר יש עדיין צופים בחוץ. "אחר שכלתה רגל מן השוק אם רצה לכבותה או לסלקה (מן החלון) – עושה".
אכן – שלא כמו בנרות שבת שאסור לכבות אותם בשבת, **מותר לכבות נרות חנוכה לאחר תום זמנם.**

באחת החתונות שהתקיימה בחנוכה בירושלים, הלהקה החסידית רקדה עם בקבוקים על הראש על מנת לשמח את החתן והכלה. הם אף העזו לשים חנוכייה גדולה דולקת (עם נרות שבת) על גבי הבקבוקים. לפתע החנוכיה נפלה והנרות כבו. בהלה אחזה בקהל ושקט

השתרר באולם – נרות החנוכה כבו.... למעשה, מדברי הרמב"ם אנו למדים שאין בכיבוי הנרות הללו שום בעיה הלכתית כי הם בערו יותר מחצי שעה.

(4) **רמב"ם 'הלכות מגילה וחנוכה' פרק ד' הלכה ה' – מותר להשתמש בנרות מגדלים שונים.**

מותר לכבות נר ולהשתמש בו שוב, למחרת.

מותר להשתמש בנר גדול כגון נר שבת, אשר משך הזמן שהוא יכול לדלוק היא בסביבות ארבע שעות. למעשה חלה חובה על בעירת הנר רק לפרק זמן של חצי שעה. בתקופה שבה הנר היה מצרף יקר, נהגו משום חסכון ליצר נרות דקיקים שלא דלקו מעבר לחצי שעה. עם זאת, מותר להדליק בנר שבת אחד ביום הראשון ולכבותו אחרי חצי שעה ושוב להדליק אותו ביום השני לחצי שעה ואף להסתפק בנר שבת אחד שכזה (שזמן בעירתו הוא ארבע שעות) לכל שמונת ימי החנוכה.

(5) **רמב"ם 'הלכות מגילה וחנוכה' פרק ד' הלכה א' – אין חובה להשתמש בחנוכייה**

אין חובה להדליק נרות חנוכה בעזרת חנוכייה דווקא. למעשה, מספיק להדליק נר אחד בלבד, בכל ערב, לכל בית. מי שרוצה להדליק יותר, יכול לשים שורה של פמוטים או צלוחיות של שמן עם פתיל. החנוכייה, אמנם מוסיפה הידור ויופי אך איננה הכרחית. המילה "חנוכייה" בעצמה היא מילה מודרנית שהמציאה אשתו של אליעזר בן יהודה, מילה שהוא לא טרח אפילו להכניסה למילון העברי שלו.

(6) **רמב"ם 'הלכות מגילה וחנוכה' פרק ד' הלכה א' – למרות שחובה להדליק נר אחד בלבד,**

המהדר במצווה מדליק נרות כמניין אנשי הבית

מינימום הנרות שחייבים להדליק לייצוג הבית הוא נר אחד. וזאת אפילו אם היו בבית בשעת ההדלקה עשרה אנשים. כמו כן, אין הבדל אם ההדלקה נעשתה בערב הראשון או החמישי. החובה היא על הדלקת נר אחד בלבד. למרות זאת, כבר מימי התנאים הלל ושמואל, היו רבים שרצו להדר ולהעצים את מצוות הדלקת הנרות בכדי לחזק את פרסום הנס, להגביר את האור ולגרום לתחושה שכל יחיד ויחיד תורם את שלו כחלק מן הבית. "המהדר את המצווה" מוסיף "נר לכל אחד ואחד כמניין אנשי הבית". לכן בערב הראשון יש כאלה שבביתם עשרה אנשים שידליקו עשר נרות כנגד עשרת אנשי הבית. "העושה מצווה מן המובחר" – המשתדל עוד יותר להדר במצווה - יוסיף נר אחד לכל לילה וכך מוסיף והולך.

בימינו קיימת העדפה ברורה להדלקת נר נוסף בכל לילה. החנוכייה היא כלי נוח המשרת מטרה זו. הוספת נר כל לילה בונה ציפיות ומוסיפה להאדיר את תחושת הקדושה המתעצמת המסמלת את נס שמונה הימים. יש מבין האשכנזים, הנוהגים להוסיף חנוכייה נוספת לכל אחד מאנשי הבית (כולל החנוכיות שהכינו הילדים בגן). יש מעדות המזרח המעדיפים להדליק בחנוכייה אחת בלבד על מנת לסמל את אחדות הבית כשאת החנוכייה מדליק בעל הבית בעצמו.

(7) רמב"ם 'הלכות מגילה וחנוכה' פרק ד הלכה ז' – יש להניח את הנרות בפתח הבית

"נר חנוכה מצווה להניחו על פתח הבית מבחוץ... ואם היה דר בעלייה (הקומה העליונה ביותר) – מניחו בחלון הסמוך לרשות הרבים". מאחר והמטרה היא פרסום הנס, אין טעם לשים את המנורה בתוך הבית על השולחן או בחלון אחורי. העיקרון דומה למנהג תליית פרסומות של מפלגות פוליטיות בתקופת הבחירות בחזית הבתים.

למרות שהולך רגל לא יוכל להבחין בנרות הדולקים בקצהו של בניין דירות רב קומות, מאחר וסביר להניח שלא ירים ראשו לצפות בקצה הבניין הגבוה, אין דירי בניין זה פטורים מהדלקת הנר משום שסביר להניח שדיירים בבניינים גבוהים אחרים, ממול לבניין יזכו לראותם, וכך יתפרסם הנס..

היו תקופות שבהם היהודים נמנעו מלהניח את הנרות במקום גלוי בחזית הבית. בתקופות סכנה נזהרו היהודים מחשש צורריהם. כך בתקופות מסוימות יהודי בבל נמנעו מהדלקת הנרות בפתחי הבית, וזאת משום שעובדי האש הזורואסטריים אסרו על היהודים להדליק אש. בדומה לכך בתקופת האינקוויזיציה היהודים לא יכלו לערוך הדלקה גלויה של נרות חנוכה. גם בתקופת השואה לא יכלו היהודים לקיים את המצווה הזו כהלכתה. בתקופות אלו ניתן היתר להסתפק בהדלקת נרות בתוך הבית, שהרי גם בתוך הבית ניתן לפרסם את נס החנוכה אם כי הפרסום הנו רק כלפי פנים. חינוך בני הבית להעצמת תחושת ההזדהות שלהם עם העם היהודי – גם הוא מצווה, במיוחד בתקופות בהם משדרת הסביבה הנוכרית אווירה עוינת לערכי הבית, אווירה שמעודדת התבוללות.

ייתכן והסיבה שרבים מן האשכנזים נוהגים גם היום להדליק את הנרות בתוך הבית נובעת מן העובדה שבאירופה של ימי הביניים ארבה הסכנה ליהודים לעיתים כה קרובות עד שהם התרגלו להדליק את המנורה בתוך הבית, על השולחן כדי לפרסם את הנס רק לבני הבית. מכאן נובע המנהג של יהודי אשכנז להדליק את הנרות גם עד מאוחר בלילה, כל עוד יש דיירים ערים בתוך הדירה.

המקור להלכה הגורסת כי יש להדליק את המנורה על יד הדלת אינו ידוע, אבל סביר להניח שהוא קשור בגזרות אנטיוכוס המוזכרות בספר המקבים א' פרק א' 54 – 55: "בכ"ה בכסלו

[167 לפני הספירה] בנו פסל משוקץ על המזבח [בבית המקדש]... ובפתחי הבתים וברחובות זבחו". הגזרות כוונו לא רק לפולחן הציבורי אלא שהן דרשו מכל יהודי להתייצב על יד ביתו בפתח כלפי התחום הציבורי ולבטא את תמיכתו במשטר ובדת הטוטליטרית שנכפו עליו. לכן בחנוכה מקדשים היהודים ומטהרים את "פתחי בתיהם" במובן הסמלי, בהדלקת הנרות ובהכרזה הסמלית, על נאמנותם כבית וכמשפחה למסורת הלאומית, התרבותית והדתית שלהם.

(8) רמב"ם 'הלכות מגילה וחנוכה' פרק ד' הלכה ח' - האם צריך שמש?

מדברי הרמב"ם ניתן להסיק כי התשובה לשאלה מצד אחד היא חיובית ומצד שני שלילית. א. **שהתשובה לשאלה זו היא חיובית** - ניתן ללמוד מדברי הרמב"ם הבאים: - "צריך להיות בתוך הבית - נר אחר להשתמש לאורו".

ב. **שהתשובה היא שלילית** - ניתן להסיק מדברי הרמב"ם הבאים: "ואם הייתה שם מדורה (או מנורה חשמלית דלוקה בתקרה) - אינו צריך נר אחר".

תפקיד השמש לספק אור רגיל, חוץ מנרות החג, לשימוש בני הבית בערב, בכדי שיהיה ניכר שנרות החנוכה הם "קודש" - זאת אומרת הם ממלאים תפקיד סמלי ולא תפקיד תועלתי - שימושי. אם היה דולק בחדר החשוד רק נר החנוכה, מי יכול להבחין שהנר הוא סמלי ומיוחד ולא נר סתמי כמו כל הנרות הרגילים? (שהרי בתקופה זו נהגו להשתמש לתאורה בנרות שמן או בנרות שעווה). בימינו, אם האור החשמלי דלוק, אין צורך בשמש. להדלקת הנרות ניתן להשתמש במצית או בגפרורים, או להיעזר בשמש אחד לצורך הדלקת מנורות חנוכה אחדות. אין מצווה להדליק שמש נפרד לכל חנוכייה ומקובל לעשות זאת רק משום שמנהג זה נחשב למנהג נאה.

פעילות רשות

הכיתה מתבקשת להכין חידון על העובדות ההיסטוריות והטקסיות של חנוכה עבור כיתה אחרת או עבור בני המשפחה. ניתן להשתמש בסגנון של תשבץ או מבחן אמריקאי וכו'. העברת המידע שנלמד בצורה משעשעת לחברים ולמשפחת תעמיק את הלימוד "ותפרסם" את הידע שנרכש.

נספח: דפי עזר להוראת הלכות החנוכה של הרמב"ם להרחבה והעמקה

לפניך עיבוד של הלכות חנוכה לרמב"ם פ"ד, בדרך המקלה על הוראתם לתלמידים. חומר זה מהווה חזרה על החומר שנלמד בדפים הקודמים. בחרי/י מבין שתי שיטות ההוראה את זו שמתאימה לכיתתך.

רמב"ם, משנה תורה, הלכות מגילה וחנוכה, פ"ד

הלכה א'

כמה נרות הוא מדליק בחנוכה? **מצווה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד**, בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד.

המהדר (מי שמשתדל ומקפיד יותר) מדליק נרות **במניין (מספר) אנשי הבית**, נר לכל אחד ואחד, בין אנשים בין נשים.

המהדר עוד יותר על זה ועשה מצווה מן המבחר, מדליק נר לכל אחד בלילה הראשון, **ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד**.

הלכה ב'

כיצד? הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות, ובליל שני - עשרים, ובליל שלישי - שלשים, עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים נרות.

שאלות מנחות

1. הרמב"ם מבדיל בין החוק והמנהג לגבי שלשה סוגי אנשים: האדם הרגיל, המהדר והמהדר עוד יותר. כמה נרות צריך להדליק כל אחד ואחד? תוכלו להיעזר בטבלה הבאה:

מספר הנרות שבת	מספר הנרות שמדליק רגילה שמדליקה משפחה	מספר הנרות שמדליק המהדר במצווה	מספר הנרות שמדליק המהדר עוד יותר

הרמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פ"ד, ה

אין מדליקין נרות חנוכה קדם **שתשקע החמה**, אלא עם שקיעתה, ולא מאחרין ולא מקדימין.

שכח או הזיד (בכוונה, בזדון) ולא הדליק עם שקיעת החמה - מדליק והולך **עד שתכלה רגל מן השוק**. וכמה הוא זמן זה? **כמו חצי שעה או יתר**. עבר זמן זה אינו מדליק.

וצריך **שיתן שמן** בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק.

הדליקה **וכבתה** - אינו זקוק להדליקה פעם אחרת. נשארה דולקת אחר שבלבה רגל מן השוק, **אם רצה לכבותה או לסלקה - עושה**.

שאלות מנחות והבהרות

1. הנרות המוצגים בחלון הבית נועדו לכך שאנשים יהודים ולא יהודים, יראו את האור הבוקע מן הבית. מראה החנוכיות הדולקות משמש לצורך פרסום הנס המופלא שנעשה ליהודים בתקופת החשמונאים.
האם לדעתך חשוב שהדלקת הנרות תעשה "עד שתכלה רגל מן השוק" כלומר, כל עוד יש אנשים המסתובבים בשוק וברחובות, או שיש לדעתך, ליחס חשיבות רבה יותר לחשיבות של החנוכיה עבור יושבי הבית בלבד?

2. את הנרות יש להדליק סמוך לשעת שקיעת החמה. אם אדם שכח או התרשל ולא הדליקן בדיוק בשעת השקיעה יש לו אפשרות להדליק במהלך חצי השעה עד שהאנשים עוזבים את הרחובות ואת השוק. כיצד לדעתכם צריך אדם לנהוג במקרים הבאים:
א. החנוכיה כבתה כתוצאה מרוח פרצים? (מותקנת ליד החלון...)
ב. אדם רוצה לצאת מהבית וחושש להשאיר נרות דולקים בבית?

רמב"ם, משנה תורה, 'הלכות מגילה וחנוכה', פ"ד הלכה ז'

נר חנוכה מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ, בטפח הסמוך לפתח על שמאל הנכנס לבית, כדי שתהיה מזוזה בימין ונר חנוכה משמאל.
ואם היה דר בעליה - מניחו בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ונר שהניחו למעלה מעשרים אמה - לא עשה כלום, לפי שאינו ניכר.

1. נר חנוכה מצווה להניחו על פתח הבית מבחוץ ואם אדם דר בעליית גג צריך להניח את הנר סמוך לרשות הרבים. מה מטרתה של הוראה זו ומה מקורה? היעזרו בדברים הבאים:

המקור להלכה הקובעת שיש להניח את המנורה עם הנרות הדולקים, על יד הדלת, אינו ידוע. משערים שהמנהג קשור בגזרת אנטיוכוס. בספר המקבים א' פרק א' 54-55 מסופר כי "בכ"ה בכסלו [167 לפני הספירה], בנו פסל משוקץ על המזבח [בבית המקדש] ובפתח הבתים וברחובות זבחו". הגזרות כווננו לא רק לפולחן הציבורי אלא שהן דרשו מכל יהודי להתייצב על יד ביתו בפתח כלפי התחום הציבורי ולבטא את תמיכתו במשטר ובדת הטוטליטרית שנכפו עליו. לכן בחנוכה מקדשים היהודים ומטהרים את "פתחי בתיהם" במובן הסמלי, בהדלקת הנרות ובהכרזה הסמלית, על נאמנותם כבית וכמשפחה למסורת הלאומית, התרבותית והדתית שלהם.

2. הקשר שבין הגזרות של אנטיוכוס שבעקבותיהן פרץ המרד, לבין מנהג הדלקת הנרות בפתחי הבתים ניכר מתוך דברי הרמב"ם 'הלכות מגילה וחנוכה' פ"ג א-ג. קראו את הקטע והסברו קשר זה:

הרמב"ם 'הלכות מגילה וחנוכה פרק ג'

הלכה א

בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות, וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני.

הלכה ב

וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בחמשה ועשרים בחדש כסלו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור.

הלכה ג

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס, וימים אלו הן הנקראין חנוכה והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים, והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה.

3. לדעת הרמב"ם, בהלכות חנוכה פ"ד, ז לעיל, **אדם רשאי להדליק נר אחד בלבד בכל ערב**, ומכאן המסקנה שאין צורך בחנוכיה. האם תמליצו לבני ביתכם לוותר על מנהג הדלקת החנוכיה?

4. המילה "חנוכיה" היא מילה מודרנית שהומצאה על ידי אשתו של אליעזר בן יהודה, מחדש השפה העברית. איך תסבירו את העובדה שהמילה חנוכיה לא הופיעה עד אז בשפה העברית?

5. בקטע הבא מופיעים הסטנדרטים ההלכתיים המיינמליים לגבי הדלקת נר חנוכה. קראו את הסעיפים והשיבו: האם רוב האנשים שאתם מכירים נוהגים לפי שיטת המיינמום או נוהגים בשיטת המהדרין, המוסיפים על הדרישות המיינמליות?

א. מותר להדליק **נר אחד** בלבד, בכל ערב במשך שמונת ימי החנוכה. הדלקת נרות נוספים היא זכות ולא חובה. מהי הסיבה שרוב הישראלים מעדיפים להדליק מספר נרות עולה לפי סדר הימים ולא להסתפק במינימום מאמץ במצווה זו? קרא את הדברים הבאים וחוו דעתכם: האם אתה מסכים עם טעון זה?

הוספת נר כל לילה יוצרת ציפיות ומוסיפה סמל לקדוש המתעצמת, המסמלת את נס שמונת הימים. ככול שהיחיד משקיע יותר במצווה, הוא מרגיש יותר מעורב.

ב. מותר **להשתמש בכלים שונים** לצורך הדלקת הנרות כגון, פמוטים, צלוחיות של שמן עם פתיל וכדומה. תארי את החנוכה או הכלים שבהם משתמשים בביתך. (הביאו לכיתה חנוכיות והשוו ביניהן מבחינה אסתטית, חומרים, מבנה וכדומה).

ג. מותר להדליק **נר שבת**, כנר חנוכה, כזה היכול לדלוק במשך כארבע שעות. מאחר והחובה היא להדליק רק חצי שעה, ובתקופות מסוימות היה צורך לחסוך ביצור הנרות, החלו ליצר נרות דקים, הדולקים זמן קצר, כאלה שאנו מדליקים היום. **ערכו ניסוי**: הדליקו בביתכם נר חנוכה ונר שבת והשוו את משך זמן הבעירה שלהם.

ד. מותר **לכבות** את הנרות **ולהשתמש בהם שוב** למחרת. (האם נהוג בביתכם לכבות נרות ולהדליקם שוב?).

ה. קיים הבדל בין **מנהג אשכנז למנהג ספרד** בדרך השימוש בחנוכה. יש אצל יוצאי אשכנז הנוהגים להדליק נרות במספר חנוכיות, כולל החנוכיות שהביאו הילדים מן הגן, ובין יוצאי עדות המזרח יש מעדיפים להשתמש בחנוכה אחת, המסמלת את אחדות הבית. האם בביתכם נוהגים על פי הדרך הראשונה או השנייה?

רמב"ם, הלכות מגילה וחנוכה פ"ד הלכה ח'

בימי הסכנה - מניח אדם נר חנכה בתוך ביתו מבפנים ואפילו הניחו על שולחנו - דיו. וצריך בתוך הבית נר אחר להשתמש לאורו. ואם היתה שם מדורו - אינו צריך נר אחר.

1. בתקופת ימי הביניים באירופה, היתה סכנה ליהודים ולכן התרגלו יצאי עדות אשכנז להדליק את המנורה בפנים, על השולחן, כדי לפרסם את הנס רק לבני הבית. גם בתקופות אחרות של רדיפות הדליקו יהודים את החנוכה בתוך הבית, כמו בימי האינקוויזיציה בספרד ופורטוגל ובתקופת השואה.

נסו לחבר **תסריט לסרט** קצר המתאר את הקשיים והדילמות של **משפחה יהודית בגטו**, בתקופת השואה בהגיע ערב ראשון של חנוכה. האם ידלקו נרות חנוכה? היכן תעשה ההדלקה? מה ישמש להם במקום החנוכיה החסרה?

2. מה תפקידו של השמש? מה מקור המנהג? היעזרו בקטע הבא:

בעבר, היה תפקידו של השמש לספק אור לבית בערוב היום ובשעות הלילה.. עלינו לזכור, כי באותה תקופה נרות ושמן היו האמצעי היחיד ליצר אור לצורכי הבית. בכדי להבדיל בין נרות החנוכיה שהם "קודש" - כלומר תפקידם סמלי והם לא נועדו לשימוש, לבין הנרות הרגילים שנועדו למאור, הדליקו שני סוגים של נרות. אם היו מסתפקים בנר חנוכה בלבד, בחדר חשוך היו עלולים להסיק שהוא נועד להאיר את הבית, וערכו הסמלי היה נפגם. בימינו תפקיד השמש לסייע בהדלקת הנרות של החנוכיה, וזאת במטרה לשמר את זכר תפקידו הקודם. עם זאת, מותר להשתמש באמצעים אחרים להדלקת הנרות כגון, מצית, גפרורים. בשמש אחד ניתן להדליק את כל הנרות שישנם בחנוכיות שונות בבית ולא חייבים "שמש" לכל חנוכייה בנפרד.

נספח: פעילות העשרה – סוגי נרות ותפקידם ומשמעותם בחיי האדם

בפעילות זו נלמד כיצד סמל פשוט יכול לבטא עושר תרבותי אוניברסלי מחד, ויהודי מאידך גיסא. לנרות היה תפקיד חשוב לפני המצאת החשמל כאמצעי להספקת תאורה. מלבד זאת, הונו הנרות חלק מאביזרי פולחן, ששימשו בקודש. בכל התרבויות הנר הפך לסמל תרבותי, בעל קשת רחבה של אסוציאציות וקונוטציות. להלן מוצעות פעילויות שונות לבירור הנר כסמל נושא משמעות, בתרבות. ניתן לבחור פעילות אחת או לשלב בין מספר פעילויות.

1. המורה מחלק/ת פתקים צבעוניים לתלמידים. על הלוח נרשמת המילה "נר" (או נתלית תמונה של נר, אפשר להביא נרות שונים לכיתה). כל תלמיד/ה מתבקש/ת לרשום הקשרים שונים לנר. ניתן להזריק את התלמידים לרשום צרופים שונים שבהם משמש הביטוי נר. לדוגמה: נרות יום הולדת.

צרופים אפשריים לדוגמא:

- נר הבדלה
- נר זיכרון
- נר נשמה
- נרות שבת
- נרות ליצירת אורה רומנטית
- נרות בהקשרים מיסטיים (נרות ריחניים)
- נרות חנוכה
- נרות יום הולדת
- נרות במקדשים
- נר לבדיקת חמץ
- נרות שמבעירים בהילולות

מדוע לדעתכם, משמשים הנרות גם בהקשרים של שמחה וגם בהקשרים של צער?

2. המורה ת/יחלק תמונות (ראה הצעות אחדות בנספח), או ת/יבקש מהתלמידים למצוא תמונות, שבהם מופיעים נרות או משואות. כל תלמיד/ה מתבקש/ת לבחור תמונה אחת ולתאר את הנסיבות שבהן הודלק הנר וכן לציין אלו רגשות התמונה מעוררת ב/ה. התלמידים יוזמנו להיזכר באירועים שבהם התרחשה הדלקת נרות במהלך חייהם.

3. התלמידים יבחנו נרות מסוגים שונים וינסו להשיב - כיצד הצורה השונה של כל סוג של נר מותאמת לתפקידו ולמשמעותו?

4. בספר משלי פרק כ 27 מתוארת משמעותו הסמלית של הנר.

קראו את הפסוק ואת ההסבר שלו ונסו לחשוב מדוע דווקא הנר נבחר כסמל לחיי האדם? (חשבו על מאפייניו ותכונותיו).

"נר ה' נשמת אדם חפש כל חדרי בטן"

פירוש: האל מאיר את מחשכי הנפש, הנסתרים אף מן האדם עצמו [=חדרי בטן]. הנר מסמל את ההארה הנובעת ממרום ואת נשמת האדם שנתן ה' באפו של האדם בשעה שברא אותו ("וייפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב, 7). מות האדם מסומל על ידי דעיכת נרו "מקלל אביו ואמו, ידעך נרו באישון חשך" (משלי כ, 20). גם בתעודות בבליות ובכתובות שעל אבני גבול במסופוטמיה מציינים הלפיד והאבוקה הדועכים את מות האדם וכיליונו המוחלט. באשור ובבל היה יורשו של המת חייב לדאוג לבל תכבה אש התמיד שבערה על מזבח המשפחה, ערובה להמשך קיומו של נשמת הנפטר גם לאחר מותו.

נספח: דברי הרחבה והסבר לגבי סוגי הנרות

נר זיכרון: נר זה מודלק בבית, במהלך שבעת ימי האבל מיום פטירת האדם. ביום השנה לפטירתו מדליקים נר אחד ליום שלם. הנר מסמל את נשמת האדם שכבתה.

נר הבדלה: הנרות מודלקים במוצאי שבת, לציין את המעבר מן הקודש אל החול. הם מודלקים בפתילים נפרדים אבל שזורים, לציין את העירוב בין היום והלילה, בין הקודש לחול.

בספרה של הסופרת הישראלית יהודית רותם, "אהבתי כל כך" (יצא לאור בשנת 2000), היא מגוללת את סיפורה המרתק של גבי, נערה צעירה המורדת בבית הוריה, ועוזבת אותו בגיל צעיר. הניגוד בין גיבורת הסיפור למשפחתה האורתודוקסית השמרנית, בהונגריה בתקופה שעל סף פלישת הנאצים, מביא את היחסים למשבר חמור. גבי מרגישה את עצמה דחויה. היא נקלעת למצבים קשים ביותר, ובמיוחד לאהבות בלתי אפשריות. לבסוף היא נוטשת את משפחתה ומנתקת את קשריה עמם ועולה לארץ כחלוצה. לאחר שנים אחדות, מתברר לגבי כי משפחתה נספתה בשואה. למרות הכעס הרב שיש בליבה על הוריה שהתנכרו לה, עוברת גבי משבר קשה ביותר. הזיכרונות על ביתה מצויפים אותה, וגעגועים עזים תוקפים אותה. היא שבה בזיכרונותיה לרגעים המרגשים של ילדותה. וכך היא מתארת את טקס ההבדלה בביתה:

*שוב ושוב שיחזרתי את תמונות הפרידה מהם, כמו סרט שחור-לבן שאקרין
מולאי, מסופה קדימה ואחורה ופלי רצף, פלי להתיצוץ: הנה אופוקה (האב)
חוזר מבית-הכנסת לבוש בחליפתו הטובה, והמאבצת החיטית של שבת צדיין
מהודקת על ראשו הקירח, כמו מכסה של סי. ואוניוקה (האם) השמלת
השטונג הכחולה-כהה עם 113 ארון התחרה הרחב וכפתורי הפנינה בחזית,*

ממהרת אל הוויטרנה [שידה עם דלתות זכוכית] להוציא מט את כלי ההבדלה - גביע כסף גדול חרוט, בקבוק קריסטל מלא יין אדום, שנראה כמו יהלום צנקי מולא אבן אודם, ומגדל השמים צטוי מקלצת פיליטרן, מישי [האח, תלמיד חכם], מביא מהמטבח נר ההבדלה קלוע, נתון בתוך תושבת מוכספת, קופסת אפרורים ומגש כסף להניח עליו את הכבודה, כמו ככל 'מוצאי שאבצס' [מוצאי שבת]. אלא שבאותו ערב נכנסו פתאום יוני [האח הבוגר] ואשתו ושני ילדיהם. הם הציגו שלא כראוי, כאילו משמים כיוונו את לבוא, להיפרד ממני.

אופיקה, צדיין במצב-הרוח המפויס של שבת המלכה שהתחיל בימי ישי אחרי סצירת החנות ונמשך עד כמה שעות אחרי ההבדלה כשהסבוע החודש הפך לצובדה מואמרת, מלמל במאור פנים "המבדיל בין קודש [קדש] לחול, בין אויר לחויסק [בין אור לחשך] בין ישראל [ישראל] לצמים, בין יום השביעי לששת ימי המישה" [המצפה], ואוניקה הצבירה את כלי המשמים מאץ לאץ וכולנו, כולל שני התינוקות, כיוונו את אפינו והרחנו את ריח הציפורן הצל, ואחרי שאפוקה שנה "רוב כוס", כמנהג, שפך מצט מן הגביע לתוך תחתית הכסף וכיבה בתוכה את הנר, ומרח מן היין על מצחו ובתוך כיסו וצל כפות ידיו, לתבונה וצושר ולהצלחה, ומרח גם על מצחי נכדיו הקטנים, וברך אותם בהצלחה במילים "זיי מצליח" [היה מצליח], ואותנו במילים "שבוע טוב, שבוע של הריאות, שבוע של מלץ" וטבל שוב את אצבעותיו בשארית היין ומרח על מצחי, והרטיב את כיסי ולחיי כוונה גדולה, כי באמת ובתמים האמין בסאלות הבדוקות של יין ההבדלה, והביט בי בצנייט טובות ואמר "שיהיה לך סוף-סוף קצת שכל, בתו, ושיהיה לך מלץ טוב, כי זה הכי חשוב, ושתמצאי חתן טוב עם כסף, וכך השאר יבוא מאליו".

ואני בכיתי בתוכי, ידעתי שלאת הפעם האחרונה, ויותר לא אהיה כאן הרצעים המתוקים ביותר של השבוע, שהיו נדירים כמו תכשיטים יקרים, וקצרים כמו רצעי שקיצת החמה, ובאללם יותר משאהבתי את השבת, אהבתי את מוצאי-שבת. (צמ' 253--254).

חלק שני: השוואה בין נרות חנוכה לנרות שבת

1. עיון בהתנגשות בין הערכים שמסמלים נרות חנוכה לבין אלה שמסמלים נרות

השבת.

פתיחה:

בכדי שניטיב להבין מה הם הערכים הגלומים במנהג הדלקת הנרות ומה המשמעות הסימבולית של ההדלקה עלינו לרדת לעומקם של הסמלים ולהבין את משמעותם העמוקה. השוואה בין מנהג הדלקת נרות השבת ומשמעותו הסימבולית למנהג הדלקת נרות החנוכה, עשוי להבליט את הייחודיות הסמלית של הדלקת הנרות בכל אחד משני אירועים אלו. דווקא הניגוד בין הערכים המסומלים על ידי נר השבת לערכים המסומלים על ידי נר החנוכה יאפשרו הבנה טובה יותר של הנושא ויספקו לנו בסיס לקביעת יחסינו לערכים אלו.

הרמב"ם השווה בין נרות אלה והגיע למסקנה הבאה: נר חנוכה מסמל (בין היתר) גבורה לאומית במלחמת הגנה על הכבוד הרמוס של העם על ידי האויב. לעומת זאת, נר שבת מסמל את שלום הבית והאינטימיות הפרטית של המשפחה. נר שבת, אם כן, מסמל העדפה של דרך הפשרה כאמצעי לקיום הרמוניה וחיי צוותא. בעקבות הרמב"ם ננסה להבין את הסמלים הנובעים מן ההשוואה בין הערכים, ונעמוד על הניגודים בין ערכים אלו. נברר איזה ערך אנו מעדיפים לשים בראש סדר העדיפויות שלנו? ונשאל האם גבורה ופשרה הם ערכים מתנגשים המוציאים זה את זה, או שמא ניתן לשלב ביניהם?

לשם הרחבה והעשרה נביא בנספח סקירה על סוגי נרות שונים במסורת. כן נשווה בין החומרים המשמשים להדלקת הנרות, כגון: שמן, שעווה וכדומה, ונברר האם הדלקה בחומרים שונים משנה גם את המשמעות הסמלית ויוצרת אווירה שונה.

פעילות מקדימה בכיתה

קחו ביד אחת נר חנוכה וביד השניה נר שבת. שימו לב להבדלים הרבים בגודל, באורך, בצבע, חישובו על מיקומם בשעת ההדלקה. גם חז"ל התייחסו לפרטים אלה. פרטי ההנחיות של חז"ל מבטאים ערכים שונים ולפעמים סותרים. נעיין במשמעות המסומל שמסתתרת מאחורי הסמל המוחשי וננסה לקבוע – אלו נרות אנו מעדיפים – נרות שבת או נרות חנוכה?

נר חנוכה ומשמעותו הסמלית על פי הרמב"ם

קראו שוב את דברי הרמב"ם בספרו "משנה תורה" הלכות 'מגילה וחנוכה' פרק ג' הלכה א'. בואו ננסה לשחזר את התשובות לשאלות בהן עסקנו כאשר למדנו את הפרקים הקודמים. מה ניתן ללמוד על המשמעות של הדלקת הנרות אחרי ניצחון המכבים? כיצד השפיעה המצוקה הקשה ממנה סבלו היהודים בתקופת גזרות היוונים על אופי החגיגה?

הלכה א', חלק ב'	הלכה א' חלק א'
עד שרחם עליהם אלוהי אבותינו והושיעם מידם והצילם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנים עד החורבן השני.	בבית שני כשמלכי יוון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל (בבית המקדש) ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות ובצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול.

- א. רשמו בשורה העליונה כותרת לכל חלק. הסברו את הקשר בין חלק הראשון של ההלכה, לחלק השני.
- ב. הוכיחו על פי דברי הרמב"ם המופיעים לעיל בעמודה א בטבלה, כי גזרות היוונים פגעו בארבעה תחומים עיקריים בחייהם של היהודים:
1. בחופש הדת. וכבודם של המקומות הקדושים וחפצי הקדושה.
 2. בכבוד האדם, רכושו וגופו (שימו לב! הביטוי "טמאו הטהרות" מרמז על מעשי אונס בבנות ישראל!).
 3. בעצמאות הפוליטית (שימו לב שהמלה "דת" פירושה חוקה כללית ולא רק אמונה דתית).
- ג. מה לפי הרמב"ם גרם להתקוממותם של המכבים?
- ד. מהי לפי דעתכם הסיבה החשובה ביותר שגרמה לפרוץ המרד? איזה גורם היה עשוי לעורר אתכם למרד מסוג זה?
- ה. מה הוא ההישג הבדול ביותר של המרד, לדעתכם?
- ו. מי האחראי לישועה מן העריצות היוונית לדעת הרמב"ם? (שים לב לשימוש הכפול בשורש "והושיע", המופיע בהלכה א')

קרא את המשך דברי הרמב"ם בהלכות מגילה וחנוכה פרק ג' הלכות ב' וג' :

הלכה ב'	הלכה ג'
וכשגברו ישראל על אויביהם ואיבדום – בכ"ה בחדש כסלו היה – ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור.	ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור, שיהיו שמונת ימים האלו שתחילתם כ"ה בכסלו ימי שמחה והלל. ומדליקין בהם הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות, להראות ולגלות הנס. וימים אלו הם הנקראים: חנוכה.

- א. רשמו כותרת להלכה ב' וכותרת להלכה ג'.

ב. ציינו כיצד המצווה בהלכה ג' מתקשרת לאירועים המתוארים בהלכה ב'. מהי הסיבה ומהי התוצאה.

ג. הנר מסמל את אור התורה ותרבות ישראל שלא תכבה. כיצד מהווה מנהג זה תגובה נגדית לגזרות נגד היהודים המתוארות בהלכה א'?

ד. הדלקת הנרות על פתחי הבתים מסמלת את הגבול שמגן על הבית ומונע פריצה לתוכו. השמחה היא תגובה טבעית לביטחון ששאב העם מישועת האל ומניצחון המכבים. כיצד מהווים אלו ניגוד לרגשות שהיו לעם תחת גזרות אנטייכווס, כפי שבא הדבר לידי ביטוי בהלכה א'?

קראו את דברי הרמב"ם ב'הלכות מגילה וחנוכה פרק ד' הלכה י"ב:

שימו לב: הרמב"ם מדגיש את חובת המאמץ הנדרש מן האדם בכדי להשיג נרות חנוכה, ואפילו הוא עני מרוד:

מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו, אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק.

שאלות מנחות:

- 1) על מה חייב אדם לוותר כדי לקיים מצוות נר חנוכה בעת הצורך?
 - 2) לאור סיפורי המקבים כיצד ניתן להבין דרישה קיצונית זו? לאלו ערכים מתחנך ויתור זה?
 - 3) קיימת הקבלה בין בית המקדש שנותר בו רק פך שמן אחד טהור, שבזכותו הצליחו היהודים להאיר את המקדש שבעה ימים לבין משפחה אחת, משפחת החשמונאים שהצליחה לשמור על טוהרתה, לעורר את העם ולחולל מרד ואף לטהר את המקדש. לכן חג החנוכה הוא חג משפחתי. גם הבית הדל ביותר צריך לוותר על כבודו ונוחיותו האישית למען הערך הלאומי של הגבורה. וכך אומר הרמב"ם בפרק ד' הלכה יב' "אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר את כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק".
- האם העיקרון שמציע הרמב"ם נראה לך מוצדק?

נר השבת ומשמעותו הסמלית על פי הרמב"ם

כמו שחז"ל חוקקו חוק חדש האומר שיש להדליק נרות חנוכה, כך הם חוקקו חוק חדש הדורש להדליק נרות שבת באופן מחייב, למרות שההוראה להדליק נרות שבת אינה מופיעה בתורה. במקרא חל איסור חמור על הדלקת אש בשבת "לא תבערו אש בכל מושבותיכם" (שמות לה 4) ואכן, הקראים פרשו פסוק זה כאיסור על קיומה של כל אש הבערת בשבת. לו הייתה מתקבלת פרשנותם של הקראים היה חוק הזה פוגע מאד באורחות החיים של האדם. ביום השבתון היו נאלצים בני המשפחה לשבת בבית חשוך וקר. בחשכה, ללא קשר עין, הייתה מתפשטת תחושה של בדידות. הארוחה החגיגית והמאכלים המיוחדים שמגישים בשבת היו הופכים לארוחה קרה ולא נעימה, והרי השבת נחשבת ליום עונג, כפי שמתאר אותה הנביא ישעיהו "... וקראת לשבת ענג..." (נח 13).

על פי תפיסתם של חז"ל, גישה שיש לה שורשים גם בתנ"ך עצמו, החוקים נועדו לתקנת האדם ולקידום ערכי החברה. לכן, קבעו חז"ל שהאיסור על הדלקת האש, חל רק בשבת עצמה. אדרבה, חובה להדליק אש לפני השבת, על מנת להאיר את הבית ואת יושביו. נר השבת, בניגוד לנרות הדקים של חנוכה, הוא נר עבה, הבער לפחות מספר שעות. הוא מפיץ את אורו החל משקיעת החמה ועד תום הארוחה החגיגית של ערב שבת. כך הופכת הארוחה לאירוע חברתי מענג, שבו מתהדקים הקשרים בין בני המשפחה, ומתחזק שלום הבית.

שאלות מנחות:

1. האם נוכחת בהדלקת נרות או הדלקת בעצמך נרות שבת? מה ההתרשמות שלך מן האווירה שהייתה בבית בעקבות הדלקת הנרות?
2. איזה אוירה הייתה שוררת בבית בשבת, לו נהגו לפי שיטת הקראים האוסרים קיומה של אש מכל סוג וצורה בבית. מה היה קורה אילו קיבלו את דעת הקראים והיו נמנעים מלהשתמש בשבת בשעון שבת, או באור חשמל, או בתנור חשמלי, או בהסקה הדולקת ברציפות מן הזמן הסמוך לכניסת השבת ועד מוצאי שבת?

הידעת? ה"קראים" הם כת יהודית גדולה שפרשה מן היהדות התלמודית עוד במאה התשיעית לספירה. הם בנו את חייהם על פי פירוש המקרא (מכאן הם קרואים "קראים"). הם דחו את כל המסורת של התורה שבעל פה. כיום נשארו רק אלפים בודדים של קראים בעולם, חלקם בישראל. בעבר השתייכו לכת חברים רבים בבבל ובארץ ישראל ובמצרים (בימי הרמב"ם).

מקורות לעיון בטעמי הדלקת נרות שבת:

לפניכם ארבעה מקורות שונים העוסקים במטרת הדלקת נרות השבת ובמשמעות הגלומה בהדלקה זו. קראו את ארבעת המקורות וסמנו סיבות שונות שהנחו את חז"ל בקובעם את החוק החדש שיש להדליק נרות שבת.

1. הרמב"ם הלכות שבת פרק ה' הלכה א'

הדלקת נר בשבת אינה רשות אם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק, ולא מצוה שאינו חייב לרדוף אחריה עד שיעשנה... ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת, אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת, וחייב לברך קודם הדלקה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת, כדרך שמברך על כל הדברים שהוא חייב בהם מדברי סופרים.

2. מדרש תנחומא נ"ח א', יומא ע"ד ע"ב, לקח טוב (לשמות טז 8)

נר שבת – מניין (המצווה)? שנאמר (ע"י הנביא ישעיהו נ"ח 13): "וקראת לשבת עונג".
ואם תאמר – לישיב בחושך, אין זה עונג, שאינו דומה מי שרואה ואכל למי שאינו רואה ואוכל.
כשהאוכל אינו רואה מה שאוכל, אינו שבע ואינו מתענג. לפיכך הדלקת נר בשבת מצווה, שיתענג במאכל ובמשתה.

3. מדרש לקח טוב

במקום שאין נר, אין שלום בית [אין אפשרות לשיחה נוחה בין אנשים].

4. מדרש ילקוט שמעוני, בהעלותך

השבת – נרותיה הן כבודה (כמו שכתוב בישעיהו נ"ח 14: "וקראת לקדוש ה' מכובד, וכבדתו).

ההבדל בין נרות השבת לנרות חנוכה

א. לפניכם רשימה של ערכים שמסמלים נרות חנוכה. מתחת לרשימה תמצאו קבוצת הגדרות מקבילה המתייחסת לערכים שמסמלים נרות השבת. ההגדרות רשומות באופן אקראי. מצאו את המקבילות בין נרות השבת לנרות החנוכה ורשמו אותם במקום המיועד בטבלה.

נרות חנוכה	נרות שבת
נס היסטורי	
מלחמה	
הקרבה וגבורה	
אומץ ועמידה על כבוד	
עם	

ערכים שמסמלים נרות שבת: משפחה, שלום, בריאה, פשרה ומחילה על הכבוד, קדושה ועונג.

- ב. אם אינכם מסכימים להגדרות רשמו הגדרה אחרת. נמקו את החלטתכם לשנות את ההגדרה.
- ג. אילו ערכים נראים לכם בעלי משקל וחשיבות רבה יותר מתוך **ערכי השבת** שמנינו לעיל? אילו ערכים נראים החשובים ביותר לדעתכם, מבין **ערכי החנוכה** שמנינו לעיל? אם תערכו רשימה של הערכים הבאים לידי ביטוי בשבת ובחנוכה לפי סדרחשיבות, מן החשוב ביותר אל הפחות חשוב, על פי שיקול דעתכם, אילו ערכים יעמדו במקום הראשון - ערכי השבת או ערכי החנוכה? נמק.
- ד. הרמב"ם מעדיף את נרות השבת על פני נרות החנוכה. לכאורה, הסיטואציה שבה אדם צריך לבחור בין הדלקת נר שבת להדלקת נר חנוכה היא היפותטית. זוהי סיטואציה מיוחדת ונדירה, שבה אין לאדם די שמן להדלקת שני הנרות, נר שבת ונר חנוכה. איזה נר, במקרה זה, עדיף להדליק? ההנמקה שנותן הרמב"ם מבליטה את הערך המועדף בעיניו:

רמב"ם, משנה תורה, הלכות מגילה וחנוכה, פרק ד' הלכה יד'

היה לפניו נר ביתו (נר שבת) ונר חנוכה, או נר ביתו וקדוש היום - נר ביתו קדם משום שלום בית, שהרי השם (ה') נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו. גדול השלום, שכל התורה נתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום. (משלי ג, 17).

שאלות מנחות:

1. מה הם הערכים החשובים ביותר בעיני הרמב"ם? האם אתם מסכימים או מתנגדים לדעתו?
2. האם לדעתכם, דברי הרמב"ם מפחיתים מההדר הגבורה של המכבים, שעליו חונכנו?
3. אם נתייחס למסומל של הנרות השונים בלבד: האם הייתם ממליצים לממשלה, להעדיף הקצאת משאבים לצורכי הביטחון, הצבא הלוחם, או לצרכים חברתיים ובמיוחד לטיפול במשפחות הנמצאות על סף משבר?

4. לדעתכם, אם בית הספר צריך לבחור ללמד לעומק רק חג אחד, האם תמליץ ללמד את נושא השבת או את נושא החנוכה? נמקו.

סיכום למחנכת/ת

מה מסמל נר חנוכה לדעת הרמב"ם?

הרמב"ם מדגיש לפחות שלושה ערכים שונים בתיאור ההיסטוריה של הגזרות והניצחון שאותם חוגגים בהדלקת נרות "על פתחי הבתים":

(1) היוונים ביטלו את תורת ישראל ודתו, ולכן הדלקת הנר מסמלת את אור התורה ותרבות ישראל שלא כבים לעולם (ראה את הסרטון "אורות" של מכון גשר).

(2) היוונים פגעו בכבודם של בני ישראל כבני אדם ע"י שפשו ידם בממונם – פלשו לבתיהם ולכיסיהם וגם פשטו ידם בבנותם – באונס. אדם שלא יכול להגן על פרטיותו ושגופו וממונו הם למרמס אינו אדם בעל כבוד. לכן סביר להניח, כי הדלקת הנרות על פתחי הבית מסמלת את הגבול שמגן על הבית מפני אויב ומתנכל. חידוש "מלכות ישראל" (142 לפני הספירה) אחרי תקופה ממושכת, מאז נפילת בית דוד (586 לפני הספירה) הנו ציון דרך לעצמאות העם במולדתו ולשלטון העצמי של בני ישראל כציבור, וכיחידים על ביתם. השמחה נובעת מתחושת הכוח והביטחון שנרכש בעזרת האל ("והושיעם") אך גם בעזרת האדם ("בני חשמונאי הושיעו").

(3) היוונים חיללו את הבית הלאומי וטמאו את כל השמנים. רק פך אחד טהור נשאר, ע"פ דברי הרמב"ם. כוחו של פך טהור אחד שלא נטמא, להחזיק מעמד שמונה ימים, מסמל אולי את כוחם של בית אחד, משפחה אחת, לשמור על הטוהר שלהם ואף לחולל מרד ולטהר את המקדש. החשמונאים שהשתייכו למעמד הכהנים שהופקדו על טוהרת העדה ועל חוקי המלחמה, כמשתמע מחוקי המקרא נצחו את היוונים בקרב של מעטים נגד רבים. לכן כל בית חייב להדליק נר, שהרי כמו שהמכבים היו מוכנים להקריב למען העם, המקדש והאל, כך אפילו אדם עני מישראל למרות שחסר לו כסף לקנות שמן לחנוכה, צריך לוותר על כבודו ונוחיותו האישית למען הערך הלאומי של גבורה. (רמב"ם פרק ד' הלכה י"ב – "אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר את כסותו ולוקח שמן ונרות").

ומה מסמל נר השבת?

המנהג להדליק נר שבת הוא המצאה של חז"ל. בניגוד לקראים המסיקים מחוקי המקרא ע"פ הפירוש הקיצוני שנתנו לפסוק "לא תבערו אש בכל מושבותיכם" (שמות ל"ה) שחל איסור לא רק להדליק אש בשבת, אלא לתת לכל אש לבעור במהלכה, פסקו חז"ל כי מותר שתדלוק אש במהלך השבת. הפירוש של הקראים הוא סביר מבחינה לשונית אך התוצאה היא שבהיום שבתון, הישיבה בבית נעשית בקור, בחושך ובבדידות של אנשים שיושבים בחושך ללא קשר עין, מול ארוחה ושתייה קרים. חז"ל בעקבות הנביא ישעיהו שקרא לשבת "עונג" (ישעיהו נ"ח 13) ביקשו להתאים את המצווה לצורכי האדם. הם פירשו את התורה בדרך המאפשרת להחזיק אש לאורך השבת. לדעתם מותר ואף חובה להדליק אש לפני שבת – אש לחימום האוכל, אש לחימום הבית ואש

להאיר את בני המשפחה שיושבים סביב השולחן, ולכן צורתו של נר השבת הוא עבה, בכדי שיוכל להאיר משך שעות רבות, משקיעת החמה עד תום הארוחה החגיגית והחברתית. דבר זה מאפשר לבני הבית לראות את האוכל, דבר המוסיף עונג לאדם ולמשפחה. בנוסף לכך הוא מאפשר תקשורת חברתית המתקיימת במצב שבו אנשים נמצאים בקשר עין, דבר התורם לשלום הבית.

בתום הערב החברתי והארוחה המענגת המליצו חז"ל – בניגוד לקראים – על קיום יחסי מין עם בן הזוג – מפני שגם זה תענוג לגוף והידוק יחסי השלום האינטימיות הפנים משפחתיים.

מה קודם למה – נר חנוכה או נר שבת?

הטבלה שלפניכם תסייע לכם לראות את ההקבלה הניגודית של הערכים שאותם מסמלים הנרות שבת לעומת נרות חנוכה.

<u>נר חנוכה</u>	<u>נר שבת</u>
מלחמה	שלום
הקרבה	עונג
עם	משפחה
אומץ ועמידה על הכבוד	פשרה ומחילה על הכבוד
נס היסטורי	בריאת העולם

שאלת סדרי העדיפויות נידונה אצל הרמב"ם, כפי שראינו לעיל, כשאלה היפותטית - העוסקת בעדיפות שיש לתת להדלקת נרות השבת על פני נרות החנוכה: "היה לפניו נר ביתו (נר לשבת) ונר חנוכה" ואין לו מספיק שמן לשניהם. מה קודם?... בתור שאלה מעשיות-טקסית והלכתית מדובר במקרה נדיר מאד בעל משמעות שולית אך בתור שאלה של סדרי עדיפויות בחיים ובחברה זו שאלה חשובה מאד – האם להעדיף ערכי גבורה או פשרה, עמידה על הכבוד או ויתור על אלו למען שלום בית, ופשרה? האם יש לתקצב יותר את החיילים הלוחמים או את המשפחות בעורף? הרמב"ם קבע את תשובתו על פי התלמוד ואף גייס את התנהגותו של הקב"ה באסמכתא. "נר ביתו (שבת) קודם משום שלום בית... שהכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם".

נספח – לעיון בדברי הרמב"ם – סיפור על הערך של שלום בית

הרמב"ם מבסס את עמדתו על חוק מאד מוזר בתורה – חוק הסוטה, (במדבר ה') שבעלה חושד בה הרבה פעמים ללא הוכחה וללא הצדקה שהיא נאפה עם גבר אחר. מתוך קינאתו וקנאותו לכבודו הוא לא מוכן להמשיך לחיות אתה, למרות שהיא טוענת שהיא חפה מפשע.

בתורה אנו מוצאים טקס מוזר, שנועד לבחון את אמינותה של האישה ע"י שתיית "מים מאררים", שלתוכם נמחקו אותיות של שם ה' יחד עם דברי קללה לנואפת. האישה מרגישה כי האיום המרחף על ראשה אם תשקר, עלול להביא למותה. יש שסבורים שהמשפט הזה הוא סוג של טקס מגי ויש שסבורים מדובר בתרגיל פסיכולוגי כדי להפחיד את האישה הנואפת, ולגרום לה להודות בחטא. במקביל פועל הטקס גם על הרגשתו של הבעל. המטרה היא לשכנע את הבעל המצטייר כטיפוס חשדן בצורה אובססיבית, כי חשדותיו לא מבוססים ושאתו נאמנה ורוצה להישאר לחיות אתו. רצון האישה לשמור על המסגרת הזוגית גורמת לה שתסכים לדרישות החמורות של הטקס, ובלבד שתינתן לה הזדמנות להוכיח את נאמנותה לו (אם כי מן המקרא לא משתמע כי בקשו את הסכמתה).

הנקודה שעוררה את חז"ל והרמב"ם כאן היא הנכונות של האלהים שנתן מצווה זו להסכים ששמו הגדול יהיה מעורב בעסקי קנאה קטנוניים בין בעל לאשתו. חז"ל התפעלו מהנכונות של האל לוותר על כבודו כדי ליישב סכסוך בין גבר ואשה, ולמדו מכאן על הערך הרב שיש ליחס לדרכי השלום בין בני זוג. כאן אין לנו "אל קנא", אלא אל וותרן המוחל על כבוד ולכן בני אדם צריכים לחקות את האל הותרן רודף השלום, לוותר על קנאתם ולהתאחד שוב.

ראה סיפורו של רבי מאיר שנתן שירקו בפניו שבע פעמים בכדי להשכין שלום בין אשה טובה לבעלה המקנא והחשדן.

הסיפור הבא הלקוח מתוך התלמוד הירושלמי, סוטה פ"א, ה"ד, (והמעובד ע"י ביאליק ורביניצקי ב'ספר האגדה') מגולל את סיפורם של בעל ואישה שהגיעו למשבר משפחתי, עקב חשדנותו המופרזת של הבעל.

הבעל מקנא לאשתו משום שנעדרה מן הבית, והקדישה תשומת לב לדרשתו של רבי מאיר. הבעל דורש מן האישה לעשות מעשה שיפגין זילזול ברב ונאמנות לבעל.

- קראו את הסיפור.

שאלות מנחות:

- מהי הדילמה של ר' מאיר? בין אילו ערכים עליו להכריע?
- אילו הייתם צריכים אתם לתת עצה לאישה, איזה עצה הייתם נותנים לה?
- מהי הביקורת שמעלים תלמידי הרב? האם אתם מסכימים לביקורת זו?
- הסבר את הלקח הנלמד מן הסיפור.

פרק ד – הכנת טקס מקורי לחנוכה

בפרק זה נגבש עמדה אישית כוללת, המתבססת על הלימוד המקיף של הנושאים המרכזיים הקשורים לחג החנוכה. שאלות שעסקנו בהן לאורך הנושא ילוו אותנו גם כאן. בבסיס הכנת הטקס נציב את השאלות המרכזיות, כגון: "מהו הנס"? "מה מסמלים האור והחושך"? "מה פשר גבורת המכבים"? "מה הלקחים שלנו מאירועי העבר"? "מהי משמעות החג עבורנו"?

בעוד שבפרקים הקודמים התמקדנו בלימוד עיוני, בדו שיח הדורש חשיבה תאורתית, מחשבה ונקיטת עמדה, נדרשים אנו בפרק זה לבנות תכנית פעולה משלנו.

תכנון טקס חנוכה

- א. החליטו על המסגרת שלה אתם מיעדים את הטקס: הכיתה, או השכבה? בית הספר או המשפחה? ואולי טקס לקהילה או למדינה כולה?
- ב. מה הם הרעיונות המרכזיים והמסרים שאתם מבקשים להעביר באמצעות הטקס?
- ג. בחרו את התכנים המתאימים ואת הדרכים להציגם בטקס. במיוחד גבשו את טקס הדלקת הנרות, כך שיבטא את הרעיונות המרכזיים של החג.
- ד. וכעת החליטו: האם תישאר התכנית בגדר תרגיל או האם תרצו ללכת צעד אחד קדימה ולקיים את הטקס הלכה למעשה?

